

Učinkovitost sustava prostornog planiranja Federacije Bosne i Hercegovine

Nikolić, Angelina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:666537>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Angelina Nikolić

**Učinkovitost sustava prostornog planiranja
Federacije Bosne i Hercegovine**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku

Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

radi stjecanja akademskog zvanja

magistra/magistre geografije

Zagreb

2018. godina

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija

Geografija; smjer: Prostorno planiranje i regionalni razvoj

pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,

pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Aleksandra Lukića.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Učinkovitost sustava prostornog planiranja

Federacije Bosne i Hercegovine

Angelina Nikolić

Izvadak: Prostor kao složen dinamički sustav je ograničen resurs koji zahtjeva organiziranost društvenih pojava i procesa. Stoga, planiranje kao svjesno usmjeravanje razvoja postaje pojava suvremenog društva. Osnovni cilj rada je na temelju analiza dostupne dokumentacije, statističke i kartografske analize kroz metode prikupljanja i metode intervjua ukazati na problematiku nedostataka sustava prostornog planiranja FBiH. Stoga, kao glavni rezultat istraživanja proizlazi zaključak o neučinkovitosti i nerazvijenosti sustava prostornog planiranja FBiH u odnosu na susjedne zemlje, što je zacijelo posljedica složene administrativno-političke situacije u državi. Međusobna nepovezanost, neprovođenje javnih rasprava u procesu planiranja, nedostatak primjene GIS-a samo su nekolicina problema s kojima se sustav susreće. Zatim, nedostatak prostorno – planske dokumentacije, krenuvši od prostornih planova najviše razine do planskih dokumenata na nižim razinama, ostavlja mogućnosti za razne malverzacije.

90 stranica, 29 grafičkih priloga, 6 tablica, 41 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: prostor, prostorno planiranje, Federacija BiH, neučinkovitost, nerazvijenost, nepovezanost, prostorno-planska dokumentacija

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

doc. dr. sc. Vedran Prelogović

dr. sc. Luka Valožić

Tema prihvaćena: 7. veljače 2017.

Rad prihvaćen: 8. veljače 2018.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

**Efficiency of the spatial planning system of the
Federation of Bosnia and Herzegovina**

Angelina Nikolić

Abstract: Space as a complex dynamic system is a limited resource which requires organization of social appearances and processes. Therefore, spatial planning as a conscious direction of development becomes the emersion of modern society. The basic objective of the work is to point out the problems of spatial planning system of the FBiH based on the analysis of available documentation, statistical and cartographic analysis through methods of collection and interviews. Therefore, as the main result of the research comes the conclusion of the inefficiency and underdevelopment of the FBiH spatial planning system in relation to neighboring countries, which is certainly the consequence of a complex administrative and political situation in the state. Mutual disconnection, failure to implement public hearings in the planning process, lack of GIS application are just a few of the problems that the system faces. Then, the lack of spatial planning documentation, from top level spatial plans to planning documents at lower levels, leaves opportunities for various malversations. **Keywords:** space, spatial planning, Federation BiH, inefficiency, underdevelopment, disconnection, spatial planning documentation

90 pages, 29 figures, 6 tables, 41 references; original in Croatian

Keywords: space, spatial planning, Federation BiH, inefficiency, underdevelopment, disconnection, spatial planning documentation

Supervisor: Aleksandar Lukić, PhD, Associate Professor

Rewievers: Aleksandar Lukić, PhD, Associate Professor

Vedran Prelogović, PhD, Assistant Professor,

Luka Valozić, PhD, Postdoctoral student

Thesis submitted: 7th February, 2017

Thesis accepted: 8th February, 2018

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Zahvala

Zahvaljujem svom mentoru prof. dr. sc. Aleksandru Lukiću i dr.sc. Petri Radeljak Kaufmann na ukazanom povjerenju i slobodi koja mi je data pri izradi ovoga diplomskog rada te naravno na strpljenju, pomoći i vodstvu pri izradi.

Također veliko hvala svim mojim kolegama i prijateljima bez kojih cijeli ovaj tijek mog studija ne bi prošao tako lako i zabavno.

Najveće hvala mojim roditeljima na razumijevanju i podršci tijekom studiranja.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Metodologija istraživanja.....	2
1.2. Zadaci, ciljevi i hipoteze	3
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	4
2. PROSTORNI OBUHVAT ISTRAŽIVANJA.....	5
2.1. Geomorfološke karakteristike Bosne i Hercegovine	9
2.2. Demografska obilježja prostora	15
2.2.2. Suvremena demografska slika Bosne i Hercegovine	19
2.2.3. Etnički konflikti društva Bosne i Hercegovine	22
2.3. Prometno-geografski položaj Bosne i Hercegovine	24
2.4. Ekonomsko-geografska obilježja Bosne i Hercegovine	27
2.5. Regionalizacija Bosne i Hercegovine	30
3. RAZVOJ I OBILJEŽJA SUSTAVA PROSTORNOG PLANIRANJA NA PODRUČJU BOSNE I HERCEGOVINE.....	33
3.1. Faktori razvoja u prostornom planiranju.....	37
3.2. Sustav prostornog uređenja država članica Europske Unije.....	39
3.2.1. Prostorno uređenje Republike Hrvatske.....	39
3.2.2. Prostorno uređenje SR Njemačke	43
3.2.3. Prostorno uređenje Austrije.....	44
3.2.4. Prostorno uređenje Finske	45
3.3. Povijesni razvoj prostornog planiranja na području Bosne i Hercegovine.....	47
3.4. Prostorno planiranje u FBiH prema Zakonu o prostornom planiranju FBiH	51
3.4.1. Prostorno planiranje na državnoj razini	52
3.4.2. Prostorno planiranje na entitetskoj i lokalnoj razini.....	54
3.4.3. Uloga lokalne uprave u prostornom planiranju.....	56

3.5. Načela prostornog planiranja	56
4. OGRANIČAVAJUĆI PROBLEMI UČINKOVITOSTI SUSTAVA PROSTORNOG PLANIRANJA	58
4.1. Neodgovarajući institucionalni okvir FBiH.....	59
4.2. Nedostatak horizontalne i vertikalne koordinacije	63
4.3. Neusuglašenost prostorno-planskih dokumenata.....	64
4.4. Prostorni plan Federacije BiH.....	68
4.5. Neučinkovitost u primjeni suvremenih informacijskih sustava.....	70
4.6. Nedostatak kvalificirane radne snage	71
4.7. Uloga javnosti u prostornom planiranju	72
5. RAZLIČITI POGLEDI NA SUSTAV PROSTORNOG PLANIRANJA FBiH.....	82
6. BUDUĆNOST PROSTORNOG PLANIRANJA FBiH.....	86
ZAKLJUČAK.....	89
LITERATURA	VII

1. UVOD

Sve brže socijalne, ekonomske i kulturne promjene predstavljaju glavno obilježje današnjice, koja se naročito očituje u prostoru. Izgradnjom prometnica, širenjem naselja sve se više povećavaju površine izgrađenog i uređenog prostora u odnosu prema prirodnom prostoru. Općepoznato je zapravo da danas čovjek ne ovisi o prirodnim uvjetima, nego o stupnju uređenosti prostora u kojem se zbivaju složeni i međusobno povezani socijalni, ekonomski, kulturni i ekološki procesi.

U suvremenom svijetu planiranje u prostoru implicira razmatranje razvojnih potreba i prikladnosti specifičnih mjera, funkcija i namjena površina s obzirom na obilježja određenog područja. Dakle ako društvo svjesno utječe na procese u prostoru, to se smatra planiranjem, dok prostorni plan predstavlja nacrt kojim se određuje kako prostor najbolje koristiti (Marinović-Uzelac 2001 prema Radeljak, 2012).

Također, ukoliko promatramo sustav prostornog planiranja u cjelini, on treba sadržavati usklađene planove države, županija, regija, županija, gradova i općina. Najviši državna razina treba biti nadležna za strateški okvir prostornog razvoja i primjenu elemenata od nacionalnog interesa poput izgradnje glavnih prometnica, aerodroma, luka, nacionalnih parkova i parkova prirode, i drugih prostora sa posebnom namjenom (Politika u oblasti prostornog planiranja, 2012). Niže razine poput entiteta, županija i regija moraju imati izrađene prostorne planove koji bi obuhvaćali manja područja i njihove interese. Dok prostorno planiranje na lokalnoj razini mora zadovoljiti potrebe i interese općina/gradova. Stoga, da bi prostorno planiranje funkcioniralo u skladu sa pravilima i zakonima, potrebno je vršiti horizontalnu i vertikalnu koordinaciju. Međutim, u sadašnjim uvjetima BiH sustav prostornog planiranja nailazi na mnoge prepreke koje će se analizirati u radu.

Ratna razaranja i višegodišnji zastoje u razvoju ostavili su trajne posljedice na području današnje Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu BiH). Iako se očekivalo da će BiH u poslijeratnom periodu započeti snažan prostorni razvoj u skladu sa suvremenim principima, nažalost zbog brojnih društveno – političkih, ekonomskih i drugih razloga, razvoj BiH je otišao u potpuno drugom smjeru. Tranzicija društva, uvođenje parlamentarne demokracije, ukidanje društvenog vlasništva, uvođenje tržišnog gospodarstva, novo teritorijalno ustrojstvo i globalizacija uvelike su doprinijeli razvoju krize u svim sustavima, tako i u sustavu prostornog planiranja. Rezultat svega toga je najprije snažna ekspanzija

bespravne gradnje na cijelom području BiH, uzrokovana nepostojanjem osnovnih dokumenata te neprimjenjivanjem tadašnjih postojećih prostornih planova.

S druge strane, planiranje u BiH možemo poistovjetiti s planiranjem u „otežanim uvjetima“ jer je rat ostavio posljedice koje se mogu mjeriti s posljedicama elementarnih nepogoda, s nizom fizičkih i socijalnih posljedica. Ispravan pristup u obnovi razorenog, izgradnji fizičke i socijalne strukture razorenih mjesta, podloga je uspostavljanju normaliziranih uvjeta za stanovanje i život.

1.1. Metodologija istraživanja

Pri obradi statističkih podataka vezanih uz demografska kretanja i procese korišteni su podaci popisa stanovništva od 1948. do 2013. godine, dok za prikaz prirodnog kretanja stanovništva za godine 2014., 2015. i 2016. podatci su preuzeti iz godišnjih publikacija Agencije za statistiku BiH. Također, potrebno je napomenuti da je u popisu 2013. po prvi put primijenjen koncept „uobičajenog stanovništva“ za utvrđivanje ukupnog broja stanovništva. Drugim riječima, u ukupno stanovništvo određenog mjesta uključene su osobe koje su tu neprekidno boravile najmanje godinu dana prije kritičnog trenutka Popisa, kao i osobe koje su u tom trenutku boravile kraće od 12 mjeseci s namjerom da u tom mjestu ostanu najmanje godinu dana.

Za prikaz trenutne gospodarske situacije podaci su preuzeti sa službenih stranica Federalnog zavoda za statistiku BiH te Agencije za statistiku BiH.

Uz pregled dosadašnjih istraživanja i dostupne literature korištene su metode analize i sinteze te odgovarajuće grafičke metode. Statistički podatci obrađeni su i prikazani pomoću programa Microsoft Excel 2016 te ArcGIS 10.3. Podloge za izradu kartografskih prikaza preuzete su od GIS Centra PMF-a u Sarajevu.

Za prikupljanje terenskih podataka korištena je najčešća istraživačka metoda, kvalitativna metoda intervjua. Metoda je bila formirana kao nestrukturirani oblik. Pitanja nisu bila standardizirana i zatvorena, prije svega kako bi se dobili detaljniji i sadržajniji podatci o problemu. Intervju je proveden s dvije osobe, različitih struka u prostornom planiranju.

1.2. Zadaci, ciljevi i hipoteze

Temeljni cilj ovog istraživanja je ukazati na nedostatke sustava prostornog planiranja na području Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu FBiH). Naime, potrebno je identificirati glavne probleme, njihove posljedice i naravno njihove uzroke u sustavu prostornog planiranja. Također, kroz rad će se ukazati i na složenost odnosa na području cijele BiH, kako između lokalnog stanovništva kao glavnog obilježja ovoga prostora, tako i na svim razinama sustava krenuvši od najviših državnih do najnižih općinskih.

Na temelju proučavanja postojećeg stanja i problematike sustava prostornog planiranja FBiH, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Prostorna organizacija BiH je rezultat političkih sporazuma čime je smanjena prostorna povezanost i učinkovitost na svim razinama, posebice između općinskih središta koji su glavni generatori razvoja.

H2: Prostorno planiranje na području FBiH je sustav koji je neučinkovit, sustav koji je još uvijek nedovoljno razvijen i neprilagođen suvremenim potrebama društva.

H3: Nepovezanost između organizacija i institucija unutar cjelokupnog sustava predstavlja glavni problem u funkcioniranju sustava prostornog uređenja FBiH.

H4: Organiziranost i uređenost prostora uvelike ovisi o istraživanjima prostora i njegovim prirodno-geografskim obilježjima, na osnovu kojih se donose zaključci o najpovoljnijim mogućnostima za uporabu prostora pomoću ocjene trenutnog stanja, dobara i djelatnosti. U FBiH istraživanja prostora te ocjene stanja su još uvijek praksa koja se najmanje uzima u obzir pri donošenju odluka o organizaciji i uređenju prostora.

H5: Učinkovitiji i efikasniji sustav prostornog planiranja FBiH doprinosi prije svega sveukupnom gospodarskom i društvenom razvoju, te podizanju standarda i kvalitete života stanovništva FBiH.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Što se tiče istraživanja na ovome području vezanih uz sustav prostornog planiranja i njegovu učinkovitost, u novijem razdoblju nije ih bilo. To se može promatrati kao posljedica nedovoljnog pridavanja važnosti i značenju prostornom planiranju. Naime, jedini suvremeni rad koji se odnosi na prostorno planiranje je izvorni znanstveni rad doc. dr. Aide Korjenić, *Prostorno planiranje u Bosni i Hercegovini – legislativni okvir* (2015.). U radu je prikazana struktura prostornog planiranja na području BiH te njen legislativni okvir kao izuzetno važan faktor pri realizaciji svrsishodnijeg i bržeg prostornog i ispravnog regionalnog razvoja.

Također, tematike prostornog planiranja dotakao se i Bublin Mehmed, u knjizi *Prostorno planiranje i zaštita okoline* (2010.). Detaljno je obrađena metodologija prostornog planiranja, urbano planiranje i okolina, jer autor knjige smatra kako se namjenom prostora ograničava i sam okoliš, te je stoga prijeko potrebno integralno tretiranje prostornog i okolišnog razvoja.

Ranija istraživanja povezana s prostornim planiranjem na području BiH pronalazimo u knjizi *Prostorno planiranje*, dr. Branislava Pihe (1973.). U knjizi je obrađena problematika prostornog planiranja kao podsustava jugoslavenskog sustava ukupnog planiranja. Razmatrana je također problematika društvenog karaktera, uloge, značaja, nastanka i razvoja, načina i postupka izrade, usvajanja i provođenja prostornih planova.

2. PROSTORNI OBUHVAT ISTRAŽIVANJA

Iako je osnovni prostor istraživanja Federacija BiH, prikaz prostornih obilježja radi cjelovitog prikaza obuhvaća prostor cijele države BiH. Stoga smještena na središnjem i najvećem dijelu dinarskog planinskog prostora, Bosna i Hercegovina danas obuhvaća 51.129 km² površine. Nalazi se između 42° 26' i 45° 15' sjeverne geografske širine te 15° 45' i 19° 41' istočne geografske dužine. Sa sjevera i zapada graniči sa Republikom Hrvatskom, dok sa istoka i juga graniči sa Srbijom i Crnom Gorom. Dužinom od 22km obalne linije, Bosna i Hercegovina ima izlaz na Jadransko more kod Neuma – Kleka (sl. 1.).

Sl. 1. Geografski položaj i smještaj Bosne i Hercegovine

U porijeklu imena BiH, sadržani su nazivi dviju historijskih i na sociogeografskim obilježjima zasnovanih političko – teritorijalnih cjelina. Smatra se da naziv Bosna potječe od istoimene rijeke, dok ime Hercegovina je mnogo mlađe i potječe od titule Stjepana Vukčića – Kosače „herceg od sv. Save“, koja se prvi put spominje 1449. godine. Zbog

izrazitih geografskih razlika, ime Bosna se odnosi na područja središnjeg, istočnog i zapadnog dijela, dok ime Hercegovine vežemo za područja sliva Neretve.

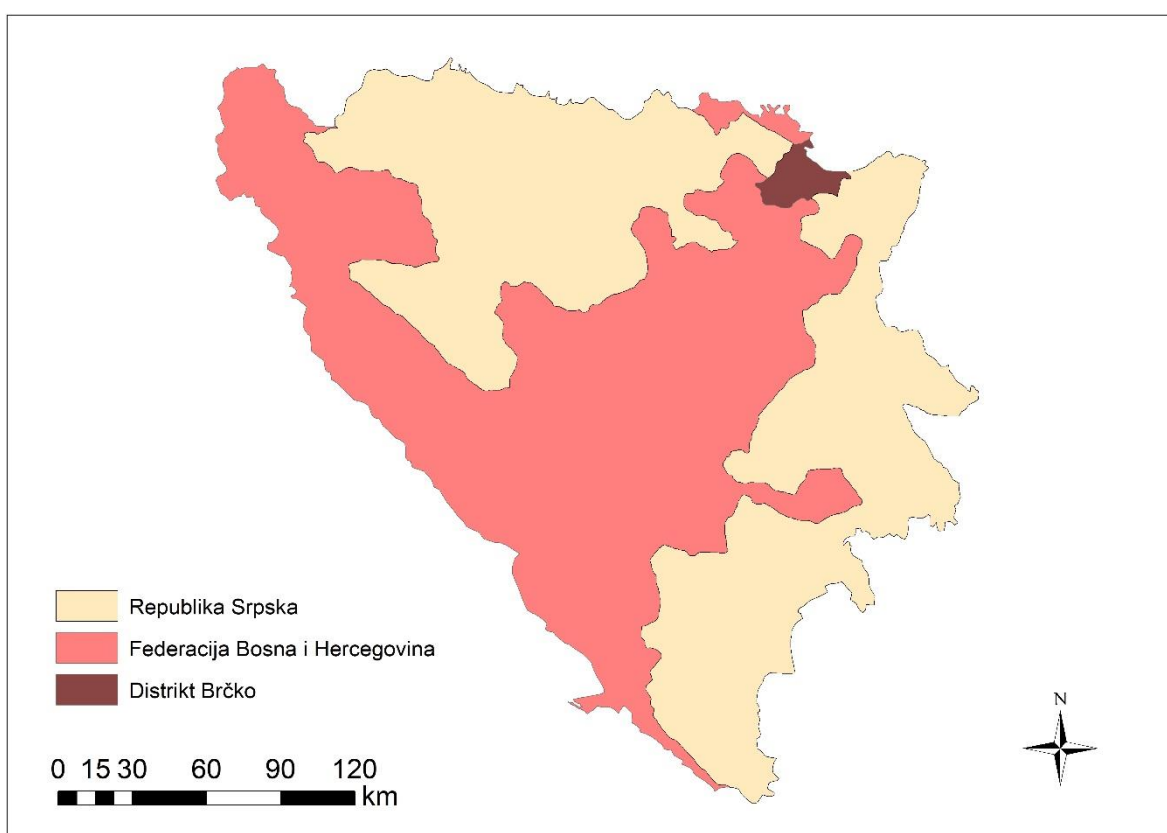
Bosansko – hercegovački prostor podudara se s protezanjem reljefno – hidrografskih jedinica ovih regija u čemu se ogleda interakcijski utjecaj prirodne osnove u formiranju njegovih društveno – geografskih i političkih granica, pravno određenih nizom mirovnih ugovora i konvencija tijekom XVIII. i XIX. stoljeća (od 1699. do 1879.). Odlukom Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943. godine priznat je položaj narodne republike sa granicama iz 1918. godine, s kasnijim manjim izmjenama (Enciklopedija Jugoslavije, 1983).

Političko – teritorijalno diferenciranje Bosne započelo je prilično rano. Teritorij prvobitne srednjovjekovne Bosne krajem XII. stoljeća obuhvaćao je područje središnjih kotlina – Sarajevsko-zeničke, Travničke, Ramske i Skopaljske, te visokih krških polja, Ravnog, Vukovskog i Kupreškog. Društveno – geografska vrijednost župnih područja prije svega zbog pogodnog zemljišta za ratarsku obradu, na prvom mjestu Sarajevsko – zeničke kotline, proistječe iz geografskog položaja regionalnih i interregionalnih razmjera, izraženog u središnjem smještaju unutar dinarske regije i k njoj radijalno usmjerenih velikih prirodnih dolinskih i udolinskih pruga. To su međusobno povezane poprečne doline rijeka Bosne i Neretve, koje presijecaju cijelu gorsku barijeru te spajaju panonsku regiju s jadranskom, zatim uzdužna, planinskim vijencima i cijelim dinarskim prostorom razvijena udolinska pruga, koja veže centralno-balkansko područje s alpskim (Enciklopedija Jugoslavije, 1983).

Kulturni elementi paleolitskih staništa u peripanonskoj Bosni te neolitska naselja u središnjem dijelu pokazuju nam da su na području današnje Bosne migracijski i kulturno – civilizacijski impulsi utjecali s dvije strane, iz Podunavlja i Sredozemlja. Osnivanjem grčkih trgovačkih kolonija na istočnom jadranskom primorju te uključivanjem njegovog zaleđa u svjetske trgovačke tokove, jadransko primorje postaje glavno i jedino ekonomsko pročelje prostora današnje Bosne i Hercegovine. Jadranska orijentacija bila je osnovni motiv nagle i zamašne ekspanzije Bosne prema Primorju. U sklopu Osmanskog Carstva, geografski položaj Bosne i Hercegovine dobiva nova i složenija obilježja. U politički integriranom Balkanskom poluotoku, Bosna i Hercegovina postaje ključno tranzitno područje trgovinske razmjene između Istoka i Zapada. Tomu je ujedno doprinio i njezin položaj u najzapadnijem turskom europskom dijelu i neposrednom zaleđu značajnog Jadranskog mora, neposredno povezanog s centralno – balkanskim i egejsko – maloazijskim prostorom. Uključivanjem u granice Austro – Ugarske Monarhije dolazi do značajnih promjena u geografskom položaju

Bosne i Hercegovine; gubi se naglašeni interregionalni značaj turskog doba te po svom položaju i ulozi u europskim ekonomskim strujanjima postaje krajnje periferan prostor (Enciklopedija Jugoslavije, 1983).

U integriranom prostoru bivše SFR Jugoslavije Bosna i Hercegovina postaje središnja oblast. Preko teritorija Bosne i Hercegovine povezuju se sjeveroistočni dijelovi države sa srednjojadranskim i južnojadranskim primorjem, dok u uzdužnom pravcu povezivanja uloga Bosne i Hercegovine uopće ne dolazi do izražaja (Enciklopedija Jugoslavije, 1983).

Sl. 2. Teritorijalno - administrativno ustrojstvo BiH

Izvor: Teritorijalno-administrativno ustrojstvo Bosne i Hercegovine, GIS Centar PMF-a, Sarajevo

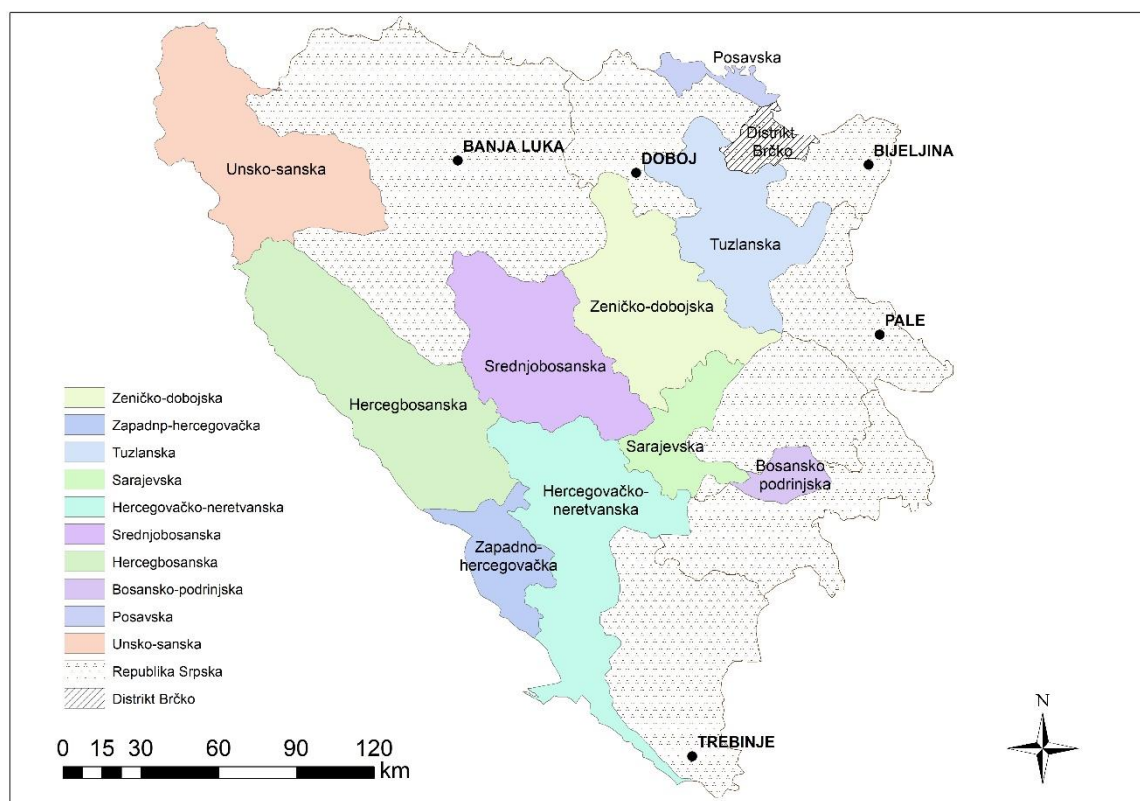
Danas BiH predstavlja specifičnu državnu zajednicu čije su granice formirane Daytonskim sporazumom. Iako je ovo uređenje trebalo biti samo privremeno, ono se održava već skoro 20 godina. Prema Općem okvirnom sporazumu za mir u BiH potpisanom u Daytonu 21. studenog 1995. godine, ona je podijeljena na dva entiteta: Federacija Bosna i

Hercegovina (51% površine) i Republika Srpska (49% površine). Područje oblasti Brčkog proglašeno je distriktom, jer je bilo predmet raznih sporova i međunarodne arbitraže. Federacija BiH i Republika Srpska su entiteti koji imaju vlastite ustave. Federacija BiH je entitet koji se sastoji od deset županija (kantona), koje se dalje administrativno dijele na općine. Republika Srpska je entitet koji se administrativno dijeli na regije (Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Pale i Trebinje), a regije se dalje dijele na općine. Distrikt Brčko, kako nije pripao niti FBiH niti RS, krajem 2000. godine stavljen je pod upravu države BiH. Osim toga, potrebno je i spomenuti graničnu međuentitetsku liniju koja ima dužinu cca. 1 080 km. (sl. 2.).

Prostorni obuhvat istraživanja prostornog planiranja je područje FBiH, koje broji sveukupno 79 općina u 10 županija, koje imaju vrlo široke nadležnosti (sl. 3.):

1. Unsko-sanska županija (Bihać)
2. Posavska županija (Orašje)
3. Tuzlanska županija (Tuzla)
4. Zeničko-dobojska županija (Zenica)
5. Bosansko-podrinjska županija (Goražde)
6. Srednjobosanska županija (Travnik)
7. Hercegovačko-neretvanska županija (Mostar)
8. Zapadno-hercegovačka županija (Široki Brijeg)
9. Sarajevska županija (Sarajevo)
10. Hercegbosanska županija (Livno)

Površinski obuhvat FBiH je oko 51% područja BiH, odnosno FBiH obuhvaća oko 26 110km². Glavni grad BiH, te samim time glavno upravno središte FBiH je grad Sarajevo, uz grad Mostar kao drugi najveći grad u FBiH.

Sl. 3. Teritorijalno-administrativno ustrojstvo Federacije Bosne i Hercegovine

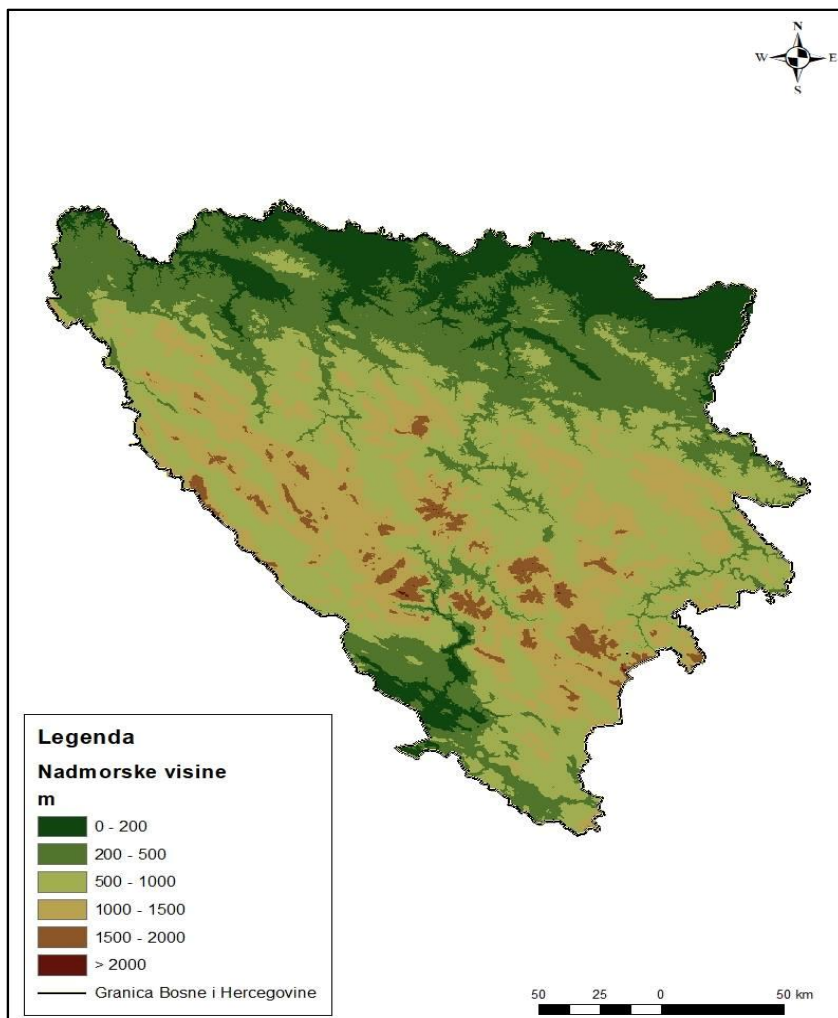
Izvor: Teritorijalno-administrativno ustrojstvo Federacije BiH, GIS Centar PMF-a, Sarajevo

2.1. Geomorfološke karakteristike Bosne i Hercegovine

Reljefnu strukturu Bosne i Hercegovine izražavaju: planinski masivi i hrbati sa predgorskim stepenicama, zaravni, gorska uzvišenja i pobrđa, krška polja, doline, zavale i kotline (Leptirica, 2012).

Ukoliko promatramo samo područje istraživanog dijela, FBiH najvećim dijelom zauzima područje Dinarida, osim posavskom dijela Posavske županije koji je dio područja Panonske nizine. Odnosno područje FBiH karakterizira denudacijsko-tektonskim planinskim reljefom koji dominira središnjim, istočnim, jugoistočnim i zapadnim dijelom, dok je akumulacijsko-tektonski reljef karakteristika sjevera (Bosanska Posavina, Lijevče polje) te krajnjeg juga u zavalama Niske Hercegovine. Razvoj visokogorskog dinarskog pojasa duž cijele BiH, time i FBiH, od Unske frakture pa sve do Ljubišnje i Maglića, rezultirao je najvišim planinskim uzvišenjima prosječne širine oko 70-80km.

Dakle, to je izrazito planinsko područje s najvišim apsolutnim visinama (vrh Maglić 2386 m n.v.) i najvećim vrijednostima vertikalne raščlanjenosti ($> 800 \text{ m/km}^2$) u BiH (Lepirica, 2012).

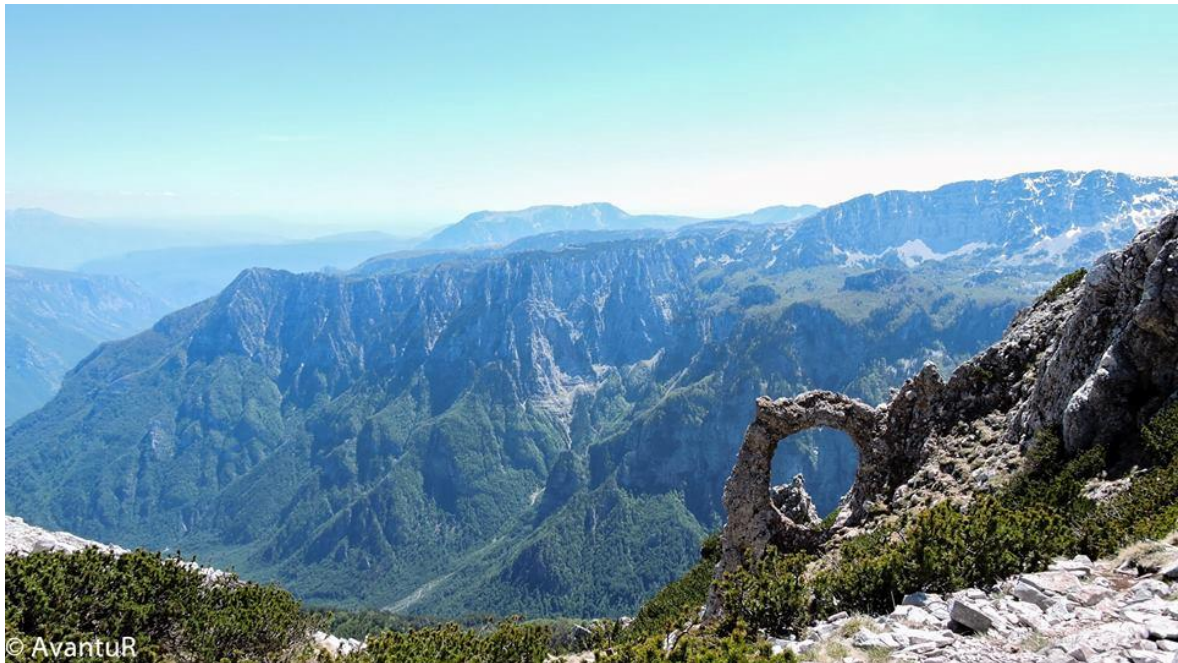
Sl. 4. Hipsometrijska karta Bosne i Hercegovine

Izvor: Hipsometrijska karta Bosne i Hercegovine, GIS Centar PMF-a, Sarajevo

Područja iznad 1700 m n.v. poput genetski izražavaju reljefne pojave periglacialnog i tragove pleistocenskog reljefa. Subnivalni krš prevladava na visokim planinskim površinama Treskavica, Visočica, Bjelašnica, dok denudacijom preoblikovani magmatogeni reljef mikrolokacijskog je karaktera te obilježava padine zapadne Ljubišnje, sjeverne Zelengore, sjeveroistočnog Stožera i Ravne planine. Na jugozapadnom dijelu BiH orografski

prevladavaju većinom uzvišenja planinskih hrbata, te ovo područje predstavlja borano-navlačne morfostrukture „Visokog krša“ u Vanjskim Dinaridima.

Položenije padine, gusto ispresijecane vrtačama, obilježene su čestim pojavama jama, što je vidljivo na primjeru Gatačkog polja, gdje je gustoća vrtača negdje i preko 150/km² (Lepirica, 2012). Planinska područja FBiH predstavljaju Prenj, Čvrsnica, Velež i Čabulja, koji su izrazito strmi planinski tereni bogati pećinskim otvorima. Veliki kuk kao dio masiva Čvrsnice, relativne visine oko 1000 m, najveći je stjenski odsjek u Bosni i Hercegovini, dok je na Dinari najdublja jama zvana Nevidna voda, dubine 654 m nastala kao posljedica spuštanja freatske zone (sl. 5.).

Sl. 5. Panoramski pogled na planinski masiv Čvrsnice

Izvor: Asocijacija za kulturu, obrazovanje i sport, 2016;

<https://akos.ba/cvrsnica-posjetite-krov-hercegovine/> (25.11.2017.)

Specifičnosti reljefa FBiH pronalazimo u južnoj Hercegovini gdje se pojavljuju humovi – erozijski otpornija stožasta uzvišenja ustrmljenih padina. Mrežastu reljefnu strukturu između Popovog polja i jadranskog priobalja obilježava pojava „ljutog“ krša škrapa i kamenica te brojnih jama i pećina (Lepirica, 2012).

Sl. 6. Geografski položaj Livanjskog polja s akumulacijskim zonama Buško jezero i Ždralovac

Izvor: Ćerić, A., Zerem, N., 2017: Promjena režima podzemnih voda u tresetištu Ždralovac odvodnjavanjem močvare zbog eksploatacije treseta, u: *ANNUBIH Posebna izdanja CLXIX* (ur. Beus, V., Šarić, T.), Unapređenje poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u kraškim, brdskim i planinskim područjima – racionalno korištenje i zaštita, Sarajevo, 283 – 296.

Najpoznatija je Vjetrenica, dužine 6230 m te predstavlja najduži istraženi pećinski sustav BiH. Nešto genetski mlađa i niža gorska uzvišenja predstavljaju pobrđa, koja prevladavaju u sjeveroistočnoj, sjevernoj i sjeverozapadnoj Bosni. Najprostranije pobrđe koje se pruža dinarskim pravcem, na dužini većoj od 70 km je Srednjobosansko pobrđe sa najvišim vrhom Hum 1280 m n.v., oblikovano derazijsko – fluviodenudacijskim procesima.

Prostorno najveće polje u FBiH je Livanjsko polje s površinom od 405 km², a ostala polja poput Kupreškog i Duvanjskog, imaju površinu koja premašuje 100 km². U ulegnućima polja formiraju se najčešće akumulacijske zone. Na primjer imamo Livanjsko polje kao najprostranije koje je obilježeno s tri akumulacijske zone, i to bazen Buško jezero na jugoistoku, bazen Veliki i Mali Ždralovec na sjeverozapadu i centralni dio Livanjskog polja (sl. 6., sl. 7.).

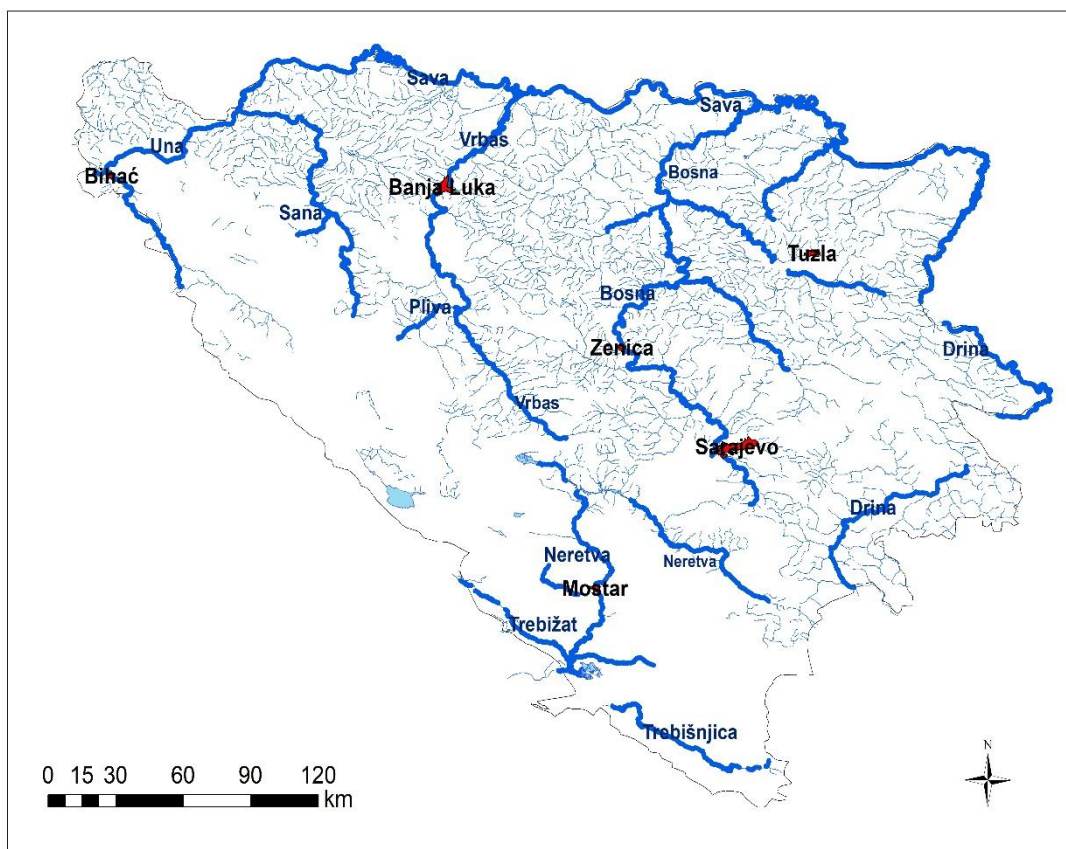

Sl. 7. Močvarno područje Ždralovac smješteno u sjeverozapadnom dijelu Livanjskog polja

Izvor: Ramsar – Ramsar site in Bosnia-Herzegovina, 2009;

<https://www.ramsar.org/news/livanjsko-polje-ramsar-site-in-bosnia-herzegovina> (19.12.2017.)

Riječne doline FBiH karakterizira transverzalni probojnički tip, obilježen kanjonima i klisurama. Oštra skretanja koja sijeku borane strukture planinskih uzvišenja karakteristična su za doline Neretve kod Jablanice i nizvodno od Uloga, Plive kod Jezera, Une kod Lohova i Bosanske Krupe, Bosne kod Lašve i Vranduka itd. (sl. 8.). Fragmenti nekadašnjih prostranih neogenih bazena danas predstavljaju zavale i kotline, od koji je prostorno najveća Savska zavala na krajnjem sjeveru. Zavala Sarajevskog polja najveće je ulegnuće u planinsko-kotlinskoj FBiH s površinom oko 50 km². Kompozitnu dolinu Neretve obilježavaju nešto prostranija proširenja Čapljinsko – hutovske kriptodepresije, Mostarskog i Bijelog polja. Najveći gradovi Bosne i Hercegovine – Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Zenica i Mostar s pratećom infrastrukturom, razvili su se u bosanskim kotlinama na riječnim terasama (Lepirica, 2012) (sl. 7.).

Sl. 8. Riječne doline BiH s najvećim gradovima

Izvor: Riječni sustav Bosne i Hercegovine, GIS Centar PMF-a, Sarajevo

Geografski položaj gradova uz riječne doline nekada je imao važnu ulogu, kako u opskrbi gradova vodom, tako i u prometnom povezivanju, a danas većinom predstavlja potencijal za razvoj turizma i rekreacije. Također, izrazito zahtjevan teren, prometnu povezanost gradova u prošlosti ostvarivala se jedino uz obale rijeka, za razliku od danas i današnjeg tehnološkog napretka. Stoga, gradovi poput Sarajeva, Mostara i Banja Luke su zahvaljujući kanjonima rijeka u to vrijeme ostvarili dobru prometnu povezanost.

Također, potrebno je spomenuti riječna korita Une, Plive, Trebižata, Bregave i mnoge druge tokove koje obilježava specifična fluviokrška morfoskulptura sedrenih prečaga, ada i sedrenih brada. Hidrografski su predstavljene kao vodopadi, bukovi, kaskade i riječna jezera. Najpoznatiji su vodopadi Une kod Martin Broda i Štrbački buk, Plivski vodopad u Jajcu te vodopad Kravice na Trebižatu. Osim toga, potrebno je i napomenuti da je Veliko Plivsko jezero najveće prirodno jezero u BiH, nastalo nakon formiranja sedrene barijere (sl. 9.).

Stoga, možemo zaključiti da je reljef BiH izrazito poligenetskog karaktera.

Sl. 9. Plivski vodopad u Jajcu. Ušće rijeke Plive u rijeku Vrbas

Izvor: BH Foto Magazin, 2014; <http://bhfotomagazin.blogspot.ba/2014/03/vodopad-u-jajcu-na-rijeci-plivi.html> (20.12.2017.)

2.2. Demografska obilježja prostora

Stanovništvo je odraz prošlih zbivanja, čimbenik sadašnjosti i subjekt budućnosti. Ono je djelatna spona između prirodne osnove i društvene nadgradnje (George, 1959 prema Nejašmić, 2005). Broj stanovnika, prirodno kretanje stanovništva, prostorno kretanje stanovništva te razmještaj stanovništva imaju veliku ulogu kako u oblikovanju geopovršinske stvarnosti tako i u svim područjima društvenog života. Demografski resursi predstavljaju važan dio ukupnoga razvoja, tako da danas stanovništvo ima veliko značenje za sastav i brzinu proizvodnje i potrošnje, jer je ono izvor radne snage kao najbitnijeg čimbenika proizvodnje. Veliki problem današnjice, s kojim se susreću mnogi dijelovi Europe je demografsko starenje stanovništva, te tendencija prirodne i ukupne depopulacije. Kao posljedice javljaju se ozbiljne gospodarske, društvene i druge implikacije, smanjuje se gospodarska moć, gase se mnoge društvene i kulturne aktivnosti i slično. Suvremeni razvoj

potaknuo je određenu razinu koncentracije stanovništva, gdje veća naselja populacijski jačaju. Slabije naseljena područja, posebice ona udaljenija od razvojnih tokova, postaju područja sa stanovništvom pogoršane biološke i obrazovne strukture. Pojavljuje se degradirani kulturni krajolik, zapuštene obradive površine, napuštene kuće kao odraz složenih demografskih i društveno-gospodarskih procesa. Neravnomjeran razmještaj stanovništva kao posljedicu ima neravnomjeran regionalni razvoj, što je vidljivo u nejednakosti između sela i grada te između periferije i centra, u neravnomjerno razvijenoj mreži naselja, u socijalnoj segregaciji, u smanjenju kvalitete života itd.

Gledajući prema budućnosti razvoja stanovništva, prognoze i projekcije dinamičnih i strukturnih značajki izuzetno su važne za planiranje i organiziranje svekolikog društvenog života (Nejašmić, 2005.).

2.2.1. Demografska slika Bosne i Hercegovine do kraja 20. stoljeća

Osvrćući se prema prošlosti te promatrajući događaje u sadašnjosti, Bosna i Hercegovina predstavlja školski primjer kako i u kojoj mjeri se znanost može podrediti interesima politike i nacionalizma. Mnogi smatraju da je proučavanje stanovništva u Bosni i Hercegovini složen problem, a razlog složenosti ovoga problema je zapravo pristupanje problemu s pretpostavkama da se radi o pripadnicima ili hrvatskog ili srpskog stanovništva. Kroz povijest mnogi autori su svoja istraživanja usmjeravali u dokazivanje hrvatske pripadnosti odnosno srpske pripadnosti bosanskog stanovništva. Stoga, možemo reći da je BiH država koju obilježava višeslojna etnička pripadnost kojoj je osnova predslavenski supstrat, što možemo na neki način povezati sa slučajem Albanije i Grčke, gdje autohtoni elementi nisu bili ugroženi slavenskim prodorom (Imamović, 1998). Još od rimskih osvajanja kada započinju prvi značajniji procesi koji u potpunosti mijenjaju sliku ovog područja pa sve do danas, BiH predstavlja multietničku, multivjersku i multikulturnu zemlju.

Povoljan geografski položaj, brdsko-planinska konfiguracija zemlje, obilje šuma, divljači i pašnjaka, plodne doline rijeka, rudno blago i druga bogatstva činili su idealne uvjete za život ljudi. Promatrajući stanovništvo BiH kroz povijest polazimo od srednjovjekovne Bosne. O tome koliko je srednjovjekovna Bosna imala stanovnika nema

pouzdanih podataka¹. Također, potrebno je napomenuti činjenicu da je u ono vrijeme broj stanovnika bio dosta skroman, kako zbog prirodnih uvjeta, tako i zbog mnogih epidemija te ratnih sukoba koji su neprestano prorjeđivali stanovništvo². Gradskih naselja je bilo malo, a većina populacije je živjela na selima. Polovicom 15. stoljeća kao najveća gradska naselja možemo izdvojiti Visoko, Fojnicu, Kreševo i Srebrenicu, koji su čak imali i do 2 000 stanovnika. Drugo razdoblje značajno za stanovništvo BiH je doba turske vladavine. Zahvaljujući činjenici da je Osmansko Carstvo predstavljalo naprednu i administrativno dobro organiziranu državu, vođena je evidencija o svim događajima, pa tako i o stanovništvu. Ti popisi predstavljaju dragocjen materijal za proučavanje bosansko-hercegovačkog stanovništva kroz razdoblje od preko četiri stotine godina (Imamović, 1998). Na području BiH prvi zabilježeni pokušaj popisa je bio 1851. godine, i u današnjim granicama BiH prema procjenama živjelo je 1 021 772 stanovnika. Turske vlasti su popis utvrđivale i početkom 1876. godine te je tada zabilježeno 1 051 485³ stanovnika BiH.

Prvi suvremeni popis na ovome području provodi Austro – Ugarska 1879. godine, dok je prvi popis stanovništva u predratnoj Jugoslaviji izvršen 1921. godine. Popisom iz 1931. godine bilježi se porast broja stanovnika, te je taj trend nastavljen i u poslijeratnom periodu 1948. - 1981. godine. Porast od 60,8% područje BiH svrstava u demografski najdinamičniju republiku bivše SFRJ, što nam govori i podatak da je 1948. godine 16,3% stanovništva SFRJ živjelo na području BiH, a 33 godine kasnije 18,4%. Demografski razvitak BiH možemo prikazati pomoću nekih sintetičkih pokazatelja, te stoga mnogi smatraju da je u biodinamičkoj putanji razvoja tadašnje BiH sudjelovala biološka svježina

¹ U pitanju su bili izvještaji stranih putopisaca koji su prolazili Bosnom, stoga su ti podatci bili uopćeni i kao takvi neupotrebljivi. Također određeni podaci su crpljeni i iz izvještaja Papinih izaslanika, ali je njihova pažnja bila usmjerena uglavnom na bogumilski dio stanovništva (Imamović, 1998)

² Na koncilu održanom u Tridentu 1563. godine donesena je naredba da se u svim parohijama vode spiskovi vjernika (Status animarum) kroz knjige vjenčanih, krštenih i umrlih. Zbog čestih ratnih pustošenja i požara crkvenih objekata većina ovih dokumenata je nažalost nestala, ali ipak oni imaju veliku vrijednost jer su daleko pouzdaniji i sadrže više podataka od onovremenih državnih popisa stanovništva. Danas nam omogućavaju kvalitetnu analizu i kvantitativnu rekonstrukciju demografske slike na ovim prostorima, poput struktura stanovništva, dinamike rasta, unutarnjih migracija, priraštaja, i sl. Naime, nedostatak ovih spiskova je popis samo katoličko stanovništvo, te se time nema uvida u stanovništvo drugih vjeroispovijesti.

³ Ovi podaci se moraju uzimati s rezervom, jer je se do njih dolazilo izračunavanjima na bazi broja muških stanovnika s nedovoljno pouzdanim koeficijentom ženskog stanovništva; muško stanovništvo često se sakrivalo radi izbjegavanja raznih obaveza, stoga ni njegov broj nije pouzdan.

tadašnjih Bošnjaka, depopulacija najemigrantskijih Hrvata i depopulacija demografski najstarijih Srba.

Tab. 1. Porast, prirast i migracijski saldo stanovništva BiH 1948.-1991. godine

<i>Godina popisa</i>	<i>Broj stanovnika</i>	<i>Međupopisni porast</i>	<i>Prirodni prirast</i>	<i>Međupopisni saldo migracija</i>
1948.	2.564.308			
		283.151	318.421	-35.270
1953.	2.847.459			
		430.489	594.619	-164.130
1961.	3.277.948			
		468.163	684.118	-215.955
1971.	3.746.111			
		378.145	511.748	-133.603
1981.	4.124.256			
		240.753	421.287	-180.534
1991.	4.365.009			

Izvor: Konačni rezultati popisa stanovnika u popisnim godinama. Za 1991. godinu: *Prvi rezultati popisa stanovništva*, SB 219, RZS, Sarajevo, 1991.; *Demografska statistika*, SZS, Beograd (razna godišta); SG BiH, RZS, Sarajevo (razna godišta) (prema Markotić, 1999)

U razdoblju do 1991. godine u BiH proces iseljavanja postaje sve izraženiji, a najviše se povezuje sa stanovništvom hrvatske i srpske nacionalnosti. Svaki treći odseljeni bio je po narodnosti Hrvat, a oko 95% ih se nastanilo u Hrvatskoj. Istu putanju slijedio je i relativno znatan dio odseljenih Srba i Bošnjaka. Dok s druge strane u BiH su se najviše doseljavali Srbi (pretežito iz Srbije) te dvostruko manje Hrvati i Bošnjaci. Ostaje činjenica da je naglašena negativna migracijska bilanca BiH s Hrvatskom i Srbijom bila rezultat izrazito nepovoljnog odnosa odseljenih Hrvata u Hrvatsku i Srba u Srbiju i njihovog doseljavanja iz tih zemalja u Bosnu i Hercegovinu (Markotić, 1999). Prema mnogim demografskim istraživanjima, ukupno stalno stanovništvo u BiH u razdoblju od 1971.-1981. godine poraslo je za 10,1%, dok je u istom razdoblju zabilježen porast od 9,2% stanovnika. U razdoblju

1981.-1991. zabilježen je gotovo jednak porast stanovništva. Razdoblje od 1971.- 1991. godine obilježava zapravo porast osoba na privremenom boravku izvan zemlje te relativno pojačana negativna migracijska bilanca prema susjednim zemljama. Također, potrebno je spomenuti da u razdoblju nakon 1991. godine dolazi do apsolutne promjene demografske slike stanovništva BiH, uvjetovane golemim valom ratnih migracija koje su u potpunosti izmijenile predratnu etničku sliku. Prema podacima 1991. godine u BiH je bilo nastanjeno oko 4.365.009⁴ stanovnika, te prema podacima UNHCR-a za vrijeme ratnih zbivanja iz BiH migriralo je oko milijun i pol osoba. Drugim riječima, ukupan broj stanovnika BiH nakon ratnih zbivanja 1998. godine iznosio je oko 2.940.000. Također, zanimljiv je podatak da je u razdoblju od 1991.-1999. godine zabilježen porast stanovništva u samo 24 općine.

Najizraženije demografske promjene BiH su se zapravo dogodile u prostornom aspektu gdje se proces iseljavanja nastavio i nakon ratnih zbivanja kada se pojavljuje model etnomelioracije inovjernih, ne samo u oba entiteta nego i između većinskih hrvatskih odnosno bošnjačkih područja u federalnom entitetu. Prema tome, u novonastaloj demografskoj slici devedesetih godina, Bošnjaci predstavljaju najbrojnije stanovništvo, što je vidljivo i u današnjoj demografskoj slici BiH.

2.2.2. Suvremena demografska slika Bosne i Hercegovine

Iako se Daytonskim mirovnim sporazumom uvažava etnička, religijska i kulturna multilateralnost bosanskohercegovačkog društva, ono je u odnosu na predratni period doživjelo drastične promjene (Kukić, 2012). Stoga, suvremena demografska slika BiH rezultat je mnogih čimbenika koji su djelovali različitim intenzitetom, te su vidljivi tragovi destabilizirajućih čimbenika ukupnog demografskog razvitka. Nakon posljednjeg ratnog sukoba započela je nova etapa demografskog razvitka obilježena negativnim demografskim procesima.

⁴ Izvor: *Prvi rezultati popisa stanovništva*, SB 219, RZS, Sarajevo, 1991. Popis pučanstva 1991. godine je zadnji popis u organizaciji SZS iz Beograda. U BiH ga je pripremala stara, a izvela nova vlast. Rat je onemogućio i zakonom predviđene procedure, kao i njegovu međunarodnu verifikaciju. Zbog opravdane sumnje da se popisni materijal politički zlorabio u interesu samo jednog naroda „prvi rezultati“ su stoga najobjektivniji (Markotić, 1999).

Glavna karakteristika suvremene slike društva BiH su depopulacijski procesi i procesi starenja stanovništva. Procesu ukupne depopulacije i prirodne depopulacije rezultati su dinamičkih sastavnica prirodnog kretanja (nataliteta, mortaliteta) i strukturnih sastavnica demografskih procesa (Marić, 2017). Prema priloženim podacima, ubrzanje procesa starenja stanovništva i procesa prostornog širenja depopulacije su neizbježni. Osim toga, migracije kao odraz i obilježje društveno – ekonomskih i političkih specifičnosti predstavljaju sve veći problem suvremenog društva BiH. Povećanje iseljavanja mladih i fertilno sposobnih ljudi povezan je s drastičnim padom nataliteta na cjelokupnom području, čemu je uzrok gospodarska recesija i povećana nezaposlenost, a također kao krivca možemo navesti i nezainteresiranost države za mlade ljude i njihovu budućnost.

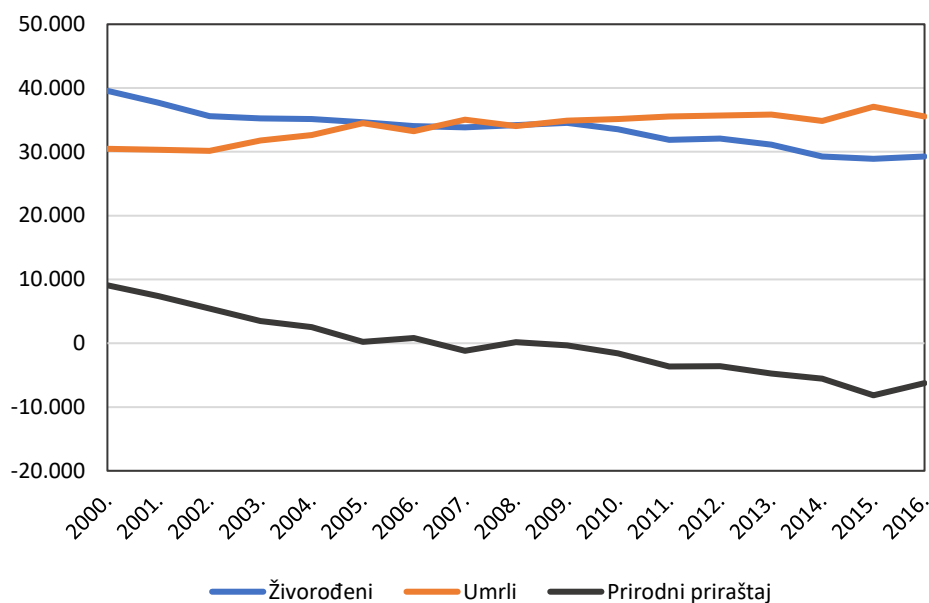
Tab. 1. Razlika u ukupnom broju stanovništva BiH između dvije popisne godine

	<i>Federacija BiH</i>	<i>Republika Srpska</i>	<i>Distrikt Brčko</i>
<i>1991.</i>	2.720.074	1.569.332	87.627
	-500.854	-340.909	-4.111
<i>2013.</i>	2.219.220	1.228.423	83.516

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, <http://www.bhas.ba> (20.07.2017.)

U međupopisnom razdoblju 1991.-2013. zabilježena je ukupna depopulacija na području cijele države. Posljednji popis 2013. potvrdio je procjene da su se procesi depopulacije započeti još devedesetih godina nastavili i desetljeće kasnije (tab. 2.).

Negativni demografski trendovi – negativan prirodni priraštaj i negativna migracijska bilanca – dovode do nimalo optimističnih prognoza. Jedno je ipak sigurno, tzv. bijela kuga nije slučajno stigla u BiH, niti će sama odavde otići (sl. 10.).

Sl. 10. Prirodno kretanje stanovništva BiH u razdoblju od 2000. do 2016. godine

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, <http://www.bhas.ba> (20.07.2017.)

Ukoliko se želi zaustaviti ovaj negativan trend potrebne su razne mjere za demografsku revitalizaciju, od kojih je potrebno prvo osigurati prihvatljive uvjete za život ljudi, pogotovo mladih. Smatra se da su zdravi, obrazovani i stručni ljudi najznačajniji čimbenik društveno – gospodarskog razvoja te da ulagati u ljude znači ulagati u progresivan i ravnomjeran razvoj. Poznato je da ruralna područja kroz povijest imaju veći natalitet od urbanih centara, te je stoga potrebno osmisliti mjere koje će osigurati razvoj subregionalnih centara koji će zadovoljiti potrebne lokalnog stanovništva. Osim toga, da bi se stvorili uvjeti za povećanje stope nataliteta potrebna je dobro osmišljena pronatalitetna politika, koja će najprije osigurati socijalnu sigurnost društva.

2.2.3. Etnički konflikti društva Bosne i Hercegovine

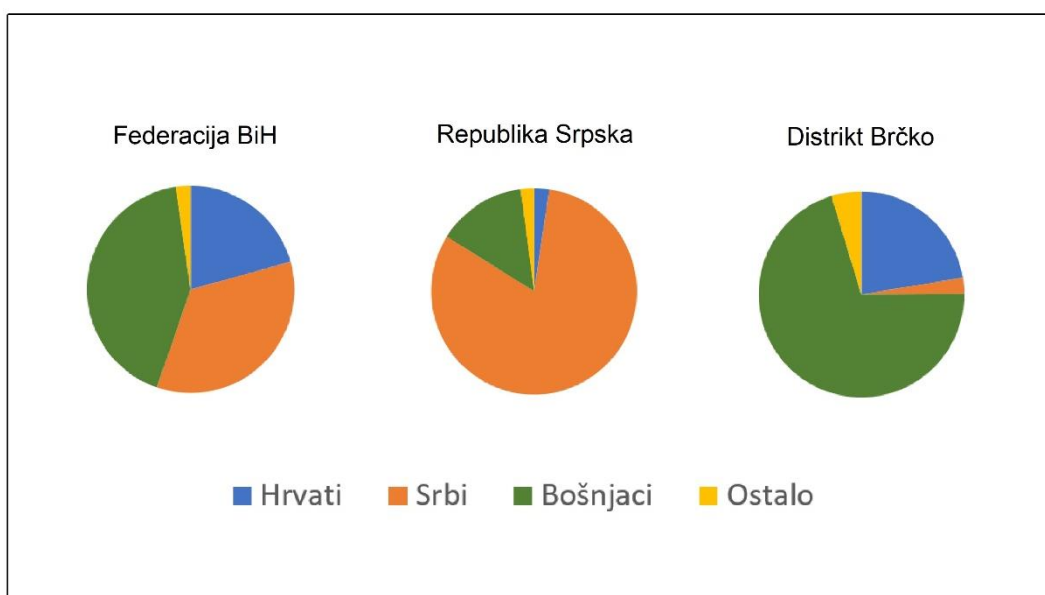
Kao tipičan primjer društva s etničkim sukobima, BiH je država u kojoj se društveni sukobi svakodnevno manifestiraju u gotovo svim sferama života. Ukoliko se radi o suvremenom društvu, jedna od manifestiranih formi društvenih konflikata su etnički, konflikti koji su nerijetko za posljedicu imali ratove, raspade multietničkih država, promjenu granica i demografskih odnosa (Kukić, 2011). Međutim, u Bosni i Hercegovini je najistaknutiji konflikt zapravo nepostojanje konsenzusa oko osnovnog principa organiziranja političke zajednice, povezan s teritorijalno-administrativnim ustrojem i pravno-političkim ustrojem BiH potpisanim u Daytonu. Na području BiH postoje tri dominantne etničke zajednice koje imaju u potpunosti suprotstavljene pristupe.

U bošnjačkoj političkoj javnosti dominira teza da je međunarodna zajednica, mimo ikakvog, historijskog, ekonomskog, geografskog i inog utemeljenja, prisilila građane BiH da prihvate entitetsku podjelu. Srpska politička javnost, potpuno suprotno polazi od teze, da RS nije plod Daytonskog sporazuma nego dio BiH koji je i teritorijalni i legalni kontinuitet stekao i prije Daytonskog paketa, tijekom 1992. godine, a u Daytonu je samo verificiran i dodatno osnažen. Na koncu, hrvatska politička javnost smatra da je Daytonski sporazum nanovo „otvorio“ hrvatsko nacionalno pitanje, budući da je „međunacionalne odnose uredio na štetu hrvatskog naroda“, te da se ta vrsta nepravde ispraviti može samo formiranjem trećeg entiteta (Kukić, 2011).

Trenutne etničke situacije se dosta razlikuju između entiteta i Distrikta Brčko (sl. 11.). Naime, na istraživanom području FBiH, danas je nastanjeno oko 2 219 220 stanovnika u 79 općina, prema podacima posljednjeg popisa. Od toga zabilježeno je 70,4% (1 562 372) stanovnika bošnjačke nacionalnosti. Ako taj podatak usporedimo za podacima iz 1991. godine, uvidjeti ćemo porast bošnjačkog stanovništva, kada je 1991. godine zabilježeno oko 52,4% (1 423 262) stanovnika. Stanovnika hrvatske nacionalnosti prema posljednjem popisu je zabilježeno oko 22,4% (497,883), što je u odnosu na 1991. godinu lošija statistika. Naime, zabilježeno je manje skoro -95, 588 stanovnika. Najveće razlike su zabilježene u promjenama stanovništva srpske nacionalnosti, gdje bilježimo pad od -418 816 stanovnika. Stoga, danas je u FBiH nastanjeno svega 2,5% (56,550) stanovnika srpske nacionalnosti. Ostatak je stanovništvo drugih nacionalnosti, te je njih zabilježeno oko 4,6% (102, 415) koji također bilježe pad za -121 277 stanovnika.

Na području Republike Srpske situacija 2013. je također dosta drugačija od situacije 1991. godine. Najbrojnije stanovništvo svakako je srpske nacionalnosti, te čini 81,5% (1 001 299) stanovnika. Drugo po redu najbrojnije stanovništvo je stanovništvo bošnjačke nacionalnosti, te oni čine 14,0% (171,839), te ukoliko podatke usporedimo sa popisom 1991. godine više nedostaje polovina stanovnika. Stanovništvo hrvatske nacionalnosti čini samo 2,4% (29,645) stanovnika Republike Srpske, te također drastično smanjeno u odnosu na 1991. godinu. Kao i u FBiH, brojnost stanovništva drugih nacionalnosti je najmanja, te ona iznosi oko 2,1% (25,640) stanovnika.

Distrikt Brčko, površinom najmanji broji oko 83 516 stanovnika, od čega su najbrojniji stanovnici bošnjačke nacionalnosti 42,4 % (35,381). Stanovništvo srpske nacionalnosti se nalazi na drugom mjestu po brojnosti oko 34,6% (28,884), dok stanovništvo hrvatske nacionalnosti čini oko 20,7% (17,252) od sveukupnog stanovništva Distrikta Brčko. Drugih nacionalnosti je zabilježeno samo oko 2,4% (1 999) stanovnika.

Sl. 11. Sastav stanovništva BiH po etičkoj pripadnosti prema Popisu stanovništva 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva 2013: stanovništvo prema etničkoj/nacionalnoj pripadnosti – detaljna klasifikacija, <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/> (13.09.2017.)

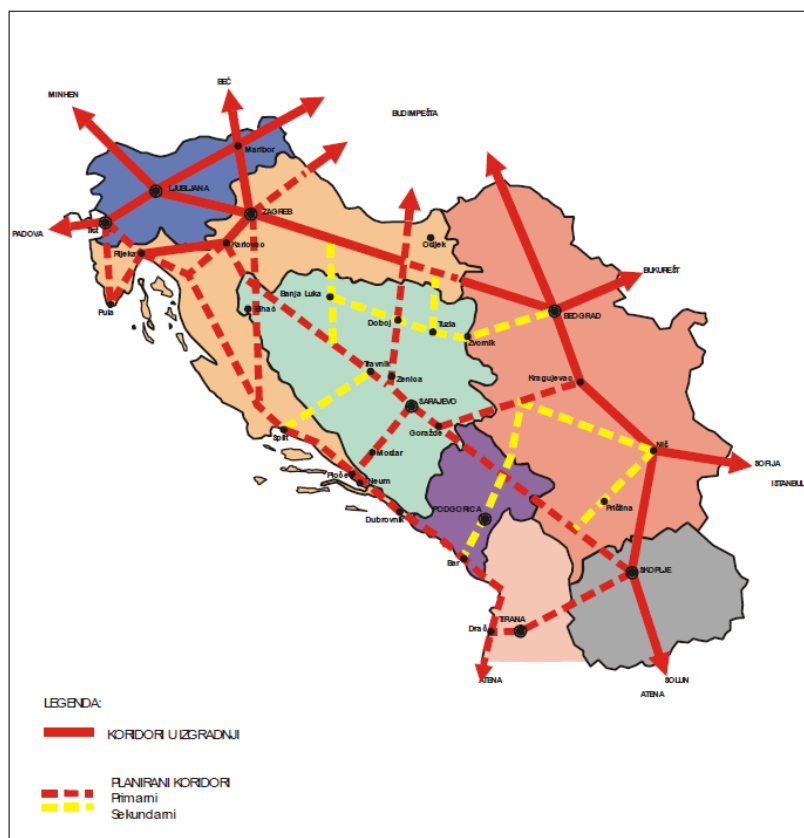
Promatrajući trenutnu situaciju u društvu, izuzimanjem političkih elita, visok je stupanj društvene svijesti i optimizma građana BiH usprkos svemu. Iako mnogi smatraju da postojeća ustavna reforma u BiH nema realnih izgleda, tako ni postojeća političko-teritorijalna organizacija. Dapače, građani BiH shvaćaju da se nerijetko zloupotrebljava i institut vitalnog nacionalnog interesa te da bi bilo potrebno ustavnim promjenama regulirati popis pitanja, koji bi obuhvatio i ekonomska i socijalna prava građana. Također, od velikog značenja bi bila i društvena reforma kojom bi se na jedan način riješilo pitanje ravnopravnosti, koja bi onemogućila diskriminacije nacionalnih manjina i nacionalno neopredijeljenih građana BiH.

2.3. Prometno-geografski položaj Bosne i Hercegovine

Kroz cijelu povijest uloga geografskog položaja BiH u trasiranju prometnih koridora Europe bila je podložna utjecajima geopolitičkih stajališta najmoćnijih. Ovo područje središnjih Dinarida su često izdvajali kao područje koje je „teško prohodno“, „podložno čestim klimatskim i vremenskim promjenama“, „izvan najkraćih koridora“ te „politički veoma nesigurno područje“, što je i uvjetovalo da se BiH razvija kao periferija. I danas kada promatramo područje BiH primjećujemo da je ono vječita tzv. „tampon zona“ ili „cordon sanitaire“ što ima veliki odraz na cjelokupan život i države i njezinih stanovnika (sl. 12.). Promatrajući prirodno-geografski položaj BiH možemo zaključiti da ona ima izrazito povoljan smještaj. Iako ima izlaz na Jadransko more, BiH je srednjeeuropska zemlja jer sjevernim dijelom participira u Panonskoj nizini, a također pripada i podunavskim zemljama jer njezinom sjevernom granicom teče rijeka Sava.

Ovako promatran geografski položaj BiH može se nazvati spojnicom najmanje triju velikih geografskih cjelina, odnosno geopolitičkih regija:

- Baltičkog i Jadranskog mora,
- Središnje i Južne Europe ali i
- Europe sa Bliskim pa i Srednjim Istokom (Musa, 2000).

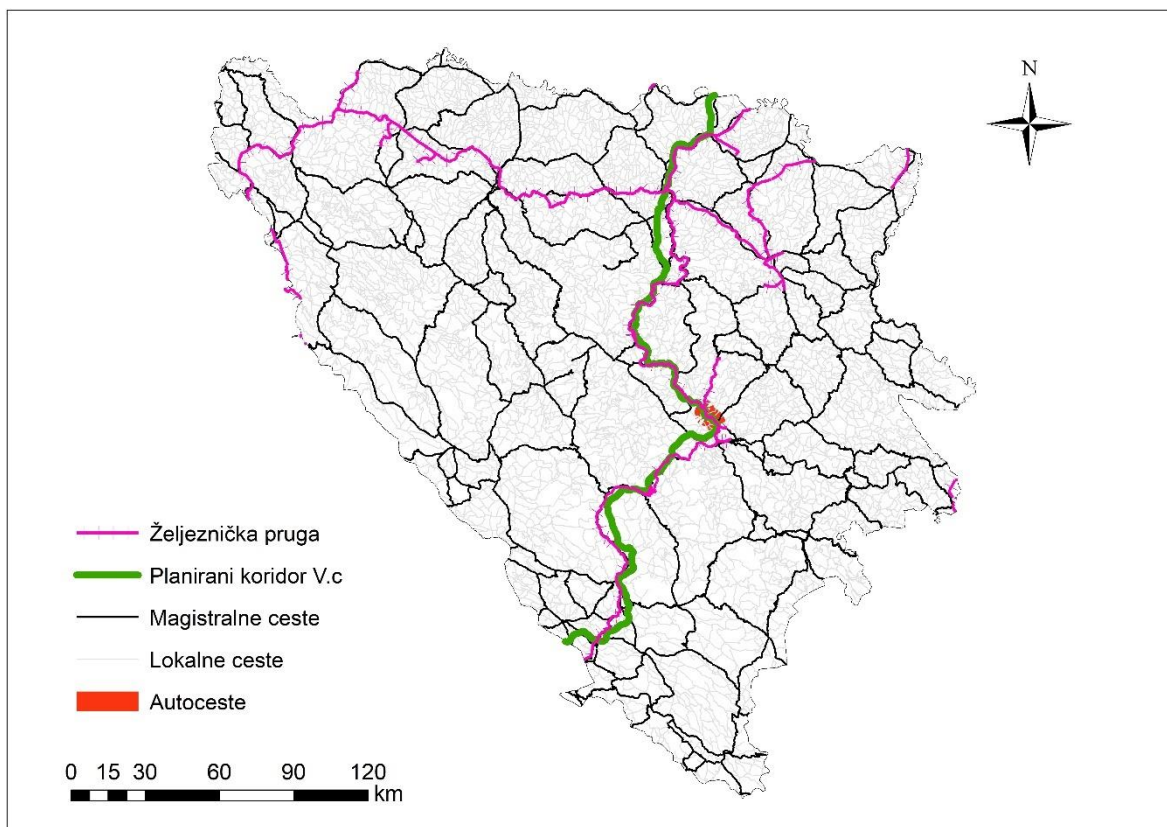
Sl. 12. BiH u sustavu europskih i regionalnih prometnih tokova

Izvor: Prostorni plan SBK, 221.str (25.07.2017.)

BiH kao zemlja u unutrašnjosti danas nema velikog značenja u geoprometnom položaju, no tek izgradnjom koridora V.c taj položaj će biti valoriziran (sl. 12.). S druge strane, područje BiH je od izuzetnog značenja za interkontinentalne prometne veze, ali je nažalost nedovoljno iskorišten. Pravac pružanja Dinarida omogućuje izgradnju prirodnih trasa interkontinentalnog značenja, te bi na taj način Europa dobila najkraću vezu sa Malom Azijom i Bliskim Istokom. Nažalost, činjenica je da na području BiH na početku XXI. stoljeća nije postojao niti jedan kilometar autoceste, te je tek posljednjih godina započeta izgradnja autocesta. S obzirom da BiH nije u stanju sama izgraditi ceste od državnog značaja, teško možemo očekivati razvoj prometnica interkontinentalnog i transkontinentalnog značenja.

Prema posljednjim podacima, ukupna dužina cestovne mreže u BiH iznosi 24.796 km, od toga 3.970km (16,0%) su državne ceste, dok samo 128,7 km je klasificirano kao autoceste. Najveći postotak i dalje pripada lokalnim cestama koje zauzimaju oko 57,3% ili

14.200 km, dok regionalne ceste zauzimaju oko 18,6% ili 4.611 km (sl. 13.). Uključenjem u SEETO⁵ mrežu, BiH dobiva na međunarodnom strateškom značaju u JI Europi (Okvirna strategija prometa BiH, 2016).

Sl. 13. Prometni sustav Bosne i Hercegovine sa planiranim koridorom V.c

Izvor: Prometna mreža Bosne i Hercegovine, GIS Centar PMF-a, Sarajevo

Možemo zaključiti da svojim tehničkim karakteristikama i opremljenošću današnje prometnice nisu izašle iz kruga lokalnih cesta unatoč povećanom interesu za prometnim povezivanjem. Problemi koje možemo povezati sa nedovoljnom razvijenošću prometa su financijska nestabilnost, a reljef nije primamljiv za cestogradnju, barem ne na cijelom području države. Gledajući prema budućem razvoju, od velike važnosti za razvoj BiH bi bila

⁵ SEETO (eng. South East Europe Transport Observatory) je regionalna prometna organizacija osnovana Memorandumom o razumijevanju za razvoj regionalne mreže prometa potpisanim 11. lipnja 2004. godine od strane vlada Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, BJR Makedonije, Crne Gore i Srbije i Misije Ujedinjenih naroda na Kosovu i Europske komisije (Okvirna strategija prometa BiH, 2016).

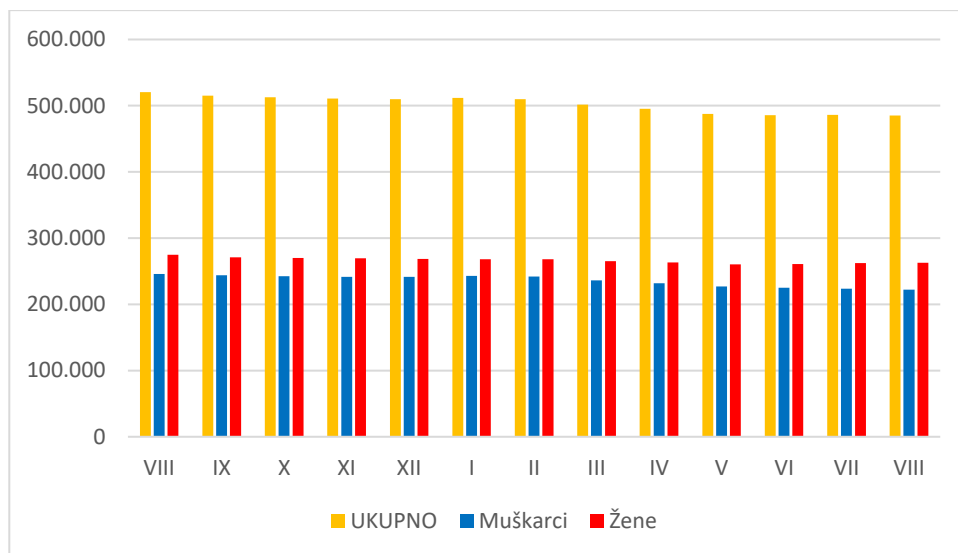
izgradnja već spomenutog koridora V.c, također izgradnja koridora dolinom rijeke Vrbas – Livno – Split te usvajanje longitudinalnog pravca Bosansko Grahovo – Livno – Mostar – Trebinje i dalje na Istok. Štoviše ulaganjem u razvoj i izgradnju prometnica zaustavit će se ili barem smanjiti masovna iseljavanja i područje BiH će se jednim dijelom integrirati u Europu.

2.4. Ekonomsko-geografska obilježja Bosne i Hercegovine

Jedan od glavnih problema današnjice je problem prevladavanja općeg siromaštva. To je problem koji uvelike koči i usporava proces razvoja i napretka država, posebice onih koje se nalaze u procesu tranzicije. Stoga se opravdano zaključuje da „ako neka zemlja ima sreće, istodobni postupci s ciljem viših ulaganja, unapređenja zdravlja i obrazovanja, poboljšanja kvalificiranosti i obuzdavanja rasta siromaštva mogu prekinuti začarani krug siromaštva i potaknuti krug učinkovitosti brzog ekonomskog razvoja“ (Nordhaus i Samuelson, 2005, 584).

Niske stope zaposlenosti i rastuće siromaštvo predstavljaju glavni problem teške ekonomske situacije. Unatoč promjenama u poslijeratnom periodu koje su ulijevale optimizam građanima za brzu normalizaciju ekonomskog života i vraćanje u prijeratno ekonomsko blagostanje, BiH nažalost i danas stagnira u ekonomskom razvoju. Srednjoročnom razvojnom strategijom (PRSP) pokušale su se provesti reforme kojima bi se povećao BDP, smanjilo siromaštvo, a zemlja približila ostatku Europe. Iako vladine institucije tvrde da uspješno provode tranzicijske reforme, čvrstih dokaza za to u stvarnosti nema. Česti protesti i štrajkovi radnika, potresne priče o ekstremnom siromaštvu građana predstavljaju i dalje probleme ekonomskog razvoja.

Sudeći po trenutnoj situaciji, ekonomska nesigurnost zemlje postaje sve izraženija, a građani postaju svjesniji da vladajuće institucije nisu u stanju da unaprijede lokalnu ekonomiju i poboljšaju narušeni životni standard.

Sl. 14. Stopa nezaposlenosti BiH do rujna 2017. godine

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Demografija i socijalne statistike: Registrirana nezaposlenost u septembru 2017, 2017; <http://www.bhas.ba> (25.11.2017.)

Iako se prema posljednjim podacima stopa nezaposlenosti polovicom 2017. godine se smanjila u FBiH za 3.717 osoba (1,04%), u RS za 884 osobe (0,75%), a u Distriktu Brčko za 108 osoba (0,97%) nezaposlenost ostaje glavni problem (sl. 14.). Smanjenje stope nezaposlenosti nije rezultat otvaranja novih radnih mjesta, štoviše korupcijom je stvorena loša percepcija poslovnog okruženja u BiH te se tako tjeraju strani investitori koji bi otvarali nova radna mjesta. Nadalje, posljedica visoke stope nezaposlenosti je odlazak u inozemstvo „trbuhom za kruhom“.

Prema Anketi o potrošnji domaćinstava u Federaciji⁶ (APD) iz 2011. godine siromašnih domaćinstava bilo je 16,0% (BiH 17,2%, RS 19,6%), dok je siromašnih pojedinaca bilo 17,1% (BiH 17,9%, RS 19,5%). Uzevši procijenjeni ukupan broj stanovnika u anketi (2.043.587) i utvrđenih 17,1% stanovnika ispod generalne linije siromaštva, dolazimo do zaključka da je oko 349.700 stanovnika živjelo u relativnom siromaštvu. Prema pokazateljima o siromaštvu domaćinstava i pojedinaca prema Anketi o potrošnji domaćinstava u BiH iz 2007. godine siromaštvo u Federaciji je neznatno smanjeno (2007. godine siromašnih domaćinstava je bilo 16,3%, dok je siromašnih pojedinaca bilo 17%). Također potrebno je spomenuti probleme povezane s neravnopravnosti spolova u zapošljavanju. Prema podacima spomenutoga istraživanja 2011. godine zabilježena je jako

⁶ Federalni zavod za statistiku – Anketa o potrošnji domaćinstava u FBiH, 2011. (konačni rezultati)

niska zaposlenost žena u FBiH. Najviša stopa zaposlenosti žena je bila 2008. godine (21,1%), dok je 2012. godine stopa nezaposlenosti žena iznosila 32,2%.

Posebno zabrinjavajuće je to što postojeća ekonomska situacija najviše povećava pritisak na najranjiviju skupinu nezaposlenih – mlade (Mujanović, 2013). Smanjenje nezaposlenosti mladih predstavlja veliki izazov za vlasti kako s ekonomskog stajališta, tako i s socijalnog. Također, jedna od većih prepreka za mlade na tržištu rada je nedostatak radnog iskustva, a veliki broj oglasa za posao navodi upravo radno iskustvo ili radni staž od jedne ili dvije godine kao glavni preduvjet za ostvarenje radnog odnosa. Iako je EU nastoji raznim investicijama pomoći mladima u stjecanju prvog radnog iskustva, u BiH je nažalost i dalje ogroman broj mladih koji nemaju nikakvo radno iskustvo (Bilić, N, Jukić, M., 2014) .

Osim toga, postojeća politika vladajućih doprinosi neuravnoteženom razvoju države, iako se u svim strategijama kao glavni cilj nalazi uravnotežen i ujednačen ekonomski rast svih dijelova zemlje. Najveća koncentracija kako stanovništva tako i svih ulaganja u razvoj je u glavnom gradu Sarajevu.

Uz postojeće negativne procese, potrebno je napomenuti da se također udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu smanjuje, a smanjivanje poljoprivrednog stanovništva povezujemo sa procesom deruralizacije i deagrarizacije. Stoga, sve su izraženiji i procesi deruralizacije i deagrarizacije, gdje se stanovništvo kreće prema većim urbanim centrima, posebice u Sarajevo, Mostar i Tuzlu, što dovodi do izražene polarizacije područja.

Nada za bolju budućnost stanovništva BiH gotovo da i ne postoji. Mnoge političke obmane, nekažnjen kriminal, uništavanje cjelokupnog sustava, te loši standardi života predstavljaju osnovne elemente opće krize. Stoga, mnogi dijele mišljenje da je kriza u BiH postala okruženje u kojem se živi, okruženje koje stvara neki novi pogled na svijet, na reforme, na budućnost.

2.5. Regionalizacija Bosne i Hercegovine

Poimanje regije u tradicionalnoj geografiji temeljeno je na pretpostavci prilagođavanja društva određenoj prirodnoj osnovi koja uvjetuje razvoj specifične kulture koja je glavni agens promjena. Prema tome, prostor pojedinih društava sa svojom kulturom i posljedicama njezinog utjecaja vidljivih u fizičkim obilježjima čini regiju (Vresk, 1997). Kod tradicionalne geografije javio se problem u metodologiji izdvajanja regija. S tom kritikom upućenoj tradicionalnoj geografiji započinje i mijenjanje samog koncepta geografije u cjelini. Regija i regionalizacija prestaju biti „konačan cilj“ geografskog istraživanja⁷. Objekt geografskog istraživanja u sklopu novog geografskog koncepta postaje funkcionalna organizacija prostora (Vresk, 1997). Stoga nova regionalna geografija težište stavlja na socijalne strukture i procese, te se mijenja osnovna paradigma s čovjek – priroda na čovjek – društvo – prostor. Međutim potrebno je naglasiti da danas nije nastao niti jedan općeprihvaćeni koncept regionalne geografije, te jedan od najznačajnijih pristupa je političko-ekonomski. Osnovni pojam regionalne geografije i regionalnog planiranja je regija, dok je regionalizacija usmjereni proces diferencijacije prostranih, operativnih i funkcionalnih cjelina koje su usmjerene prema svim sektorima djelatnosti.

Postojeće političko-teritorijalno uređenje Bosne i Hercegovine se zasniva na Daytonskom mirovnom sporazumu iz 1995. godine koji je u potpunom neskladu sa regionalno-geografskom strukturom koja se prije svega oslanja na fizionomiju, ekonomsku funkciju i nodalnu diferenciranost. U ranijim regionalizacijama BiH poštovale su se prirodno-geografska i društveno-geografska obilježja prostora, dok je posljednja podjela BiH vezana za političke interese, pri tome ne uvažavajući geografsku regionalizaciju.

Najstarija regionalizacija BiH datira od vremena između dva svjetska rata te se zasnivala na komponentnim i kompleksnim prirodno-geografskim elementima. Bosna i Hercegovina prema R. Mareku je bila podijeljena na osam prirodno-geografskih regija: sjeverna i sjeveroistočna Bosna, zapadnobosanski trijaski ravnjaci, centralna Bosna,

⁷ „Nikada dostignuti cilj geografskog istraživanja jest da zatvori uočene pojave u završeni prostor: regiju, naizmjenično shvaćenu kao *Landschaft*, tj. Prirodnu regiju, kao geografsku regiju sinteze izvjesnog broja geografskih pseudodeterminizama i organizacijske i centralizirajuće akcije čovjeka, kao povijesnu regiju, stvorenu različitim prirodnim obilježjima usprkos, kao gospodarsku regiju, koja odgovara izvjesnim imperativima ili udobnostima upravljanja suvremenim poslovima.“ (Marinović – Uzelac, 1992 prema George P., *Sociologie et géographie*, P. U. F., Pariz, 1973., str.13.)

Sarajevska kotlina, jugoistočna Bosna, dinarske Alpe, dolina Neretve i krške visoravni južne Hercegovine (Spahić, 2014).

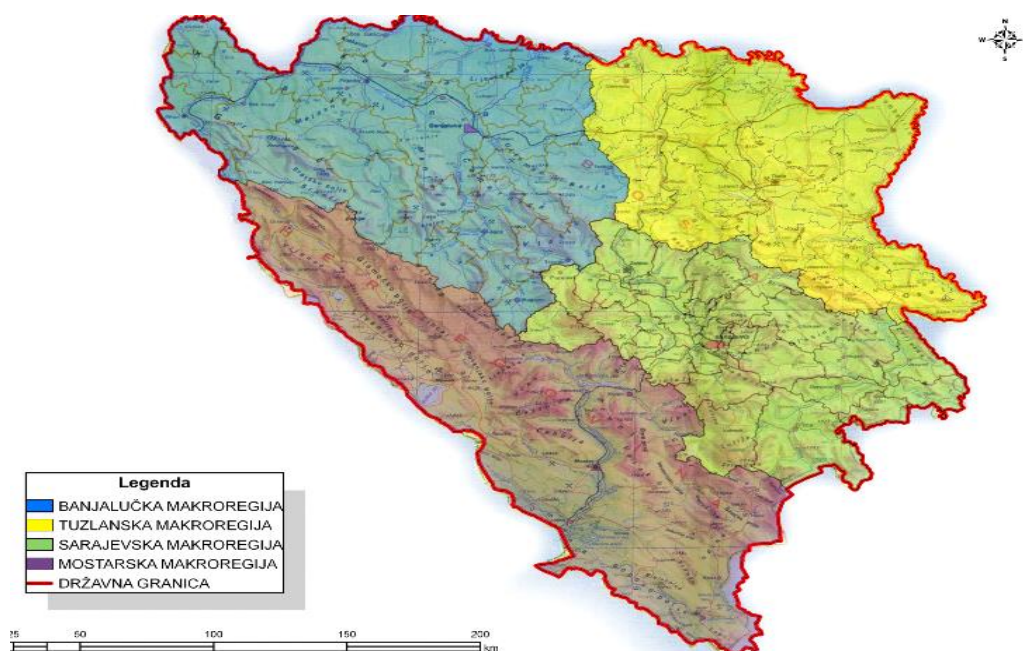
U mnogi geografskim prikazima Europe Bosna i Hercegovina je prikazana kao područje koje dijelimo na podunavsku ravnicu, središnju Bosnu te područje dinarskih Alpa na jugu. Prema Rogličevoj (1955.) regionalizaciji Bosna i Hercegovina pripada područjima planinske jezgre, dok njeni rubni dijelovi pripadaju posavskom kraju na sjeveru, a primorju na jugu.

Prema novijoj regionalizaciji Ekonomskog instituta Bosna i Hercegovina je podijeljena na 3 regije: Posavina sa dolinom Une (Istočna, Centralna i Zapadna Posavina), planinsko-šumski pojas (Istočna, Centralna i Zapadna Bosna) i krški pojas (Istočna, Centralna i Zapadna Hercegovina). Osim toga, postoji regionalizacija na osnovu glavnih ekonomskih središta koja Bosnu i Hercegovinu dijeli na četiri regije: Banjalučka, Sarajevsko – zenička, Tuzlanska i Mostarska.

Nakon posljednjih ratnih sukoba na području Bosne i Hercegovine, Daytonskim mirovnim sporazumom Bosna i Hercegovina je podijeljena na Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku.

S obzirom na principe i metode geografske regionalizacije, u postojećoj podjeli BiH na entitete i kantona vidljiva je potpuna odsutnost geografskih kriterija poput fizionomije, homogenosti, funkcija i slično. Na analiziranom području ne postoji funkcionalna geografska samoodrživost cjelovitosti radnih prema prirodnim resursima. Ovakva regionalna podjela BiH ima negativne posljedice na razvoj cijele države.

Prema suvremenoj regionalizaciji Europske unije regija je definirana kao omeđena geografska cjelina ili skup sličnih područja gdje živi stanovništvo povezano proizvodnim i društvenim odnosima u cilju unapređivanja kulturnog, socijalnog i ekonomskog napretka. NUTS regije temelje se na broju stanovnika, prosječnoj gustoći naseljenosti, nacionalnom dohotku te površini teritorijalnog obuhvata. U europskim okvirima NUTS – 1 regija obuhvaća površinu od 34.600 km² do 4.860.000 km² nastanjenu sa 3 do 7 milijuna stanovnika, NUTS – 2 obuhvaća površinu od 13.400 km² do 1.886.000 km² nastanjenu sa 800.000 do 3 milijuna stanovnika, dok NUTS – 3 regija obuhvaća površinu od 2.400 km² do 13.000 km² i naseljenošću od 150.000 do 800.000 stanovnika. Ako u obzir uzmemo brojnost stanovništva od najmanje 800.000, u BiH bi se moglo izdvojiti 5 regija, prema hijerarhijskom nivou NUTS – 2 regije (Spahić, M., Jahić, H., 2014).

Sl. 15. NUTS regionalizacija BiH

Izvor: Spahić, M., Jahić, H., 2014: Geografske regionalizacije Bosne i Hercegovine u svjetlu evroatlantskih integracija, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 1, 35 – 52

Neravnomjerna gustoća naseljenosti i nedovoljna samoodrživa razvijenost nekih područja Bosne i Hercegovine ne dozvoljavaju uvažavanje samo kriterija površine i brojnosti stanovnika. Međutim, uz pouzdane pokazatelje o površini teritorija i broju stanovnika, Bosnu i Hercegovinu je moguće regionalizirati prema europskim NUTS standardima na:

- Banjalučku makroregiju ukupne površine oko 15.210 km² sa 1.078.099 stanovnika ili 28,4%,
- Tuzlansku makroregiju ukupne površine oko 10.393 km² sa 1.260.059 stanovnika ili 33,2%,
- Sarajevsku makroregiju ukupne površine oko 10.495 km² sa 955.477 st. ili 25,2 %,
- Mostarsku makroregiju ukupne površine oko 15.031 km² sa 497.987 stanovnika ili 13,2 % (Spahić, 2007). (sl. 15.)

3. RAZVOJ I OBILJEŽJA SUSTAVA PROSTORNOG PLANIRANJA NA PODRUČJU BOSNE I HERCEGOVINE

Prostor je jedan od značajnijih i bitnijih resursa za razvoj društva, dok je okolina jedna od dimenzija prostora koja ograničava razvoj u pojedinim područjima. Prostor je ograničen resurs, te samim time i okolina, koja je kroz vrijeme postala nezaobilazan faktor u svim aspektima života i razvoja. Pod pojmom prostora podrazumijevamo stvarni okvir življenja, u kojem susrećemo prirodne karakteristike prostora (zemljište, klima, morfologija i sl.), ekonomske (zaposlenost, proizvodnja), socijalne (karakteristike stanovništva), tehničke (infrastrukturne) itd. Stoga zaključujemo da je prostor složeni dinamički sustav, sastavljen iz niza elemenata, međusobno povezanih, gdje vlada niz zakonitosti i gdje se odvijaju procesi koji često imaju globalni značaj (Mehmed, 2010).

Danas postoje razne kategorije shvaćanja prostora poput ekonomskog prostora, društvenog (socijalnog) prostora, urbanog prostora i slično. Doživljavajući prostor kao ograničeni resurs, korištenje i namjena prostora danas se sagledava u okviru prostornih planova. Organiziran prostor omogućuje racionalizaciju i minimalizaciju društvenih troškova razvoja i maksimalizaciju općih učinaka. Kako bi postigli organizaciju u prostoru, potrebna je aktivnost svih nositelja razvoja, odnosno svih važnih činitelja razvoja naselja i regija. Planiranje kao svjesno usmjeravanje razvoja ne može biti uspješno ako se ne zasniva na sveobuhvatnom poznavanju zakonitosti razvoja društvenih i prirodnih pojava i procesa (Piha, 1973). Čovjek i prostor imaju uzajaman odnos i utječu jedni na druge od prapovijesti do danas. Gledajući unazad tisućama godina, čovjek stvara u prostoru i na taj način ostavlja neizbrisive tragove. Stoga djelovanje čovjeka u prošlosti teško možemo usporediti sa djelovanjem čovjeka danas, plavimo cijele doline, rijeke puštamo u kanale, uklanjamo brjegove, urezujemo duboke usjeke, nasipamo nasipe itd. Tisućama godina čovjek je nastajao zaštititi se od prirodne i prirodnih sila. Danas je uloga obrnuta. Prirodi je potrebna zaštita od čovjeka.

Ljudi još uvijek nastoje ovladati nekim pojavama razvoja u prirodi i društvu, zato ni planiranjem ne mogu u potpunosti isključiti utjecaj stihije i povijesne nužnosti. Otuda ni planovi ne mogu biti primjenjivi u cjelini, niti se njima može u potpunosti efikasno i sveobuhvatno usmjeravati život i rad u ljudskoj zajednici na određenom području (Piha, 1973). Gledajući na društvo danas, sve više se javlja potreba za razvijanjem svijesti o zajedničkom življenju u prostoru, razvijanju individualne inicijative itd., te upravo zbog toga

je potrebno predviđati budući razvoj kako bi odredili ne samo ponašanje pojedinca nego i djelovanje prema okolini.

Prostorno planiranje kao optimalan raspored ljudi, dobara i djelatnosti na određenom teritoriju radi njegove optimalne uporabe govori o vrlo širokoj tematici kojom se prostorno planiranje bavi (Marinović-Uzelac, 2001).

Prostorno planiranje je orijentirano na planiranje fizičkih struktura prostora: planiranje načina iskorištavanja zemljišta, uređenja naselja, gradnju prometnica, određivanje lokacije industrije itd. (Vresk, 1990)

Prostorno planiranje prvenstveno je proces usuglašavanja interesa koji se odvija i prati putem raznih instrumenata, vrsta aktivnosti putem prostornih planova kojima se određuje:

- namjena prostora (podjela područja po vrsti djelatnosti)
- način korištenja prostora (količina i intenzitet djelatnosti)
- mjere zaštite prostora (kapacitet prihvatljivosti opterećenja i onečišćenja prostora) (Štimac, 2010)

Karakteristike prostornog planiranja u razdoblju druge polovice 20. stoljeća su bile gotovo jednake, nezavisno od zemlje u kojoj je nastalo:

- 1) Prostorno planiranje je postalo pojava suvremenog ljudskog društva;
- 2) Prostorno planiranje zavisi od uloge i funkcija države;
- 3) Prostorno planiranje postaje sve nužniji pratitelj ekonomskog i tehničkog rasta;
- 4) Prostornim planiranjem izražavaju se društveni odnosi;
- 5) Prostorno planiranje izražava svjesnu ljudsku aktivnost usmjerenu ka ostvarenju utvrđenih ciljeva društva;
- 6) Prostorno planiranje je najviši izraz ljudskog saznanja o prednostima i mogućnostima organiziranja i uređenja naselja i područja;
- 7) Prostornim planiranjem otklanjaju se nepovoljne posljedice spontanog ili stihijskog razvoja naselja i područja;
- 8) Primjenom prostornog planiranja sve više se ograničava sloboda i akcija vezana za privatno vlasništvo, a povećava uloga zajedništva u usklađivanju interesa;

- 9) Isto tako, ono daje i mogućnosti ljudima da se organizirano i svjesno oslobađaju fizičkih, ekonomskih, bioloških i drugih ograničenja;
- 10) Sa razvojem znanosti stvaraju se sve veće mogućnosti za primjenu prostornog planiranja kao aktivnosti organiziranja i kao organizacijske djelatnosti (Piha, 1973)

Prostor, odnosno sredina koju obuhvaća prostorno planiranje, aktivan je faktor koji utječe na razvoj, u kojem nastaju različiti međusobni utjecaji i odnosi. Stoga prostorno planiranje današnjice nije pasivno planiranje. Štoviše, suvremeno prostorno planiranje planira aktivnosti usmjerene na budući razvoj, organizaciju i uređenje prostora. Također nastoji da uz najpovoljnije mogućnosti ostvari ciljeve povezane sa usklađenosti ekonomskog i socijalnog razvoja na određenom prostoru prije svega u korist stanovništva.

Kao sredstvo za usmjeravanje vlastitog razvoja, prema različitim mišljenjima postoje razlike u tipologiji planiranja. Stoga, neki planiranje dijele na:

- Situativno i inovativno
- Multibjektni i monoobjektni planovi
- Indikativno i imperativno planiranje.

Situativno planiranje definiraju kao planiranje koje teži za učinkovitim funkcioniranjem postojećeg sustava, dok inovativno teži razvoju sustava u cjelini⁸. Ovaj način podjele mnogi smatraju nesmislenim, iz razloga što je u potpunosti jasno da će neki planovi biti jednostavniji, dok će drugi unijeti poneke inovacije u metodi rada i načinu shvaćanja problema.

Drugi način tipologije planiranja, prostorne planove zapravo dijeli na osnovu ciljeva. Odnosno, navodi se kako neki planovi mogu imati samo jedan cilj, dok drugi mogu imati više ciljeva, zbog čega je ova podjela danas u potpunosti napuštena. Izradom prostornog plana ne orijentiramo se na razvijanje pojedinih funkcija u prostoru, nego na uređenje prostora na određenom području gdje postoji mogućnosti za usklađivanje svih djelatnosti i interesa.

U posljednjoj podjeli se javlja indikativno i imperativno planiranje. Planiranje koje daje samo grube orijentacije, koje nisu obvezatne karakterizira indikativno planiranje, dok

⁸ Friedman, J: A Conceptual Model for the Analysis of Planning, u *Administrative Science Quarterly*, 12,12/1967. prema Marinović- Uzelac, 20str.

imperativno planiranje bi bilo obavezujuće⁹. Ukoliko nešto nije obvezatno, jasno je da neće biti primjenjivano ako to nekome ne odgovara te naravno ako taj ima moć da utječe na odluke, a planovi prostornog uređenja upravo nastoje to spriječiti (Marinović – Uzelac, 2001).

Proučavanjem postojeće literature, razlikuju se četiri teorije planiranja:

a) Tradicionalno planiranje (*Comprehensive planning*)

Sve do 1967. godine ovu teoriju planiranja obilježavala je definicija kojom plan pokriva razvoj s obzirom na upotrebu zemljišta u smislu maksimalne iskoristivosti.

b) Strukturno planiranje (*Structural planning*)

Ovaj oblik planiranja još nazivamo i strateškim planiranjem. Obilježava ga aktivnost, a za razliku od tradicionalnog upotreba zemljišta je orijentirana u smislu implementacije i čimbenika koji donose odluke. Ono ima dvije razine planiranja upotrebe zemljišta, strukturnu i razvojnu razinu. Osim toga, u strukturnom planiranju, razlikujemo faze pregleda stanja, formuliranja strateških ciljeva i strategija, te primjena nakon testiranje same strategije.

c) Sistemsko planiranje (*System approach planning*)

Najveći naglasak u sistemskom pristupu planiranja je na tehničkoj ekspertizi, analiziranju urbanih sistema, prognoziranju budućih promjena te svakako simulaciju alternativnih budućnosti (Tošković, 2006). Karakterizira ga podjela sadržaja planiranja kao sistema i ljudskih aktivnosti kao podsistema.

d) Zagovarajuće planiranje (*Advocacy planning*)

Zagovaranje pojedinih potreba i pristupanje njihovim rješenjima uz primjenu odgovarajuće tehnike, obilježje je zagovarajućeg planiranja. Uvjeravanjem planeri nastoje ostvariti ciljeve za određeno područje, te na taj način ukazati na neprimjerenosti drugih pristupa planiranju upotrebe zemljišta.

S obzirom da prostorno planiranje zahtjeva detaljnu analizu prostora, posebice iscrpno poznavanje svih prirodno-geografskih i društveno-geografskih obilježja određenog područja koje su utjecale ili mogu utjecati na razvoj životne sredine (Sivac, A., Banda, A.,

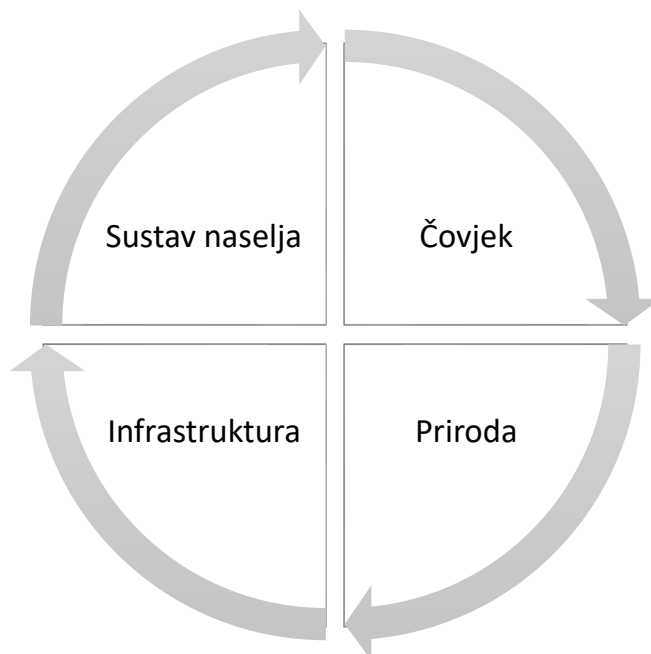
⁹ Glasson (op. cit., str. 8) navodi u tome smislu razliku između United Kingdom National Plan(1965.) i imperativnih sedmogodišnjih planova u bivšem SSSR-u (mu 21str.)

2016). Stoga, prostorno planiranje ima posebno mjesto i posebnu važnost za geografiju kao nauku koja se bavi izučavanjem prostora i njegovih sastavnica.

3.1. Faktori razvoja u prostornom planiranju

Naselja i područja kao teritorijalne društvene zajednice u svemu imaju karakteristike društva. Grad i regija su više od prostog zbroja njihovih elemenata, koji u interakciji i skupini stvaraju novu kvalitetu – složeni sustav (Piha, 1973.).

Svaki faktor razvoja ima svoje karakteristike, različit utjecaj i značaj u razvoju naselja (sl. 16.).

Sl.16. Međusobni odnos glavnih faktora razvoja u prostornom planiranju

Čovjek predstavlja najvažniji faktor u prostornom planiranju, svuda prisutan i sposoban da aktivira sebe i ostale elemente. Štoviše, čovjek stvara i razara sve u cilju ostvarenja boljih uvjeta za život, često dovodeći u pitanje svoju egzistenciju. Prostornim planom nastojimo uskladiti kreativne i destruktivne aktivnosti čovjeka. Danas prostorno planiranje nailazi na sve više problema, poput nedostatka zelenih površina, pretjerane izgrađenosti prostora, bespravne gradnje itd. To sve čini prostorno planiranje kompliciranom

djelatnošću, i kao glavni cilj ono ima očuvanje čovjekove okoline kroz obnavljanje, očuvanje i revitalizaciju postojeće okoline.

Kao lokacijski faktor, kao izvor sirovina i energije priroda ima velik značaj u prostornom planiranju. Kroz povijest čovječanstva, čovjek je urbanizacijom u potpunosti promijenio prirodu prilagođavajući je svojim potrebama. Zadaća prostornog planiranja današnjice je zaštita prirode od neracionalnog korištenja i revitalizacija uništenog. Svaki čovjekov pothvat u naselju i prostoru, mora biti smišljen i isplaniran na način da posljedice ne budu nepovoljne za jedan element ili za sustav u cjelini. Dakle, prostornim planovima predviđaju se mjere očuvanja odnosa elemenata prirode u sustavu bez poremećaja ravnoteže.

Infrastruktura je jedan od najvažnijih faktora u prostornom planu. O izgrađenosti i iskorištenosti infrastrukture ovisi razvoj mnogih naselja i regija, zatim otvaranje novih proizvodnih kapaciteta, unapređenje i razvoj mnogih društvenih službi. U prostornim planovima je tretiramo kao jedan sustav zbog svojih karakterističnih svojstava. Planiranje izgradnje traje dugo, te samo građenje se ostvaruje kroz duži vremenski period. Stoga, prostorno planiranje nastoji predvidjeti racionalno građenje i mogućnost brzog izvođenja radova kao i brzog stavljanja u eksploataciju, jer se infrastruktura neprestano proširuje i modernizira nastojeći se prilagoditi suvremeni tehničkim dostignućima i novim potrebama društva.

Kao četvrti faktor, koji utječe na razvoj prostornog planiranja je samo naselje. Naime, mreža naselja je značajan faktor u razvoju prostora u cjelini. Kroz povijest primjećujemo da naselja često nisu građena na pogodnim mjestima, i područjima i kojima se može ostvariti bolja društvena komplementarnost i optimalniji društveno-ekonomski efekti. Stoga, danas se nastoji što bolje formirati mreže naselja kako bi se postigla maksimalizacija socijalnih i ekonomskih učinaka, minimalizacija društvenih troškova i troškova daljnjeg razvoja, polarizacija prostora itd. Dobro organizirana urbana mreža, povezana hijerarhijski i funkcionalno u jedinstven sustav, preduvjet je za ostvarenje koncepcije ravnomjernog razvoja.

3.2. Sustav prostornog uređenja država članica Europske Unije

U mnogim državama, članicama EU prostorno uređenje i prostorno planiranje, uređenje tržišne vrijednosti zemljišta, neizgrađene i izgrađene građevinske čestice je uređeno posebnim zakonima. Skup tih propisa predstavlja „sustav planiranja korištenja zemljišta“¹⁰ (Krtalić, 2004). Provedbom planova sustava stvara se uređeno građevinsko zemljište, koje se najčešće odražava na cijene nekretnina, neizgrađenih i izgrađenih građevinskih čestica, zatim na usklađivanje privatnog i javnog interesa, pa sve do planiranja homogenih naselja i naselja s opremljenom društveno urbanističkom infrastrukturom. Cjelokupan sustav i njegova uspješnost se ogleda u primjeni provedbenog urbanističkog (lokalnog) plana za sve fizičke i pravne osobe. Gotovo svi europski zakoni, kojima se uređuje sustav planiranja korištenja zemljišta propisana je obveza donošenja provedbenog urbanističkog plana, glavnog pravnog instituta za postizanja dugoročnog održivog razvoja (Krtalić, 2004).

3.2.1. Prostorno uređenje Republike Hrvatske

Prostorno uređenje i regionalni razvoj Republike Hrvatske te njegov institucionalni ustroj, temeljni ciljevi, subjekti prostornog uređenja, njihova prava i obaveze, sustav dokumenata prostornog uređenja, njihove razine i namjena, međusobna usklađenost, postupak izrade i donošenja, te sam način sudjelovanja javnosti i nositelja javnog interesa, propisani su Zakonom o prostornom uređenju i gradnji¹¹. Naime, ovime starim Zakonom o prostornom uređenju je podržan sveobuhvatni integrirani pristup planiranju, u kome se prostorno planiranje vodi kroz formalnu hijerarhiju planova na tri razine: državna, područna i lokalna, naglašavajući održivi razvoj i zaštitu okoliša (Krtalić, 2009). Zakon o gradnji je bio na snazi kada i Zakon o prostornom uređenju, kojim je se nastojao ostvariti napredak u usklađivanju područja gradnje na načelima europskog tehničkog zakonodavstva i poboljšanju sigurnosnih i zdravstveno-ekoloških svojstava građevina.

¹⁰ „Pojam „sustav planiranja korištenja zemljišta“ obuhvaća skup zakona i provedbenih propisa kojima se određuje postupak izrade, donošenja i provedbe: razvojni program države, regionalni razvojni plan i lokalni planovi, plan korištenja površina i provedbeni urbanistički plan, jedini obvezujući plan za sve fizičke i pravne osobe.“ Krtalić, 2004., 20 str.

¹¹ Zakon o prostornom uređenju (Nar. nov., br. 76/07 i 38/39, koji je stupio na snagu 1. listopada 2007. godine, dok je članak 204. st. 3. i 4. na snagu stupili tek pristupanjem Republike Hrvatske u Europsku Uniju, 2013. godine

Međutim, novim Zakonom o prostornom uređenju i gradnji po prvi put se povezuju upravna područja prostornog uređenja i gradnje u jedinstven sustav, koji uključuje određene postupke iz područja zaštite okoliša te se uvode novi pravni instrumenti kojima se omogućuje daljnja provedba detaljnog plana uređenja i uređenje građevinskog zemljišta (Krtalić, 2009). Interaktivno prostorno planiranje i procjena mogućih utjecaja na prostor smatra se kao novim osnovnim ciljem prostornog uređenja, kojim će se ostvariti ravnomjeren razvitak cijelog područja Republike Hrvatske, koji će biti usklađen s gospodarskim, društvenim i okolišnim predispozicijama. Prostorna održivost u odnosu na racionalno korištenje i očuvanje kapaciteta prostora na kopnu, moru i u podmorju je jedan od osnovnih ciljeva prostornog uređenja, uz naravno razumno korištenje i zaštitu prirodnih dobara, očuvanje biološke raznolikosti itd. Također, za ravnomjerniji razvitak potrebno je i ostvariti odgovarajući prometni sustav, osobito javni prijevoz i nemotorizirani promet, te opskrbu i funkcionalnu pristupačnost usluga i građevina za potrebe različitih skupina stanovništva. Ukoliko promatramo sveobuhvatan sustav prostornog uređenja, njegova učinkovitost obuhvaća ciljeve i smjernice prostornog razvoja na razini cijele Države, zatim obuhvaća donošenje dokumenata prostornog uređenja na državnoj razini, planiranje zahvata u prostoru od državnog značaja, uspostavu informacijskog sustava, provođenje mjera prostornog uređenja i aktivne zemljišne politike, i dr.

Potrebno je spomenuti Savjet prostornog uređenja Republike Hrvatske kojeg je ustrojila Vlada, te se sastoji od 9 članova uključujući i predsjednika Savjeta. Glavna zadaća Savjeta je da daje mišljenja, prijedloge i ocjene o prijedlozima dokumenata prostornog uređenja, preporuke o pojedinim pitanjima iz područja prostornog uređenja. Hrvatski zavod za prostorni razvoj ima svojstvo pravne osobe s pravima i odgovornostima, čija je osnovna zadaća izrada i praćenje provođenja Strategije prostornog razvoja i Programa prostornog uređenja Države, vođenje, koordinacija i razvoj informacijskog sustava prostornog uređenja Države, prikupljanje i redovito objavljivanje podataka i informacija o prostoru, suradnja s osobama, međunarodnim tijelima, institucijama i udrugama na realizaciji projekata i programa iz područja prostornog uređenja, itd. (Krtalić, 2009). Zavodi za prostorno uređenje županija i Grada Zagreba izrađuju i prate provedbe dokumenata prostornog uređenja područne samouprave (razine Grada Zagreba), zatim izrađuju izvješća o stanju u prostoru, vode registre podataka, te izrađuju prostorne planove gradova i općina te urbanističke planove uređenja.

Informacijski sustav danas ima veliko značenje, posebice u praćenju stanja u području prostornog uređenja i izrade izvješća o stanju u prostoru. Država, Grad Zagreb i jedinice lokalne i područne samouprave vode informacijski sustav prostornog uređenja. On sadrži registre podataka o stvarnom korištenju zemljišta, osnovnoj namjeni prostora, javnoj i komunalnoj infrastrukturi, te mnoge druge registre podataka i informacija koje su u vezi s prostornim uređenjem. Informacijski sustav vodi i Održava Zavod, a provodi se prema Programu razvoja informacijskog sustava prostornog uređenja (Krtalić, 2009).

Danas u sustavu prostornog uređenja Republike Hrvatske razlikujemo dokumente praćenja stanja u prostoru te dokumente prostornog uređenja. Dokumenti praćenja stanja u prostoru se sastoje od četverogodišnjeg izvješća o stanju u prostoru, koji sadržava analizu stanja i trendova prostornog razvoja, analizu provođenja dokumenta prostornog uređenja i drugih dokumenata, te ocjenu stanja i prijedloge za unapređenje prostornog razvoja s planom aktivnosti i prijedlogom prostornih pokazatelja za naredno razdoblje (Krtalić, 2009). Dokumenti prostornog uređenja su:

- Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske
- Program prostornog razvoja Republike Hrvatske
- Prostorni plan područja posebnih obilježja
- Dokumenti prostornog uređenja u nadležnosti županija i Grada Zagreba.

Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske temeljni je državni dokument za usmjerenje razvoja u prostoru na osnovu prirodnih, gospodarskih, društvenih, kulturnih te okolišnih uvjeta. Naime, Strategijom se određuju dugoročne zadaće prostornog razvoja, strateška usmjerenja razvoja djelatnosti u prostoru i polazišta za koordinaciju njihovih razvojnih mjera u prostoru (Krtalić, 2009).

Programom prostornog uređenja Republike Hrvatske utvrđuju se mjere i aktivnosti za provođenje Strategije i u skladu sa Strategijom određuju se temeljna pravila i kriteriji prostornog uređenja na državnoj, područnoj i lokalnoj razini za razdoblje od osam godina. Također svi dokumenti moraju biti usklađeni sa Programom, krenuvši od strategije, osnove, programa i drugih planskih dokumenta, dok je za izradu Programa odgovorno Ministarstvo nadležno za prostorno uređenje Republike Hrvatske.

Prostorni plan područja posebnih obilježja uvažavanjem prirodnih, krajobraznih i kulturno-povijesnih vrijednosti, razrađuje ciljeve prostornog uređenja te određuje organizaciju, zaštitu, namjenu i uvjete korištenja prostora na području posebnih obilježja.

Prostorni plan područja posebnih obilježja donosi se obavezno za područja nacionalnog parka i parka prirode, te za područja određena Strategijom ili Prostornim planom županije.

Prostorni plan županije razrađuje ciljeve prostornog uređenja i određuje racionalno korištenje prostora, koje je u skladu sa susjednim županijama, prostorni razvoj i zaštitu prostora uz poštivanje smjernica i zadaća Strategije, Programa i drugih razvojnih dokumenata (Krtalić, 2009). Naime, potrebno je i uvažavati specifične potrebe koje proizlaze iz regionalnih obilježja, poput prirodnih, kulturnih i krajobraznih vrijednosti. Ovim planom se najčešće određuje sustav središnjih naselja regionalnog značaja, odgovarajuća regionalno gospodarska struktura županije, smjernice za očuvanje raznih vrijednosti, smjernice za izrade dokumenata prostornog uređenja lokalne razine i mnoge druge elemente koje su od važnosti za županiju. U Prostornom planu Grada Zagreba osim sadržaja koji se nalazi u prostornom planu županije, nalazi se i razgraničenje na uže cjeline prema namjeni i drugim obilježjima.

Nadalje, na lokalnoj razini imamo prostorni plan uređenja općine ili grada kojim se zapravo utvrđuju uvjete za uređenja općinskog i gradskog područja uz svrhovito korištenje, namjenu i sanaciju građevinskog i drugog zemljišta. Sadrži osnove razvitka u prostoru, ciljeve prostornog uređenja, mjere i uvjete za korištenje i unapređenje prostora i dr. Generalnim urbanističkim planom se detaljno utvrđuje temeljna organizacija prostora, zaštita prirodnih, kulturnih i povijesnih vrijednosti, te je sam sadržaj dosta sličan onom u prostornom planu općine ili grada. Generalnim urbanističkim planom može se odrediti izrada detaljnih planova uređenja, te također urbanistički plan uređenja. Najčešće se donosi za naseljima u kojima je sjedište tijela županija, Grad Zagreb te naselja koja imaju više od 15 000 stanovnika. Na razini općina/grada donose se urbanistički planovi uređenja te detaljni planovi uređenja. Urbanističkim planom uređenja se utvrđuju osnovni uvjeti korištenja i namjene javnih i drugih površina za dio naselja, prometnu, komunalnu i druge mreže, dok detaljnim planom uređenja utvrđuje se detaljna namjena površina, način opremanja zemljišta komunalnom, prometnom i drugom infrastrukturom.

3.2.2. Prostorno uređenje SR Njemačke

SR Njemačka zbog poznatih povijesnih događaja, točnije Drugog svjetskog rata, doživjela je velike gubitke građevinskog fonda od vojnih, industrijskih postrojenja, pa sve do stambenih fondova. Građevinskim zakonikom (Baugesetzbuch) 1987. predstavljen je spoj urbanističkog planiranja i poticajnih mjera za stanogradnju i urbanističku sanaciju. 1997. godine provodi se zadnja izmjena, te se omogućuju mjere mobiliziranja građevinskog zemljišta i urbanistički razvitak. Danas on obuhvaća i uređuje područje urbanizma, pravnih instrumenata koji nadalje omogućavaju provedbu urbanističkih planova, obaveze financiranja gradnje tehničke urbanističke infrastrukture i sl. Zakon je podijeljen na četiri dijela: opće urbanističko pravo, posebno urbanističko pravo kojem je posvećena izuzetna pozornost, posebni propisi i prijelazni i završni propisi. Time je zaokružen pravni sustav prostornog planiranja, postignuta međuzavisnost dokumenata prostornog planiranja i sektorskih planova, te naravno pregledna organizacija planiranja korištenja zemljišta, gdje nema preklapanja u postupku donošenja dokumenata prostornog planiranja. (Krtalić, 2004) U skladu sa teritorijalnim ustrojem, 16 pokrajina i glavni grad Berlin, SR Njemačka propise prostornog planiranja donosi na saveznoj razini koji se odnose na cijelo područje Savezne države pa sve do najnižih razina grada ili općine, te i na pokrajinskoj razini. Na saveznoj razini se nalaze sljedeći propisi:

- Zakon o prostornom uređenju (Raumordnungsgesetz-ROG)
- Građevinski zakonik (Baugesetzbuch-BauGB)
- Uredba o građevnom korištenju zemljišta (Baunutzungsverordnung-Verordnung ueber bauliche Nutzung der Grundstuecke-BauNVO)
- Uredba o načelima procjene vrijednosti zemljišne čestice (Wertemittlungsverordnung-Verordnung ueber grundsaeetze fuer die Ermittlung der Verkehrswerte von Grundstuecken-WertV)
- Uredba o izradi urbanističkih planova i prikazima sadržaja planova (Planzeichenverordnung-Verordnung ueber die Ausarbeitung der Bauleitpläne und Darstellung des Planinhalts.PlanzVO 90)

Propisi lokalne razine su:

- Zakon o planiranju pokrajine npr. Bavarski zakon o planiranju pokrajine (Bayerischen Landesplanungsgesetz-BayLplG)

- Zakon o gradnji npr. Bavarski zakon o gradnji (Bayerische Bauordnung-BayBO)

Stoga, kao temeljni cilj propisa SR Njemačke može se navesti uređenje životnog prostora kako bi se osigurali najpovoljniji uvjeti za rad, stanovanje, rekreaciju, promet i sl., a organizacija prostornog planiranja je postavljena na način da je nedvojbeno određeno tko, što, kako i kad treba izvršiti i tko snosi poslove (Krtalić, 2004). Što se tiče izrade samih dokumenta prostornog planiranja, razlikuju sve dvije razine. Naime, u prvoj razini se nalazi prostorno uređenje. Ono spada u državno planiranje, dok je odgovornost razdijeljena prema razinama dokumenata, na Saveznu državu i pokrajine. U drugu razinu spada urbanističko planiranje koje je dio lokalnog planiranja, a odgovornost jedinica lokalne samouprave.

Sve vrste dokumenata razdijeljene su na 5 razina:

1. Program prostornog uređenja SR Njemačke
2. Razvojni program pokrajine
3. Regionalni plan
4. Plan korištenja površina
5. Provedbeni urbanistički plan.

3.2.3. Prostorno uređenje Austrije

Prostorno uređenje i prostorno planiranje Austrije zadaća je savezne države, pokrajina i općina, koje u prostornom uređenju sudjeluju sukladno suverenosti odlučivanja na svojim područjima i razgraničenjima uređenim Saveznim ustavom. Suprotnost u odnosu na druge države je ne dodijeljenost okvirne nadležnosti za prostorno uređenja Saveznoj državi. Pokrajinski zakoni uređuju pokrajinsko i lokalno prostorno uređenje i prostorno planiranje. Austrijska konferencija za prostorno uređenje¹² ima veliku važnost u suvremenom razvoju prostornog uređenja i planiranja na području Austrije. Doprinijeli su daljnjem razvoju regionalnog istraživanja, prognoze razvoja stanovništva, gospodarstva i tržišta rada. Svaka pokrajina ima u svojoj nadležnosti prostorno uređenje i prostorno

¹² „priznavajući nužnost intenziviranja prostorno planskih mjera u Austriji i posebno izradi i provođenju koordiniranog koncepta razvoja za Austriju: Savezna država, pokrajine i općine zastupljene putem Saveza gradova i Saveza općina ustrojili su, kao stalno zajedničko tijelo, Austrijsku konferenciju za prostorno uređenje.“, Krtalić, V., 2004: Sustavi planiranja korištenja zemljišta, Novi informator, Zagreb, str. 161.

planiranje, te donosi svoj zakon o prostornom uređenju. Iako se zakoni po sadržaju međusobno razlikuju, struktura i sustav prostornog uređenja, prostornog planiranja i urbanističkog planiranja je jednoznačna u svih devet pokrajina (Krtalić, 2004).

Beč, kao glavni grad Austrije ima status pokrajine, te samim time i vlastite propise o prostornom uređenju i prostornom planiranju. Propisi su utemeljeni na osnovu Građevinskog reda (Bauordnung für Wien), kojim je obuhvaćeno urbanističko i krajobrazno planiranje, te građenje s odredbama o vrsti i namjeni građevinskog područja i iskoristivosti građevinske čestice (Krtalić, 2004).

Štajerska, pokrajina koju karakteriziraju ruralni prostori, prostorno planiranje je uredila u dva glavna propisa:

- Štajerski zakon o prostornom uređenju (Steirmärkische Raumordnungsgesetz)
- Zakon o gradnji (Steirmärkische Bauordnung)

Koruška, kao i prethodna pokrajina, bogata ruralnim prostorom, prostorno planiranje je uredila u tri glavna propisa:

- Koruški zakon o prostornom uređenju (Kärntner Raumordnungsgesetz)
- Zakon o lokalnom (općinskom) planiranju (Kärntner Gemeindeplanungsgesetz)
- Zakon o gradnji (Kärntner Bauordnung). (Krtalić, 2004)

3.2.4. Prostorno uređenje Finske

Prostorni razvoj Finske nakon Drugog svjetskog rata doživio je velike i nagle promjene na cjelokupnom području. Naime, restrukturiranje poljoprivrede, promjena načina življenja i rada utjecale su na donošenje propisa o planiranju i gradnji. Najznačajnije promjene su se dogodile sredinom osamdesetih godina, i to na području urbane strukture. Osim toga, zaštita prirode i izgrađenih područja postaje sastavni dio prostornog planiranja, dok prostorno planiranje postaje važna tema javnih rasprava. Težnja za uređenijim i učinkovitijim sustavom, potakla je vlasti da usvoje novi transparentni i interaktivni pristup prostornom planiranju. Zakon o korištenju zemljišta i izgradnje stupa na snagu 2000. godine te se uređuju tri razine planiranja korištenja zemljišta:

- Regionalni plan korištenja zemljišta-zakonskim propisima je određeno da regije (19 regija) imaju pravo izraditi vlastite planove korištenja zemljišta te donijeti vlastite razvojne strategije. Izradom regionalnog plana nastoji se očuvati vrijednost okoliša i ekološke samoodrživosti. Osim toga, nacionalni i lokalni interesi se prenose na lokalnu zajednicu koji se provode kroz lokalni plan korištenja zemljišta.
- Lokalni plan korištenja zemljišta-prilagođava se općinskim potrebama sukladno njezinom razvojnom konceptu. Planom se koordiniraju potrebe različitih sektora i način korištenja zemljišta.
- Lokalni provedbeni plan-glavni instrument svih općina, urbanih i ruralnih, za utvrđivanje lokacije i namjene građevina. (Krtalić, 2004)

Potrebno je spomenuti i zajednički plan korištenja zemljišta koji se odnosi na općine koje su neovisne, ali ipak moraju razvijati i težiti što boljoj međusobnoj povezanosti. Novim zakonom je omogućena priprema zajedničkih planova korištenja zemljišta u svrhu promicanja međuopćinske prostorno-planske politike. Tradicionalno je da 452 finske općine imaju pravo odlučiti o kontroli i definiranju vlastitog prostornog planiranja i razvoja. Također postoje i posebne odredbe za uređenje i planiranje obale. Danas se općini daje ovlast da utječe, kroz planiranje, na strukturu i razvitak gospodarstva, kao i na planiranje lokacija velikih trgovačkih centara koji mogu utjecati na nekontrolirano širenje naselja i zatvaranje manjih trgovina, a time i smanjenje kvalitete života u središtu grada (Krtalić, 2004). Zbog ranijih tradicionalnih prava izgrađivanja na vlastitom zemljištu, mnoge vikendice su građene bez dozvola, stoga je početkom 1997. godine donesen zakon kojim nije dopuštena izgradnja na obali bez lokalnog provedbenog plana s ciljem poboljšanja stanja obale.

Tab. 3. Usporedba organizacije prostornog planiranja između Republike Hrvatske i EU država

OBUHVAT	DOKUMENTI PROSTORNOG PLANIRANJA-HRVATSKA	DOKUMNETI PROSTORNOG PLANIRANJA-DRŽAVA EU
Republika Hrvatska	<ul style="list-style-type: none"> • Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske • Program prostornog uređenja Republike Hrvatske 	Razvojni program (države) pokrajine
Dio područja RH	<ul style="list-style-type: none"> • Prostorni plan županije • Prostorni plan Grada Zagreba • Prostorni plan posebnih obilježja 	Regionalni prostorni plan
OPĆINA/GRAD (cijelo područje)	<ul style="list-style-type: none"> • Prostorni plan uređenja općine/grada • Generalni urbanistički plan • Urbanistički plan uređenja manjeg naselja 	Plan korištenja površina
OPĆINA/GRAD (dio područja)	<ul style="list-style-type: none"> • Detaljni plan uređenja • Lokacijska dozvola 	Provedbeni urbanistički plan

Izvor: Krtalić, V., 2004: Sustavi planiranja korištenja zemljišta: povijesni prikaz, postojeće stanje, prijedlog mogućeg oblikovanja hrvatskog sustava planiranja korištenja zemljišta, *Novi informator*, Zagreb, str. 97

3.3. Povijesni razvoj prostornog planiranja na području Bosne i Hercegovine

Promatrajući razvoj prostornog planiranja možemo izdvojiti neke od glavnih razloga koji su utjecali na razvoj i unapređenje prostornog planiranja, posebice u gradovima:

- a) Politički razlozi – saznanja da se pomoću prostornog planiranja može svjesno upravljati razvojem, smanjenje regionalnih razlika kao ekonomsko-politički cilj, ravnoteža ekonomskog i socijalnog razvoja kao politički program, te poticanje integracije kao glavna politička mjera današnjice itd.

- b) Ekonomski razlozi – usklađeno korištenje regionalnih resursa, usklađenost lokacija privrednih aktivnosti, stvaranje uvjeta za ekonomski razvoj i razmještaj društvenih objekata itd.
- c) Urbanizacija – potreba usmjeravanja urbanizacije, ograničavanje rasta aglomeracija i gradskih područja, ublažavanje agrarne prenaseljenosti itd.
- d) Socijalni razlozi – stvaranje uvjeta za život i rad na širem području, očuvanje i zaštita prirode kao čovjekove sredine, očuvanje i zaštita kulturno – povijesnih vrijednosti itd. (Piha, 1973)

Intenzivniji razvoj prostornog planiranja bilježi se nakon II. svjetskog rata, potaknut ranije navedenim razlozima kada ono postaje nešto novo i drugačije. Započinje planiranje grada i sela kao sustav naselja i regija¹³. Također započinje i razdvajanje prostornog od urbanističkog planiranja, u kojem prostorno planiranje rješava problematiku organizacije gradova, dok uređenje gradova pripada urbanističkom uređenju i urbanističkim planovima.

Razvoj prostornog planiranja na području bivše Jugoslavije prošao je pet razvojnih etapa (Piha, 1973).¹⁴

Prva etapa razvoja omeđena je svjetskim ratovima. Prvi urbanistički propis u Kraljevini Jugoslaviji donesen je u obliku Građevinskog zakona, 1931. godine. Potrebno je naglasiti da na području Bosne i Hercegovine, osim Sarajeva, do donošenja Građevinskog zakona nije postojao nikakav propis kojim se ujedinjava urbanistička problematika cijele zemlje. Prostorno planiranje u prvoj etapi shvaćeno je kao projektiranje i građevinska regulativa, te je zbog toga svrstano kao tehnika vezana za građevinske propise. Na usporavanje prostornog planiranja u cijeloj zemlji utjecao je lokalni razvoj grada te nizak stupanj urbanizacije i industrijalizacije koji nisu zahtijevali potrebu za prostornim planiranjem šireg područja.

Druga etapa prostornog planiranja počinje krajem II. svjetskog rata, a završava se 1949. godine. Glavne karakteristike ove etape su svakako naponi za obnovu ratom razorene zemlje. Započinje osnivanje prvih prostorno-planskih republičkih organizacija, organa za

¹³ Danas je grad s okolnim područjem funkcionalno povezan i čini nodalnu regiju, odnosno to je prostorno – funkcionalna cjelina u kojoj postoji stalna interakcija izražena u cirkulaciji ljudi, robe i informacija. To je heterogeno područje u kome su sva čvorišta međusobno povezana u funkcionalni sustav, a interakcije se provode preko različitih veza.

¹⁴ Razvoj prostornog planiranja na području Bosne i Hercegovine veže se za razvoj prostornog planiranja bivše SFR Jugoslavije.

urbanističke poslove, što je uvjetovalo i prve upute o planiranju grada i sela, izradu prvih urbanističkih planova za glavne gradove. Sve ove pripreme dosegle su vrhunac u trećoj etapi razvoja.

Treća etapa razvoja započinje donošenjem Osnovne uredbe o generalnom urbanističkom planu 1949. godine, koja je jedinstvena za teritorij SFRJ i traje sve do 1960. godine, kada republike započinju donošenje urbanističkih zakona. Ovo razdoblje obilježeno je prostorno-planskom aktivnošću. Također od velikog značenja za prostorno planiranje bilo je uvođenje „komunalnog sustava“, koji je omogućio prenošenje poslova prostornog planiranja na općine (komune). Novina u trećoj etapi je svakako savezna Uredba o generalnom urbanističkom planu, koja je kao jedini urbanistički propis primjenjivana deset godina te po njoj danas urbanistički plan nosi naziv – generalni urbanistički plan. Generalni plan podređen društvenom planu, definiran je kao sredstvo za usmjeravanje razvoja naselja, povećavanja naseljenosti te podizanja društvenog života. U ovome periodu kao planeri pojavljuju se uz arhitekte i drugi stručnjaci, te se osnivaju zavodi za urbanizam u svim većim mjestima, kada sve veći broj gradova, banja i rudarskih naselja dobiva urbanističke planove. Pored silnog uspjeha javljaju se i prvi problemi, od kojih je jedan od težih problema u prostornom planiranju bio kako pronaći prikladne metode planiranja da bi planovi bili stvarni i lako primjenjivi. Neusklađenost razvoja prostornog planiranja sa potrebama i zahtjevima izgradnje zemlje, prvenstveno zbog nedovoljnog zanimanja društva za ovu aktivnost, ostat će jedan od problema i u sljedećim etapama razvoja. Sveobuhvatno gledajući, u ovoj etapi naglasak je bio na urbanističkim planovima i aktivnostima, te su se tek započeli javljati regionalni prostorni planovi.

Četvrta etapa razvoja započinje 1960-ih godina donošenjem republičkih urbanističkih zakona, a završava se 1966. godine. Ova etapa razvoja iako kratka po trajanju, može se reći da je vrlo bogata po urbanističkim akcijama. Prostorno planiranje doživljava najveći domet u svome razvoju na ovome području, prerasta stručne okvire i postaje društvena aktivnost. Društvenu dimenziju dobiva kada prostorni plan postaje predmet zanimanja i odlučivanja građana. Usporedno s aktivnostima urbanista u rješavanju aktualnih problema rekonstrukcije gradova, urbanističkih organizacija gradova, problema stambene prirode itd., započinje proces samoupravljanja, gdje općine dobivaju sve veća prava i obaveze da organiziraju svoja područja. Ogromna razlika od ostalih etapa je u tome što napretkom razvoja prostornog planiranja započinje školovanje urbanista. Prostorni planeri nažalost još uvijek se ne školuju na fakultetima niti je prostorno planiranje uvedeno u

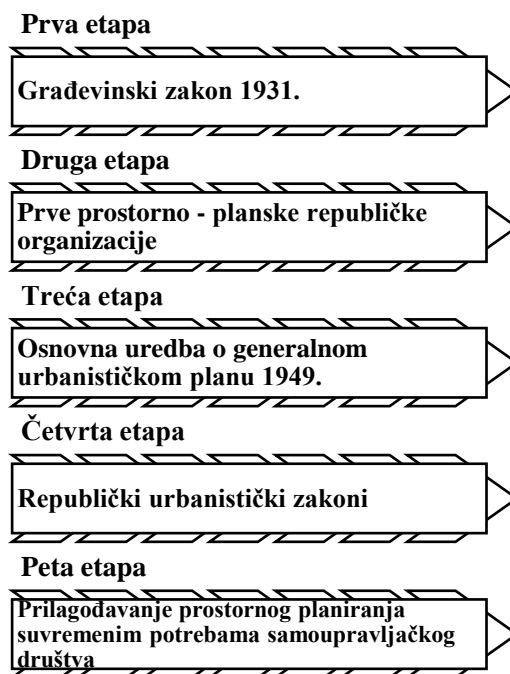
redovnu nastavu. Unatoč lošem stanju stručnjaka za urbanizam, većina gradova ipak dobiva svoje urbanističke planove.

Peta etapa razvoja započinje promjenama nastalim uslijed društvenih i privrednih reformi od 1965. godine. Zapčinje proces približavanja društvenog i prostornog planiranja, proces stvaranja efikasnih instrumenata usmjerenja razvoja. Prostorno planiranje prilagođava se potrebama samoupravljačkog društva kako bi moglo poslužiti kao sredstvo za ostvarivanje njegovih ciljeva. Ono je ujedno i osnovna karakteristika prostornog planiranja ove etape (Piha, 1973). Peta etapa razvoja je etapa koju ne karakteriziraju novi urbanistički propisi, nego se samo usavršavaju postojeći propisi. Naglasak je na prostorne planove, gdje se zahtjeva da budu elastičniji instrument usmjerenja razvoja naselja i područja. Kao i svaka etapa razvoja, vidljiv su razni problemi, od kojih je najistaknutiji svakako suprotnost interesa pojedinaca i zajednice. Također potrebno je naglasiti i probleme vezane za zaštitu okoliša od zagađenja, koji danas narušavaju ravnotežu u prirodi i utječu na pogoršanje života pojedinca.

Već krajem 70-ih godina zapčinju prve izrade prostornih planova saveznih republika Jugoslavije. Osim toga zapčinje razdoblje izrade općinskih i regionalnih planova, planova nacionalnih parkova itd. Također zapčinje i izrada Prostornog plana BiH za razdoblje od 1981.-2000. godine. Prostornom planiranju se pridaje sve veća važnost kroz jačanje mreža prostorno-planerskih zavoda i ustanova. Arhitekti dobivaju važne uloge posebice pri izradi prostornih planova. Prostorno planiranje je bilo dosta razvijenije i aktivnije u SR Hrvatskoj, u usporedbi sa planiranjem u BiH. Stoga, kao primjer možemo navesti kako je u SR Hrvatskoj 1989. godine donesen i drugi Prostorni plan SR Hrvatske, dok Prostorni plan BiH za razdoblje od 1981.-2000. je još uvijek na snazi u BiH. Loša situacija u sustavu planiranja je zasigurno posljedica ratnih zbivanja od 1991. godine, koju su obilježila raspadanja mnogih prostorno-planerskih agencija i gubitci mnogih prostorno-planerskih dokumenata. Danas sustav prostornog planiranja u BiH gotovo pa i ne funkcionira iako su doneseni pojedini zakoni i uredbе. Prostorni plan BiH kojim bi se odredili ciljevi i pravci željenog razvoja nažalost ne postoji, prostorno-planerski dokumenti nisu niti usklađeni niti uredno izrađeni. Zapravo, suvremena etapa sustava prostornog planiranja u BiH ukazuje na najlošiju situaciju u proteklih nekoliko desetljeća.

Prostorno planiranje doživljava velike promjene od prve etape obnove i izgradnje zemlje preko etape nastajanja jugoslavenskog socijalističkog planiranja, modernizacije i

stvaranja specifičnog sustava prostornog planiranja¹⁵ do njegovog prilagođavanja potrebama samoupravnog društva, razvoj prostornog planiranja ući će u posljednju etapu koju će biti karakteristična po procesu integracije prostornog planiranja u sustav planiranja SFR Jugoslavije (Piha, 1973).

Sl. 17. Shematski prikaz etapnog razvoja prostornog planiranja BiH u sklopu bivše SFRJ

3.4. Prostorno planiranje u FBiH prema Zakonu o prostornom planiranju FBiH

Kao osnovni nositelj prostornog planiranja trebala bi biti država, kao najviša razina upravljanja prostorom. S obzirom na složeno administrativno-političko uređenje Bosne i Hercegovine, prostorno planiranje je svedeno na entitetsku razinu. Zakonima o prostornom

¹⁵ Tijekom poslijeratnog perioda planiranje se razvijalo i prilagođavalo intenzivnoj obnovi i specifičnom razvoju socijalističkog društva na našem području. Stoga u sustavu prostornog planiranja razlikujemo dva podsustava:

1. Podsustav društvenih planova za ekonomski i socijalni razvoj,
2. Podsustav prostornih planova,
3. Posebna grupacija graničnih planova.

planiranju Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske definirane su niže razine prostornih planova i njihovi nositelji.

Prostorno planiranje Bosne i Hercegovine do 1992. godine je bilo regulirano zakonskom regulativom na osnovama socijalističkog razvoja. U novom Ustavu BiH, strategija prostornog uređenja i planiranja ne postoji niti na državnoj razini pa ni u okviru Vijeća ministara. Nepostojanje bilo kakvog administrativnog oblika upravljanja prostorom i nedostatak državne strategije prostornog uređenja može dovesti u pitanje realizaciju ispravnog regionalnog razvoja i policentričnog sustava razvoja sa gradovima – centrima regija koji će biti generatori budućeg razvoja (Korjenić, 2015).

U skladu s društveno-ekonomskim promjenama mijenjalo se i prostorno planiranje. Osnovna funkcija prostornog planiranja bilo je korištenje zemljišta, koje je usko povezano sa pitanjem ekonomskog i društvenog razvoja, zaštite okoliša i slično. Jednu od glavnih uloga danas u prostornom planiranju imaju lokalne zajednice (općine i gradovi), čiji je zadatak da omoguće lokalnom stanovništvu zaposlenje, stan, obrazovanje, sigurnost itd. Poznato je da mnoge europske zemlje sve više se zalažu za očuvanje okoliša te na taj način utječu na zdravlje stanovništva, biološku raznolikost i slično. Za rješavanje problema s kojima se susreću, lokalne zajednice su najuspješnije i najprihvatljivije, te one imaju posebnu ulogu u planiranju upotrebe lokalnih prirodnih i društvenih dobara. Promatrajući područje sa regionalnog stajališta, javljaju se tri bitna pitanja sustava naselja, infrastrukturni sustava i okolina, koji se rješavaju planom (Korjenić, 2015).

3.4.1. Prostorno planiranje na državnoj razini

U Ustavu Bosne i Hercegovine prostorno planiranje se ne uređuje kao eksplicitna državna nadležnost. Trenutna situacija je takva da joj je glavno obilježje zapravo nepostojanje državnih zakona niti državnih strategija prostornog razvoja. Posljedica ovakve situacije je nepostojanje ministarstva ili pak drugih organizacija nadležnih za planiranje i upravljanje prostorom, koje bi štoviše izradile strategije regionalnog razvoja te time jasno definirale uloge gradova i nastojale uravnotežiti ekonomski razvoj. Prostorno je planiranje svedeno na entitetsku razinu, te FBiH i Republika Srpska pitanja vezana za prostorno planiranje uređuju kroz vlastite odvojene zakone u okviru svojih teritorijalnih nadležnosti (Politika u oblasti prostornog planiranja, 2012).

Tab. 4. Nadležnost u okviru prostornog planiranja u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina			
	Federacija Bosne i Hercegovine	Republika Srpska	Distrikt Brčko
Razina			
Entitetska	Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH (Sl. novine FBiH 2/06) i izmjene i dopune u 2007., 2008., i tri izmjene u 2010.	Zakon o uređenju prostora i građenja u Republici Srpskoj (Sl. glasnik br. 55/10)	Zakon o prostornom planiranju i građenju (Sl. glasnik Brčko Distrikta, br. 29/08)
Županijska	Svaki od 10 kantona ima svoj zakon o prostornom uređenju		
Općinska	Odluke o prostornom uređenju specifične za svaku općinu	Odluke o prostornom uređenju specifične za svaku općinu	

Izvor: Korjenić A., 2015: Prostorno planiranje u Bosni i Hercegovini – Legislativni okvir, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 3, 63 – 74

3.4.2. Prostorno planiranje na entitetskoj i lokalnoj razini

U Federaciji, zakonom se uređuje sljedeće: planiranje i korištenje zemljišta, izrada i donošenje planskih dokumenata, njihovo provođenje, vrsta i sadržaj planskih dokumenata, korištenje zemljišta, nadzor nad provođenjem planskih dokumenata i dr. (Korjenić, 2015)

Ranije spomenutim zakonom iz 2006. godine koji je izmjenjivan 2006., 2008. te 2010. godine definirani su planski dokumenti, te mjere i smjernice za zaštitu prostora (sl. 18.). Potrebno je spomenuti i Ministarstvo prostornog uređenja Federacije Bosne i Hercegovine, čija je osnovna zadaća planiranje prostora i izrada planskih dokumenata, te njihova provedba. Uredbe, kao podzakonski akti, nakon Zakona imaju najveći značaj u okviru prostornog planiranja. Stoga možemo izdvojiti sljedeće uredbe:

- Uredba o jedinstvenoj metodologiji za izradu dokumenata prostornog uređenja¹⁶,
- Uredba o posebnim uvjetima koje moraju ispunjavati privredna društva i druga pravna lica da bi se mogla registrirati za objavljivanje stručnih poslova izrade planskih dokumenata¹⁷,
- Uredba o sadržaju i nosiocima jedinstvenog informacijskog sustava, metodologiji prikupljanja i obradi podataka, te jedinstvenim obrascima na kojima se vode evidencije¹⁸,
- Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o sadržaju i nositeljima jedinstvenog informacijskog sustava, metodologiji prikupljanja i obradi podataka, te jedinstvenim obrascima na kojima se vode evidencije¹⁹.

Uredba o jedinstvenoj metodologiji za izradu dokumenata prostornog uređenja predstavlja osnovu za izradu i sadržaj planskih dokumenata na svim razinama prostornog planiranja Federacije. Međutim, javlja se problem nepovezanosti na svim razinama prostornog planiranja, te problem nepridržavanja članaka i stavova iz navedene Uredbe, prvenstveno članka 13.²⁰ i članka 21.²¹, koji se odnose na analize sadržaja planskih dokumenata.

¹⁶ Službene novine Federacije BiH, broj 63/04; 84/10

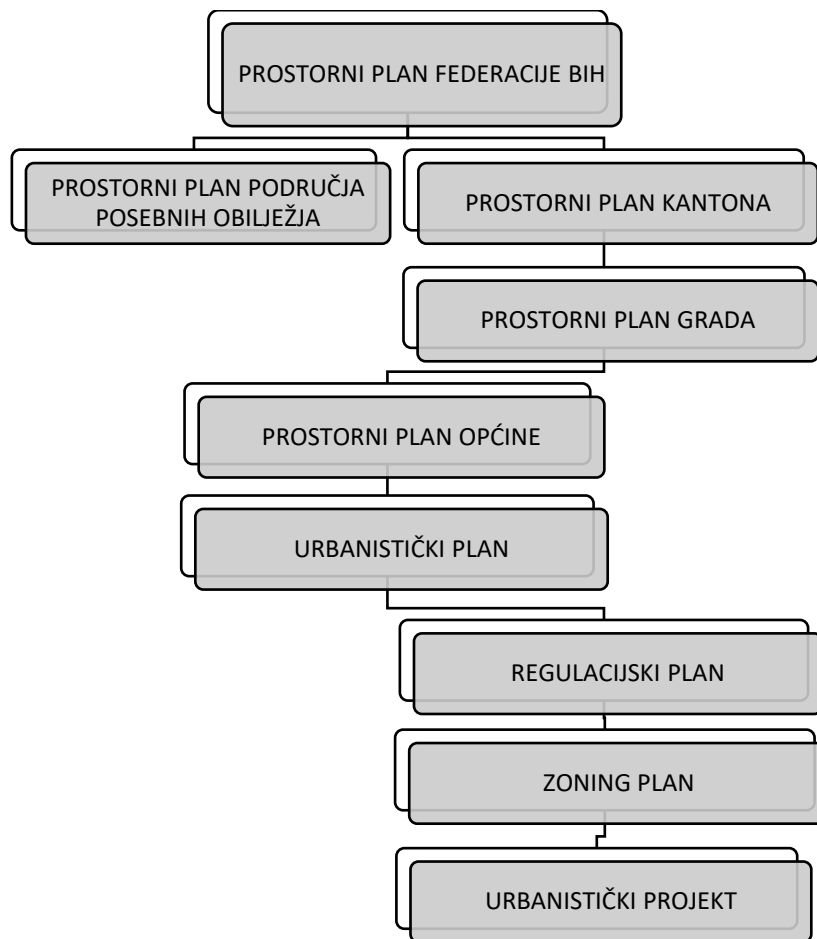
¹⁷ Službene novine Federacije BiH, broj 29/07; 71/08

¹⁸ Službene novine Federacije BiH, broj 33/07

¹⁹ Službene novine Federacije BiH, broj 84/10

²⁰ Službene novine Federacije BiH, broj 63/04

²¹ Službene novine Federacije BiH, broj 63/04

Sl. 18. Razine planiranja, vrste planova i odnosi među planovima

Izvor Korjenić A., 2015: Prostorno planiranje u Bosni i Hercegovini – Legislativni okvir, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 3, 63 – 74

Veliki problem s kojim se susrećemo povezan je s Uredbom o sadržaju i nositeljima jedinstvenog informacijskog sustava, koja podrazumijeva upotrebu GIS-a. Međusobna nepovezanost općinskih i županijskih institucija, zavoda za prostorno planiranje sa federalnim ministarstvom kao rezultat ima otežano postizanje efikasnosti u radu u sustavu prostornog planiranja.

Republika Srpska je 2007. godine usvojila entitetski prostorni plan – Plan prostornog uređenja RS. Nedostatak dokumentacije o prostornom planiranju na razini općina, kao i u Federaciji predstavlja veliki problem. Unatoč tomu 2012. godine, Ministarstvo prostornog uređenja Republike Srpske je započelo koordinaciju sa Ministarstvom lokalne samouprave radi modificiranja plana kako bi se u obzir uzimale stvarne potrebe općina.

3.4.3. Uloga lokalne uprave u prostornom planiranju

Razvoj gradova zakonskom regulativom je odgovornost lokalne uprave. No na području Federacije, a i šire prostorno planiranje nažalost nije pod utjecajem zakona, već je pod utjecajem političkih interesa i investitorskih zahtjeva. Važnu ulogu u cijelom sustavu imaju gradske službe (i njihova stručnost), koje upravljaju pripremom i usvajanjem planske dokumentacije.

U razdoblju od 1995. do 2010. godine, prostorno planiranje je bilo pod snažnim utjecajem privatnih investitora koji su bili nosioci participacije u planiranju i građenju do te mjere da je došlo do vidljive promjene u razvoju bosansko-hercegovačkih gradova. Posljedica toga je pad standarda prostornog uređenja i izgradnje, te samim time i nedostatak prikladne stručne kontrole tehničke dokumentacije, koja podrazumijeva zaštitu projektantskih normi i standarda, smanjenje inspekcije gradilišta, kao i nedostatak poštovanja lokacije koja je u razvoju.

3.5. Načela prostornog planiranja

Načela prostornog planiranja i upravljanja razvojem Federacije Bosne i Hercegovine prema Pihi, 1973 su:

- Usklađenost pristupu planiranju, programiranju, financiranju i upravljanju razvojem svih razina vlasti u Federaciji;
- Odgovornost, efektivnost i efikasnost javnih institucija Federacije u procesu planiranja i implementacije;
- OMK²² između svih razina vlasti Federacije u procesu zajedničkog razvojnog planiranja i realizacije razvojnih prioriteta;
- Ravnopravnost spolova u svim fazama prostornog planiranja i upravljanja razvojem;
- Horizontalna i vertikalna koordinacija između nadležnih institucija Federacije;

²² Otvorena metoda koordinacije u prostornom planiranju i upravljanju razvojem predstavlja, na osnovu konzultacija i usuglašavanja svih razina vlasti, definiranje i provođenje zajedničkih ciljeva u Federaciji, izbor zajedničkih indikatora za praćenje realizacije ciljeva i pripremu izvještaja.

- Komplementarnost razvojnih aktivnosti različitih institucija i razina vlasti, te međusobno nadopunjavanje u cilju multiplikacije razvojnih učinaka;
- Partnerstvo, javnost i transparentnost svih razina vlasti u Federaciji u procesu prostornog planiranja, implementacije, financiranja, monitoringa, evaluacije i sl.

Institucionalni okvir za prostorno planiranje u Federaciji čine: Parlament Federacije Bosne i Hercegovine i Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, zakonodavni i izvršni organi kantona te službe za upravu jedinica lokalne samouprave donošenjem planskih dokumenata.

Na europskoj razini prostornog planiranja usvajaju se različiti dokumenti poput smjernica, deklaracija kojima se nastoji načelno odrediti zajedničko usmjerenje u procesu prostornog planiranja. Usvajanjem ESDP-a, države članice EU i članice Europske komisije odgovorne za regionalnu politiku, imaju zajedničke ciljeve i koncepte za budući razvoj:

1. Ekonomska i socijalna kohezija
2. Očuvanje i upravljanje prirodnim resursima i kulturnim nasljeđem
3. Uravnoteženje konkurentnosti europskog teritorija.

Nakon 2000-te godine pojavljuje se koncept teritorijalne kohezije te njegova implementacija. Stvara se novi strateški cilj EU, a to je da postane najkompetitivnija i dinamičnija svjetska ekonomija temeljena na znanju, sposobna za održivi ekonomski razvoj i većom socijalnom kohezijom. S obzirom na ranija istraživanja, Europa je postala područje s nizom razvijenih ruralnih područja, sve boljom dostupnosti i povezanosti regija i gradova. Teritorijalna agenda EU²³ postaje jedan od najznačajnijih dokumenata. Naime, Teritorijalna agenda potiče novi koncept planiranja vođen javnim sektorom, te samim time naglasak stavlja na važnost policentričnog i uravnoteženog prostornog razvoja. Također, omogućava aktiviranje svih razvojnih potencijala određenog područja, stvaranjem vizije, ciljeva, mjera i instrumenata implementacije kojima će se ostvariti potencijali mjesta.

²³ „Territorial Agenda of the European Union: Towards a more competitive and sustainable Europe of diverse regions“, <http://ec.europa.eu>

4. OGRANIČAVAJUĆI PROBLEMI UČINKOVITOSTI SUSTAVA PROSTORNOG PLANIRANJA

Stvaranje pretpostavki za ubrzaniji i ujednačeniji socio-ekonomski razvoj zahtijeva postojanje adekvatnog i usklađenog sustava prostornog planiranja, koji bi na koordiniran način uključivao sve razine vlasti FBiH (Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvoje FBiH, 2014). Međutim, nedostatak jasno definirane vizije i pravnog okvira uzrok su neučinkovitosti sustava strateškog planiranja i razvoja, a vidljiva posljedica je nekoherentnost u izradi strateških dokumenata na svim razinama, nejasne institucionalne odgovornosti, aktivnosti na *ad hoc* osnovi, neefikasno korištenje finansijskih sredstava te usporen i neodrživ društveno-ekonomski razvoj. U FBiH ne postoji integralni, zaokružen i koordiniran sustav, što dovodi do neučinkovite realizacije politika u područjima od vitalnog značaja za kvalitetu života i blagostanje građana poput zapošljavanja, ekonomskog rasta, razvoja malih i srednjih poduzeća, ruralnog razvoja i poljoprivrede, razvoja ljudskih resursa i obrazovanja, te zaštite i upravljanja okolišem. Na razini FBiH i županija ne postoji formalno utvrđen metodološki okvir za strateško planiranje, dok na lokalnom nivou postoji standardizirana metodologija za integrirano planiranje razvoja (MiPRO), koju je primijenilo tek 30% općina i gradova u FBiH.

Nedostatak veza između strateških dokumenata (i njihovih prioriteta) sa proračunom i programom javnih investicija predstavlja dodatnu prepreku za stvaranje učinkovitog i efikasnog sustava planiranja. Uredba o procesu strateškog planiranja, godišnjeg planiranja i izvještavanja u Federalnim ministarstvima i institucijama jedini je pravni akt kojim se nastoji regulirati strateško planiranje, koji se odnosi isključivo na federalne institucije, dok na nivou županija i jedinica lokalne samouprave ne postoji odgovarajući pravni ili metodološki okvir.

Jako loša situacija u državi potaknula je 2012. godine Federalni zavod za programiranje razvoja i Federalno ministarstvo pravde, uz pomoć i podršku Švicarske agencije za razvoj i suradnju te Razvojnog programa Ujedinjenih naroda, a kroz Projekt integriranog lokalnog razvoja, aktivnosti prikupljanja materijala za izradu *Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem Federacije Bosne i Hercegovine* (Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvoje FBiH, 2014).

Uvođenjem Uredbi, Vlada Federacije nastojala je urediti metodologiju planiranja federalnih ministarstava i institucija, dok je zapostavila planiranje na nižim razinama – županija i jedinica lokalne samouprave. Međutim, slični pravni akti koji reguliraju procese

prostornog planiranja na županijskim i općinskim razinama ne postoje, a pojam prostornog planiranja na razini županija je u potpunosti nedefiniran.

4.1. Neodgovarajući institucionalni okvir FBiH

Jedan od glavnih problema je zapravo nepostojanje odgovarajućeg regulacijskog i institucionalnog okvira. Složena administrativna struktura Federacije značajno otežava razvoj institucionalnog okvira kao nositelja razvoja sustava prostornog planiranja i upravljanja razvojem na svim razinama. Nedovoljna razvijenost, sa nedovoljnim kapacitetima za provođenje procesa planiranja, implementacije, monitoringa i evaluacije strateških prioriteta glavna su obilježja institucionalnog okvira FBiH. Unutar ovoga problema se nalazi problem nedovoljno definirane vizije razvoja sustava prostornog planiranja i upravljanja razvojem. Sve dok se ne riješi problem vizije razvoja prostornog planiranja, daljnji razvoj ostalih sustava koji se nadograđuju na sustav prostornog planiranja nije moguć, prvenstvo zbog toga što je glavni cilj definiranja vizije razvoja zapravo usmjeravanje aktivnosti svih aktera u prostornom planiranju u pravcu unapređenja cijelog sustava na svim razinama u FBiH. Također, jedan od glavnih problema je i nepostojanje jasno definiranog i usklađenog pravnog okvira kojim se definira prostorno planiranje i njegov razvoj. Neusklađen, nejasan i nedorečen pravni okvir ostavlja mogućnosti za razna djelovanja, poput nelegalne izgradnje. Stoga, danas u vremenu narušenih principa, poremećene socijalne strukture i političke neravnoteže, javni interes definiraju oni najmoćniji. U praksi su to najčešće političke i ekonomske elite koji kako bi ostvarili svoje ciljeve zanemaruju interese zajednice i građana, po principu „gradi onaj koji ima novce i gradi ono što hoće“.

Jedan od primjera nelegalne divlje izgradnje je najpoznatiji prirodni dragulj BiH – spomenik prirode²⁴ Prokoško jezero. Smješten je na planini Vranici između dolina rijeke Vrbasa i dolina rijeke Bosne i njenih pritoka Bistrice i Fojničke rijeke, ukupne površine od 2225 ha sa tri zaštićene zone (Spahić, M., Teminović, E., Jahić, E., 2015):

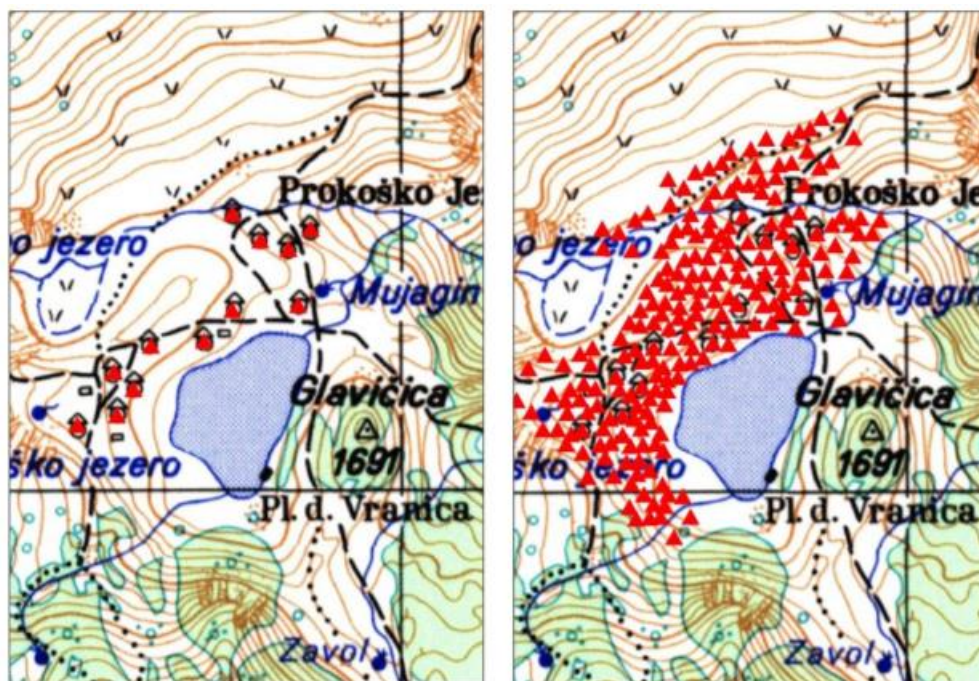
²⁴ Spomenik prirode je vrsta zaštićenog područja s jednim ili više specifičnih prirodnih značajki od iznimne ili jedinstvene vrijednosti zbog svojih prirodnih, reprezentativnih ili estetskih svojstava ili kulturne važnosti.

1. Prva zona (nukleus) obuhvaća površinu najviših vrijednosti koji mora biti u potpunosti očuvan, površine od 186 ha.

2. Druga zona (B zona – puferska) obuhvaća prostor površine od 732 ha koji je dovoljno očuvan kako za konverzaciju svojstvenih ekosustava, tako i ekosustava u nukleusu, te pruža mogućnosti za istraživanja, edukaciju i duhovnu rekreaciju.

3. Treća zona (C zona – tranzicijska zona) obuhvaća prostor površina 1 307 ha, u kome prevladava očuvanje izvornog stanja.

Unatoč navedenim jedinstvenim vrijednostima u poslijeratnom periodu započela je divlja gradnja stotine vikendica, katuna i kuća koje negativno utječu na floru i faunu jezera, posebice na rijetku vrstu vodozemca proizvodnjom organskog mulja i fekalija iz staja, koliba i vikend kuća (sl. 19.).

Sl. 19. Prokoško jezero 1960. godine (slika lijevo) i 2015. godine (slika desno).

Uzurpacija zaposjednutim objektima posebno vikend – kućama

Izvor: Spahić, M., Teminović, E., Jahić, H., 2015: Spomenik prirode Prokoško jezero – stanje i perspektive,

Acta geographica Bosniae et Herzegovinae 4, 27 – 41

U siječnju 2005. godine Prokoško jezero je proglašeno spomenikom prirode, te je prešlo iz V u III kategoriju zaštite. Iako su Zakonom²⁵ propisane mjere zaštite, kojima je propisana zabrana svih aktivnosti kojima se narušavaju ambijentalne vrijednosti, lov i ribolov, izgradnja svih vrsta objekata, odlaganje čvrstog i tečnog otpada. Čak je člankom 21. zakona propisano da će se prekršioc i kažnjavati novčanim kaznama ukoliko prekrše zabrane utvrđene propisom o proglašenju područja prirode zaštićenim. U stvarnosti, kao što iz priloženog možemo vidjeti kazne ne postoje, jer je i danas divlja izgradnja nastavljena (sl. 20.).

Sl. 20. Spomenik prirode Prokoško jezero

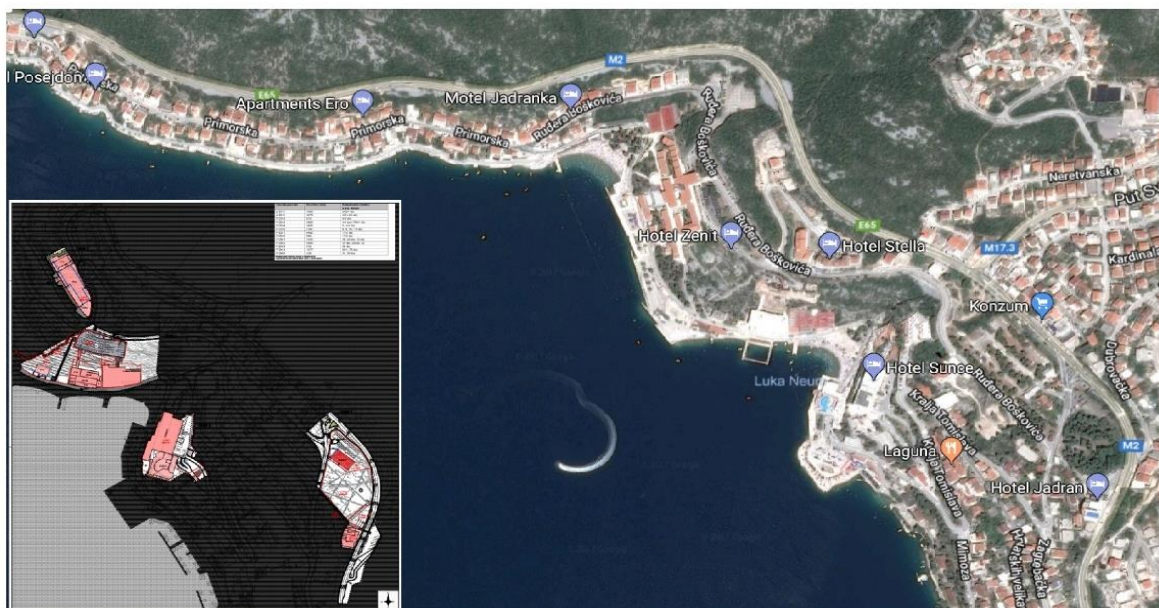
Izvor: Klix.ba, 2017:

<https://www.klix.ba/lifestyle/putovanja/makadamom-do-prokoskog-turisti-uzivaju-nane-prodaju-pite-za-30-aura-katuni-se-bespravno-grade/170616079> (12.1.2018.)

²⁵ Zakon o proglašenju spomenika prirode „Prokoško jezero“ kojim se područje Prokoškog jezera proglašava Spomenikom prirode „Prokoško jezero“ kao kategorija zaštićenog prostora i utvrđuju: granice obuhvata, zaštićene zone, aktivnosti u zaštićenom području, mjere zaštite korištenja prirodnih vrijednosti, upravljanje, kaznene odredbe i nadzor nad primjenom zakona.

Također, u prostornom planu općine Fojnica za razdoblje 2011. – 2031. područje spomenika prirode Prokoško jezero je samo djelomično analizirano pri čemu se predlaže sanacija zatečenog stanja, bez prijedloga mjera i postupaka revitalizacije u njegovo prirodno stanje. Osim problema nelegalne izgradnje u zaštićenim područjima, ona je česta pojava i u gradovima. Kao primjer navest ćemo općinu Neum u kojoj se trenutno nalaze dva nelegalna gradilišta, Hotel Jadran i Hotel Sunce. Hotel Jadran zapravo postoji već nekoliko godina te je još uvijek nedovršen kompleks koji se gradi na ruševini nekadašnjeg odmarališta tuzlanske tvrtke Soda Sol, dok Hotel Sunce planira povećanje postojećih kapaciteta. Naime, radovi su obustavljeni s razlogom jer su regulacijskim planom predviđena minimalna proširenja, odnosno odobrena je izgradnja do 3 etaže, u iznimnim slučajevima do 4 etaže. Međutim, investitori su započeli izgradnju s pet i više etaža, npr. hotel Sunce planira dogradnju novih deset etaža. Na osnovu toga, županijski inspektor MGiPU HNŽ zatvorio je ova dva gradilišta u elitnom naselju Surdup u skladu sa odredbama Zakona o građenju²⁶, jer se vrši protivno odobrenju za građenje. Također, potrebno je spomenuti da se na mjestu trenutnih gradilišta nalaze objekti koji su morali biti srušeni kako bi se otvorio prostor za izgradnju novih. Služba nadležna za poslove graditeljstva općine Neum izdala je odobrenja za gradnju novih objekata, a nije u međuvremenu odobrila još uvijek rušenje starih objekata. Situacija postaje zapetljanija jer se u regulacijskom planu uopće ne predviđaju rušenja, nego samo gore navedena minimalna proširenja. Prema posljednjim podacima s javne rasprave održane u studenom, 2017. godine predstavljene su već šesti put izmjene i dopune Regulacijskog plana, i to samo u području Centra I. Izmjene plana sada predviđaju nešto rušenja i još više građenja u priobalnom dijelu, s ciljem povećanja turističko smještajnih kapaciteta, na osnovu koje bi se Neum razvijao u smjeru podizanja masovnosti i kvantitete. Novim izmjenama legalizirali bi se i navedeni hoteli Sunce, Jadran i Salinas te Feroelektro. Poznata zgrada Centralnog Komiteta izmjenama je predviđena za rušenje, kako bi se oslobodio prostor za izgradnju novog hotelskog kompleksa, unatoč činjenici da se samo u krugu dva kilometra i manje nalaze čak četiri hotela.

²⁶ Ovim Zakonom uređuje se: izrada tehničke dokumentacije, građenje, postupak izdavanja odobrenja za upotrebu, vršenje nadzora, održavanje građevine te određuje tehnička i druga svojstva kojima moraju udovoljiti građevine na području HNŽ; Službene novine HNŽ, broj: 4/13

Sl. 21. Postojeći ugostiteljski objekti u Neumu, Centar I. te izmjene i dopune dijela regulacijskog plana Centar I.

Izvor: Satelitski snimak Google Eartha (15.9.2017.)

Lokalno stanovništvo je naravno nezadovoljno situacijom, jer navedene izmjene i dopune upućuju da se grad razvija u smjeru suprotnom od promoviranog od strane nadležnih – podizanje kvalitete ponude, a ne poticanje masovnosti smještajnih kapaciteta. Lokalne grupe za zaštitu okoliša upućuju na problem potencijalne ekološke opasnosti za floru i faunu zaljeva, jer je ipak neumski akvatorij ograničen i prirodno zatvoren. Očigledno da lokalne vlasti nažalost nisu svjesne situacije, te i dalje bez obzira na sve zadovoljavaju želje mnogih investitora.

4.2. Nedostatak horizontalne i vertikalne koordinacije

U sustavu prostornog planiranja koordinacija ima važnu ulogu. Koordinacijom nastojimo upravljati cijelim sustavom tako da definiranjem različitih uloga i odgovornosti velikog broja uključenih subjekata, stvaramo zajednički i efikasan sustav, odnosno nastojimo ostvariti bolju horizontalnu i vertikalnu koordinaciju. Sve dok koordinacijom upravljaju državni službenici koji su najmanje povezani s prostornim planiranjem, ne možemo očekivati kvalitetu u izradi prostornih planova, ako je međusobna koordinacija jako loša. To nam potvrđuje činjenica da u samo četiri županije (Sarajevska županija, Zeničko-

dobojska županija, Unsko-sanska županija i Zapadnohercegovačka županija) postoje institucije koje su nadležne za koordinaciju prostornog (strateškog) planiranja, dok u ostalim županijama ne postoje niti institucije niti agencije koje bi provodile aktivnosti prostornog planiranja i razvoja.

Vezano za koordinaciju, potrebno je naglasiti da veliki broj županija zapravo nema definiran način suradnje sa federalnim vlastima, drugim županijama, općinama i gradovima. Nedovoljna suradnja i koordinacija uvelike utječu na usporenje ekonomskog rasta i razvoja zemlje, te sve dok se ne riješe osnovni problemi suradnje, ne možemo očekivati da se razvija suradnja i koordinacija u sustavu prostornog planiranja.

4.3. Neusuglašenost prostorno-planskih dokumenata

S obzirom da smo spomenuli nepostojanje vertikalne i horizontalne koordinacije unutar cijelog sustava prostornog planiranja, ona je također vidljiva i u neusklađenosti sadržaja, formata i vremenskih okvira za izradu strateških dokumenata. Trenutno u Federaciji postoji veći broj strateških dokumenata, ali oni nisu međusobno usklađeni kako po proceduri donošenja (neke su donijele vlade različitih razina, neke Parlament FBiH) tako i po osnovnim sadržajnim elementima. Većina strategija ne sadrži okvir za praktičnu implementaciju niti financijski okvir, dok je razina sudjelovanja socio- ekonomskih partnera ograničena. Kao primjer možemo navesti da 12 strateških dokumenata jedino zajedničko ima analizu postojećeg stanja (na razini FBiH i županija), dok se metode i načini izrade uvelike razlikuju. Također, specifičan primjer imamo i kod Strategije razvoja poljoprivrede u ruralnim područjima Hercegovačko-neretvanske županije 2012. – 2017., dok Strategija razvoja poljoprivrede u FBiH ima vremenski okvir 2014. – 2018. te se još uvijek nalazi u fazi izrade. Stoga kao preduvjet za vertikalno i horizontalno povezivanje dokumenata prostornog planiranja, potrebna je usklađena vremenska dinamika izrade i dužina trajanja strategija, jer različiti ciklusi izrade strateških dokumenata i njihov vremenski okvir ostvarivanja zadanih ciljeva, ima veliku važnost te je također i bitan za njihovo suštinsko povezivanje.

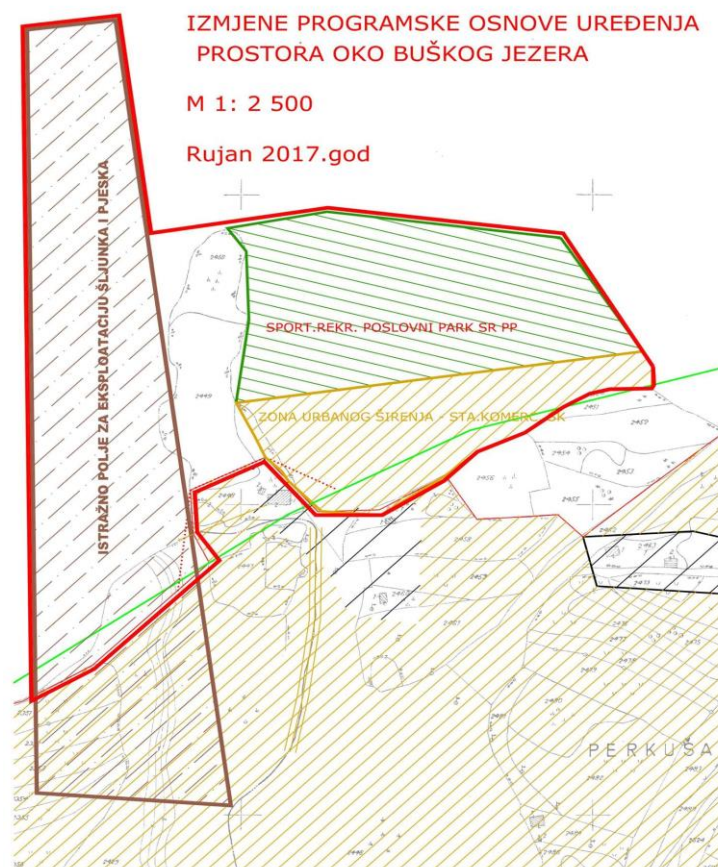
Osim toga, veliki problem za daljnji razvoj predstavlja i neusuglašenost strateških dokumenata za ključne razvojne prioritete. Mali broj županija ima sektorske strategije za razvoj pojedinih oblasti i akcijske planove, koji nažalost nisu usklađeni niti sa razvojnim

strategijama županija niti za strategijama na višim razinama. Može se reći da trenutno u FBiH ne postoji strategija kojom bi se ostvario brži rast i razvoj raznih sektora, iako je jedan od ključnih kriterija u predpristupu IPA II fondovima bio da su svi strateški ciljevi koherentni sa razvojnim ciljevima BiH. Drugim riječima da su jasno definirani, da sadrže akcijske planove sa definiranim financijskim i vremenskim okvirom implementacije i nositeljima aktivnosti, te da postoji dovoljna politička podrška ključnih institucija u implementaciji strateških dokumenata. Uostalom, javlja se i problem nepostojanja mehanizama i metoda monitoringa i evaluacije strateških dokumenata. U FBiH trenutno je skoro pa nemoguće utvrditi u kojoj mjeri su neke strategije bile uspješne ili eventualno neuspješne.

Činjenica je da većina općina, više od 50%, nema mogućnosti za financiranje izrade prostornih i urbanističkih planova, to stoga prostorno-planska dokumentacija u većini općina u FBiH je neadekvatna i zastarjela. Postoji mnogo primjera na području FBiH povezanih sa nepostojanjem prostorno-planske dokumentacije. Stoga, naveden je primjer općine Tomislavgrad gdje svako malo netko ima apsurdne „ideje“. Jedna od tih ideja je da se otvori rudnik u urušnoj ponikvi „Surdup“. Da se ova ista ponikva nalazi u nekoj drugoj europskoj zemlji, primjerice Sloveniji, vjerojatno bi bila nacionalni spomenik. Još jedan apsurd općine Tomislavgrad je zanemarivanje jednog od najstarijih nalazišta kostiju praslona - mamuta, starih nekoliko milijuna godina. Naime, unatoč povijesnom pronalasku kamenolom u Cebari i dalje radi. Novih istraživanja nije bilo, iz razloga što pojedinci smatraju da je suviše opasno po život za daljnja istraživanja dok se ne stvore sigurnosni preduvjeti. Iako je ovim pronalaskom Tomislavgrad označen kao lokacija „Gomphotherium-TG“, lokalnim vlastima to ne predstavlja gotovo ništa. Treći primjer, također u istoj općini, vezemo za Buško jezero, jedan od najvećih akumulacijskih bazena u Europi površine 55,8 km² koji spada u hidroenergetski sustav rijeke Cetine. Programska osnova uređenja područja oko Buškog jezera²⁷ izrađena je 2007. godine s ciljem utvrđivanja namjene zemljišta i uvjeta izgradnje na prostoru oko Buškog jezera, u svrhu osiguranja gospodarenja, zaštite i upravljanja dijelom prostora općine Tomislavgrad kao osobito vrijednim prirodnim dobrom. Međutim, u 2016./2017 godini donesena je odluka o izmjenama i dopunama navedene programske osnove, gdje se u novom nacrtu pojavljuje područje za eksploataciju šljunka i pijeska.

²⁷ S obzirom da je Programska osnova uređenja područja oko Buškog jezera izrađena bez prethodno provedenih sektorskih studija turizma, i bez postojanja planova višeg reda, prvenstveno prostornog plana, ona nikada nije u stvarnosti zaživjela kao prostorno-planski dokument.

Naime, na istočnoj strani jaruge planiran je sportsko-rekreacijski centar i naselje kao što je prikazano na slici 22. S obzirom na nedostatak prostornog plana, kao što je i ranije navedeno, posljedica je dopuštenje izmjene nacрта. Glavni cilj lokalnog stanovništva je svakako turistički razvoj, stvaranje kvalitetnog turističkog proizvoda i usluga, održivi razvoj te partnerski odnos svih sudionika turističkog razvoja destinacije. Prvenstveno, iz toga razloga eksploatacija šljunka i pijeska nije opravdana na ovome prostoru prije svega zbog narušavanja estetskog izgleda prirode Buškog jezera. Situacija je nažalost potpuno drugačija, i glavni cilj je svakako trenutno ostvarenje profita, unatoč posljedicama koje će se pojaviti u budućnosti.

Sl. 22. Izmjene programske osnove uređenja prostora oko Buškog jezera

Izvor: Služba za graditeljstvo, prostorno uređenje i stambeno-komunalne poslove općine Tomislavgrad,
2008: Programska osnova Buško jezero

Općepoznato je da se zaključci iz perspektivnih programa prikazuju grafičkim perspektivnim prostornim planovima. Topografske karte koje se koriste u BiH za izrade prostorno-planskih dokumenata datiraju iz 70-ih godina prošlog stoljeća, izrađene od strane Vojnogeografskog instituta iz Beograda. Stoga je, u cilju adekvatne provedbe procesa prostornog planiranja i usuglašavanja stvarnog stanja sa stanjem na karti, nužno izvršiti reambulaciju geografskog sadržaja na postojećoj topografskoj osnovi (Sivac i Banda, 2016). Primjer neusuglašenosti trenutnog stanja i stanja na topografskoj karti prikazan je na primjeru suhodoline Babin do (sl. 23.). Uočavamo znatne antropogene zahvate u prostoru, gdje je izgrađeno skijalište i hotel „Maršal“ te apartmansko naselje. Iako je na ovome području izgrađena skijaška staza i prateći infrastrukturni objekti za XIV Zimske olimpijske igre 1984. godine u Sarajevu, netom prije početka igara, oni nažalost nisu prikazani na topografskim kartama. Stoga, je prijeko potrebna reambulacija zastarjelih topografskih karata.

Sl. 23. Komparacija stanja na topografskoj karti 1:25000 i trenutnog stanja suhodoline Babin do karta 2

(segment topografske karte Bjelašnica – Istok 1:25000 i satelitski snimak Google Earth za isto područje)

Izvor: Sivac, A., Banda, A., 2016: Geografsko poimanje prostornog planiranja, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 5, 109 – 118

Osim toga, BiH također ima veliki problem sa lošom apsorpcijom vanbudžetskih sredstava, prvenstveno sredstva iz EU – fondova. Međutim, zbog nepostojanja

funkcionalnog sustava prostornog planiranja i upravljanja razvojem sa jasno definiranim ciljevima i prioritetima razvoja, BiH, time i FBiH ima jako nisku razinu iskorištenosti financijske podrške EU – fondova. Npr. BiH je zbog neusuglašenosti izgubila oko cca. 10 milijuna eura bespovratnih sredstava, koja su bila namijenjena za ruralni razvoj iz IPA²⁸ fondova.

4.4. Prostorni plan Federacije BiH

Prostorni plan u naravi je zapravo sporazum o dogovorenom korištenju zemljišta koji privatne interese usklađuje s javnim. Pri izradi prostornih planova pojavljuju se razna pitanja poput pitanja zašto se rade, kome trebaju itd. (Štimac, 2010). Zapravo, prostorni plan možemo definirati kao dokument o dogovornom korištenju zemljišta, nastao pod procesom dogovaranja i planiranja, usklađivanjem interesa korisnika prostora.

Danas, u suvremenom svijetu se javljaju poticaji za izradu prostornih planova. Kao jedan od glavnih poticaja je proistekao iz racionalnih pobuda zaštite čovjeka od čovjeka te zaštite čovječanstva od raznih elementarnih nepogoda. Obrana čovjeka od prirodnih nepogoda poput snijega, voda, požara koji ponekad prerastaju u nekontroliranu stihiju, pojavljuje se potreba za planiranjem obrane čovjeka od svih tih pojava. Također, potrebno je spomenuti i održivi razvoj, koji danas ima sve veću važnost i ulogu. Samim time, izradom prostornih planova nastoji se očuvati okolina od čovjekove devastacije.

Federalno ministarstvo prostornog uređenja započelo je izradu Prostornog plana FBiH za razdoblje od 2008. do 2028. godine, te je tek 2012. godine predstavljen Nacrt prostornog plana FBiH za razdoblje od 2008. do 2028. godine kada je prihvaćen i od strane Parlamenta BiH. S obzirom na procedure donošenja prostornih planova, održane su javne rasprave u svih deset županija u razdoblju od 15.2.2012. do 15.4.2012. godine. Prostorni plan FBiH izrađivan je u skladu s postojećim zakonskim osnovama:

- Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini FBiH
- Uredba o jedinstvenoj metodologiji za izradu planskih dokumenata.

²⁸ IPARD – Instrument for Pre – Accession Assistance in Rural Development

Međutim, danas, gotovo 5 godina kasnije, PP FBiH niti je zaživio niti je dostupan široj javnosti. Još uvijek se primjenjuje kako je i ranije spomenuto PP BiH²⁹ za razdoblje od 1981. do 2000. godine, u dijelu koji nije u suprotnosti s postojećim Ustavom FBiH. Iako je 2014. godine Predstavnički dom Parlamenta FBiH usvojio prijedlog plana, Dom Naroda Parlamenta FBiH ga nije razmotrio niti prihvatio. Gdje je zapelo, tko su krivci u svemu tome, ostat će još jedno od mnogih neodgovorenih pitanja u BiH.

Pri samoj izradi prostornog plana pojavili su se mnogi problemi. Prvo što se zamijeti je svakako godina obuhvata prostornog plana. U naslovu PP FBiH navedeno je razdoblje od 2008. do 2028. godine, a prvi nacrt plana je izrađen tek 2012. godine. Danas, 2018. godine prostorni plan ne postoji. Stoga, mnogi postavljaju pitanje ukoliko se prihvati PP FBiH za navedeno razdoblje, što će se desiti s objektima koji nisu u skladu sa važećim planom, a izgrađeni su u navedenom razdoblju. Također, mnogi smatraju da pojedinci zapravo odugovlačenjem samo žele postići legalizaciju sagrađenih objekata u tom razdoblju.

Također, u nacrtu prostornog plana projekcije i broj stanovništva za mnoga područja se ne podudaraju sa stvarnom brojkom, te je slična situacija i u ostalim sektorima gdje se podatci ne podudaraju.

Kao primjer, možemo navesti Općinu Tuzla. Naime, proučavanjem Nacrta Prostornog plana FBiH uočene su nelogičnosti i neusklađenosti u procjeni broja stanovnika (tab. 5.).

Tab. 5. Procjena broja stanovnika na području Općine Tuzla i Grada Tuzla za 2028. godinu prema Nacrtu PP FBiH

	2008.	2028.
Općina Tuzla	131 464	125 172
Grad Tuzla	114 110	124 000

²⁹ U skladu sa članom 115 Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj: 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10, i 45/10) sve do donošenja novog PP FBiH, mora se primjenjivati PP BiH 1981.-2000. godine

Ukoliko izračunamo razliku između procjene broja stanovnika u 2028. godini, izvan grada Tuzle u ostalim naseljenim mjestima općine stanovalo bi samo 1 172 stanovnika, a prema posljednjim podacima Općina Tuzla broji 65 naseljenih mjesta.

Za izrade samih projekcija bilo je potrebno konzultirati se po općinama kako bi se dobili potpuniji i točniji podatci. Osim toga, nedostatak koordinacije pri izradi ovog plana između svih razina vlasti predstavlja ogroman problem, što je samim time i dovelo do nepodudaranja mnogih podataka na županijskoj i federalnoj razini. Kao primjer možemo navesti, da je u Prostornom planu FBiH planirana brza cesta Tuzla – Doboje te Tuzla – Kalesija, a Strategija razvoja autocesta i brzih cesta na području FBiH uopće ne predviđa na tim relacijama brze ceste.

U Nacrtu prostornog plana FBiH na području Srednjobosanske županije razvoj zimskog turizma ne smatraju potencijalom, navode da lokaliteti poput planine Raduše (G.V. – Uskoplje), Rostova (Bugojno) te Ranče (Jajce) nemaju prirodne uvjete, vrijednosti i važnosti za Federaciju. Iako oni smatraju da ova područja nemaju mogućnosti za razvoj ekoturizma, zimskog turizma i skijališta, situacija je u potpunosti drugačija. Navedeni lokaliteti posjeduju sve mogućnosti za razvoj i valorizaciju navedenih turističkih oblika. Dok se s druge strane, u Hercegovačko-neretvanskoj županiji u centre zimskog turizma uvrštava Ruište kao centar za razvoj zimskih sportova i turizma, s mnogo manje potencijala u odnosu na ranije navedene lokalitete. Navedeni primjeri ukazuju na ozbiljnost situacije na području FBiH i sustavu prostornog planiranja i njegovoj neučinkovitosti, odnosno nepovezanosti, gdje svatko radi na onaj način koji mu najviše odgovara.

4.5. Neučinkovitost u primjeni suvremenih informacijskih sustava

U suvremenom svijetu upotreba tehnologije je gotovo neizbježna. U svakoj grani razvoja potrebni su određeni informacijski sustavi kako bi ona funkcionirala i bila što učinkovitija. Međutim, kada pogledamo suvremena obilježja u sustavu prostornog uređenja u FBiH, dodir sa raznim informacijskim sustavima, posebice geografskim informacijskim sustavima je zaista loš.

Danas postoje razne definicije GIS-a, od kojih izdvajamo sljedeću: „Geografski informacijski sustav je po općoj definiciji integriran sustav sklopovlja, računalnih alata, korisničke programske podrške, a u svrhu sakupljanja, organiziranja, rukovanja, analize,

modeliranja i prikaza prostornih podataka s ciljem rješavanja složenih problema analize i planiranja.“ (Jurišić i Plaščak, 2009).

Kao sustav, GIS ima jako široku primjenu te ga prije svega koristimo za geografske analize i ispitivanja i prikaz dobivenih rezultata. Zatim kao sustav ga koristimo i za poboljšanje organizacijske integracije što omogućava poboljšanje upravljanja organizacijom i sredstvima unutar nje. Osim toga, tehnologija GIS-a je alat kojim nam je omogućeno ispitivanje i analiziranje prostornih podataka u svrhu potpore procesu donošenja odluka, na osnovu kojih možemo donijeti bolje odluke. Na kraju svega imamo naravno izrade zemljovida čime možemo zaključiti da je proces izrade mnogo fleksibilniji nego u tradicionalnim kartografskim pristupima.

U FBiH susrećemo se sa problemom nedostatka ažuriranih geodetskih podloga u gotovo svim općinama i županijama. Upravo ova neažuriranost onemogućuje općinama i županijama izradu usuglašene planske dokumentacije. Potrebno je naglasiti da iako je zakonom propisana izrada planske dokumentacije u analognoj i digitalnoj formi, situacija je u realnosti potpuno drugačija. Naime, gotovo nijedna općina nema digitalizirane podloge, što zbog nedostatka i neobučenosti kadrova, što zbog nedostataka opreme i alata. Također, zanimljiva je činjenica da je Uredbom propisano stvaranje jedinstvene baze podataka radi lakšeg korištenja podataka u prostoru. Ali nažalost, još uvijek ni na jednoj razini nisu zaživjele jedinstvene baze podataka. Stoga nedostatak i standardizacija pristupa geografskim informacijskim sustavima prije svega onemogućava postizanje efikasnosti u radu svih službi prostornog uređenja na svim administrativnim razinama.

4.6. Nedostatak kvalificirane radne snage

Ljudski resursi, njihova znanja, sposobnosti, vještine i kompetencije su ključni faktori uspješnog poslovanja i djelovanja svakog poduzeća, organizacije ili institucije (Kuka, 1992). Na području FBiH, samim time i na cjelokupnom području države BiH, susrećemo se s problemom nedostatka kvalificirane radne snage u području prostornog planiranja i regionalnog razvoja. Trenutna situacija je takva da u nadležnim institucijama su zaposlene osobe koje nisu kvalificirane za rad u ovom području, što je posljedica toga da se osobe zapošljavaju prvenstvo po političkoj pripadnosti, a ne po stručnosti. Samim time smanjuje se uvelike i kvaliteta pružanja usluga. Također, manjak stručno osposobljenih je čest i zbog

financijskih ograničenja. Kao prihvatljiv primjer možemo navesti to da Uredba o posebnim uvjetima u FBiH, koju moraju ispunjavati organizacije/institucije koje žele izradivati prostorni/urbanistički plan, zahtijeva da navedene organizacije/institucije moraju imati u stalnom radnom odnosu 6 diplomiranih inženjera (iz specifičnih oblasti i odgovarajućeg radnog iskustva) i diplomiranog ekonomistu, što većina ne može ispuniti. Nažalost, dok se ne riješe krovni problemi u sustavu prostornog planiranja, ne možemo očekivati poboljšanje situacije pri zapošljavanju stručnih i obrazovanih osoba odgovarajuće struke. Nedostatak ljudskih resursa i kapaciteta za efikasno provođenje aktivnosti prostornog planiranja i koordinacije predstavlja problem s kojim se susreću institucije u gotovo svim županijama FBiH.

Također, potrebno je naglasiti i problem neprepoznavanja stručnjaka prvenstveno geografa u prostornom planiranju. Projekcije prostornog razvoja i prostornih sustava, te njihova obrada u domeni su geografske nauke i oblasti, te iz toga razloga u timovima za izradu planskih dokumenata neophodni su geografi, koje zakon o prostornom uređenju Federacije BiH ne prepoznaje.

4.7. Uloga javnosti u prostornom planiranju

Glavno obilježje naprednog društva je svakako otvoren dijalog, suradnja te sama organizacija društva. Tek sa postizanjem visoke transparentnosti društva i ostvarenjem visoke građanske participacije, može se očekivati odgovorno djelovanje institucija vlasti. Općepoznato je da su javne rasprave zapravo najpoznatiji oblik konzultiranja javnosti u procesu donošenja odluka u demokratskim društvima.

Javne rasprave u Bosni i Hercegovini nisu regulirane zakonom ni na jednoj razini vlasti. Mnoge institucije su propisale vlastite zakone u kojima javna rasprava nije precizno niti dovoljno propisana, čime je ostavljena mogućnost organizatorima javnih rasprava da zadovolje formu, i tek djelomično suštinu zbog koje se javne rasprave i provode. Osim toga, informiranost o održavanju javnih rasprava je loša i pasivna. Rijetko koja institucija u BiH ima na službenim internetskim stranicama link za javne rasprave. Većina to ne smatra važnim te pozive često objavljuju na neadekvatan i nepregledan način.

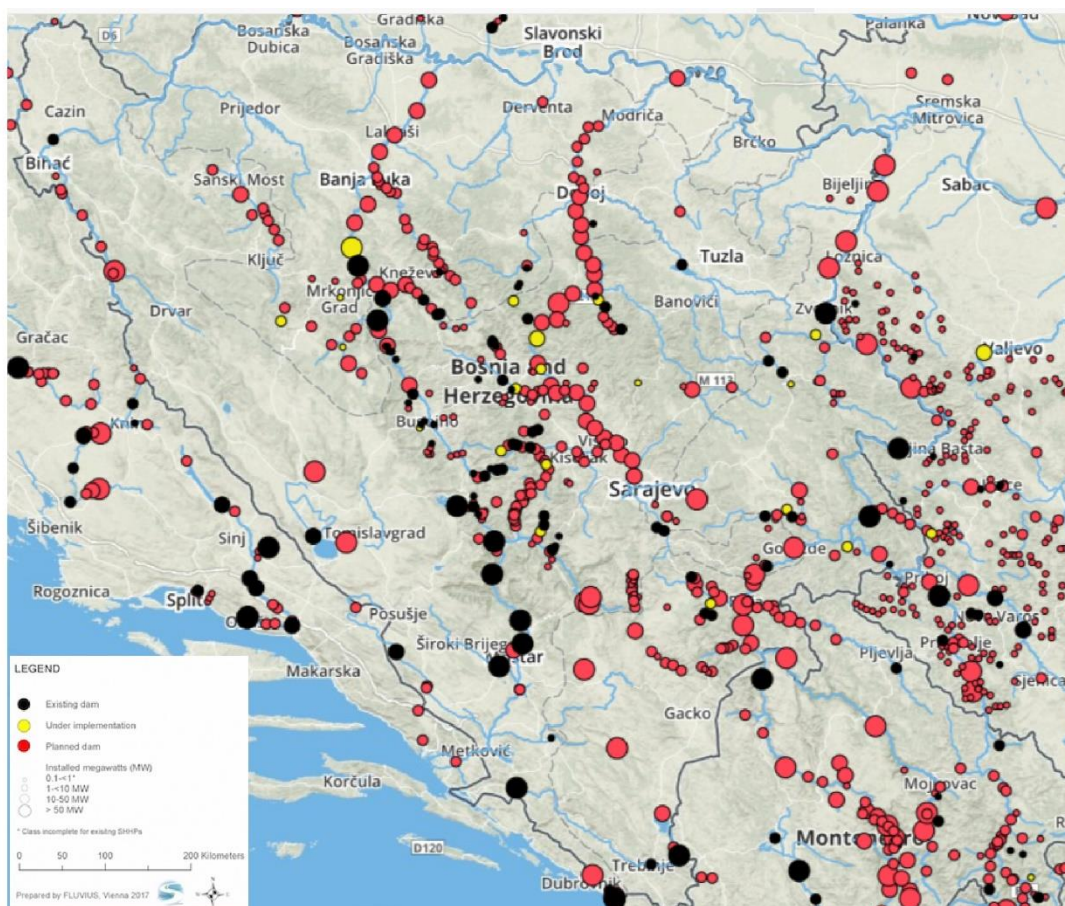
Probleme uključenosti javnosti u proces prostornog planiranja možemo svrstati u tri kategorije. Prva kategorija je vezana za neadekvatno i nepravovremeno obavještanje

javnosti o donošenju odluka za planove. Naime javnost se obavještava kada se već donese odluka o izradi plana, koja najčešće sadrži samo osnovne informacije o površini, investitoru i osnovnim ciljevima projekta, te kada plan već dođe na javni uvid kada su moguće samo sitne izmjene. Stoga se često susrećemo s problemom da građani koji se nalaze na obuhvaćenoj površini saznaju tek kada započne izgradnja. Problem je također i u načinu na koji se obavještavaju građani. Službeni list i oglasna ploča ne predstavljaju pouzdane kanale komunikacije za građane, više je to slučajno saznanje. Također, samo vrijeme održavanja javnih rasprava su najčešće radni dani u radno vrijeme, kada su mnogi građani spriječeni da prisustvuju iako su možda zainteresirani. U drugu kategoriju možemo svrstati problem nemogućnosti shvaćanja planova jer se oni većinom sadrže crteže i tekstove koji su usko stručni, pa stoga laiku nije lako razumjeti planirane promjene. Stoga je prijeko potrebno da stručne osobe upute zainteresirane građane u detalje plana te da im objasne cjelokupan plan, međutim to sve ovisi o spremnosti i trenutnoj raspoloživosti službene stručne osobe. Osim toga, nije rijedak slučaj da građani moraju tražiti pomoć profesionalaca izvan nadležnih institucija, jer su danas najčešće prepušteni vaninstitucionalnoj samoorganiziranosti. Treća kategorija je problem obavještavanja javnosti kada su planski dokumenti već u završnoj fazi i to samo *pro forma*. Građani ne sudjeluju u odlučivanju određivanja pravca razvoja, nego se samo obavijeste o tehničkim detaljima plana. Kako bi javne rasprave bile što efikasnije i učinkovitije potrebno je raditi na edukaciji zainteresiranih sudionika te naravno i službenika zaduženih za vođenje javnih rasprava (Bulić, M., Čilimković, A., 2014).

Logičan zaključak je loša upućenost javnosti u aktualne događaje u njihovoj sredini. Ograničen pristup javnosti uzrokuje nedostatak stavova i mišljenja svih zainteresiranih strana, te se na taj način smanjuje vrijednost strateških dokumenta i njihove realizacije.

Danas se BiH susreće sa sve većim problemom u prostoru, a to je izgradnja hidroelektrana. Planira se izgradnja oko 300 novih hidroelektrana na rijekama BiH iako građani smatraju da su koristi tih projekata minimalni (sl. 24.). BiH predstavlja jednu od rijetkih preostalih europskih zemalja sa divljim i prirodnim vodenim tokovima, te ujedno i sa najvećim biodiverzitetom s mnogo endemičnih vrsta. Ako se vratimo u povijest izgradnje brana, dolazimo do zaključka da je izgradnja brana uvelike utjecala na temeljitu promjenu vodenih tokova, jer ništa ne mijenja rijeku kao brana. Glavno obilježje svake rijeke je da teče, dok je nepomičnost osnovno i glavno obilježje akumulacije. Branom je čovjek nastojao rijeku staviti pod kontrolu, regulirati njene sezonske pojave poplava i niskih protoka. Osim toga, brana predstavlja klopku za sedimente i hranjivi materijal, ometa geološke procese

erozije i nanosa kojim rijeka modelira zemlju koja je okružuje. Drugim riječima, ona ukida integritet rijeke i njenog toka. Promatrajući širu sliku brana u svijetu, danas je izgrađeno najmanje 45 000 velikih brana. Iako je hidroenergija još uvijek najveći obnovljivi izvor koji se koristi za proizvodnju električne energije, njena važnost sve više opada razvojem drugih izvora energije, poput solarne energije koja je dosta ekonomičnija. Kao primjer možemo navesti podatak kako je hidroenergija u globalnoj proizvodnji energije 1960. godine sudjelovala u ukupnoj proizvodnji električne energije u Italiji sa 82%, Japanu sa 51% i SAD-u sa 18%, da bi 1997. godine njeno učešće palo na 6%, 9% i 8% (Varišćić, M., 2011).

Sl. 24. Postojeće, planirane i hidroelektrane u izgradnji na području
Bosne i Hercegovine

Izvor: Save the Blue Heart of Europe, 2017:

<http://www.balkanrivers.net/en/map?base=B2&overlays=3,2> (17.01.2018.)

Izgradnja brana u BiH prvenstveno je povezana s proizvodnjom električne energije. Jedina veća akumulacija koja nije bila namijenjena za proizvodnju električne energije je brana i akumulacija Modrac na rijeci Spreči pored Lukavca, čija je osnovna namjena zapravo bila vodosnabdijevanje industrije tuzlanskog bazena, sve donedavno kada je stavljena u funkciju proizvodnje električne energije. Prva pregrađivanja u BiH su bila prije Drugog svjetskog rata, te su se najčešće gradile manje hidroelektrane u blizini većih gradova zbog snabdijevanja električnom energijom za javnu i kućnu rasvjetu. Izgradnja većih hidroelektrana započinje 1955. godine i to izgradnjom HE Jablanica na Neretvi i formiranjem Jablaničkog jezera. Do 1992. godine izgrađeno je i pušteno u rad 13 brana (tab. 6.) (Varišćić, M., 2011).

Tab. 6. Izgrađene hidroelektrane na području BiH do 1992. godine

Elektrane	Rijeke	Godina izgradnje
Trebinje 1	Trebišnjica	1968.
Dubrovnik	Trebišnjica	1965.
Trebinje 2	Trebišnjica	1981.
Čapljina	Trebišnjica	1979.
Rama	Rama	1968.
Jablanica	Neretva	1955.
Grabovica	Neretva	1982.
Salakovac	Neretva	1982.
Mostar	Neretva	1987.
Jajce 1	Pliva	1957.
Jajce 2	Vrbas	1954.
Bočac	Vrbas	1982.
Višegrad	Drina	1969.

Izvor: Elektroprivreda BiH, <https://www.elektroprivreda.ba/> (16.12.2017.)

Prostornim planom bivše republike SR BiH za razdoblje 1981. – 2000. godine predviđena je izgradnja brana i formiranje akumulacija na još 53 lokacije. Međutim, zanimljiv podatak je da u navedenom prostornom planu nema podataka o tome koliko bi se upropastilo plodnog tla i koliko ljudi naseljava ta područja. Također, na području koje je rezervirano za izgradnju hidroelektrana, zabranjene su gotovo sve aktivnosti ljudske zajednice, što dovodi do zaključka da je to zemljište s ciljem ostavljeno kako bi danas pojedini investitori što jeftinije dobili to zemljište i izgradili branu. Danas se susrećemo sa problemom gdje vlasti potiču masovnu izgradnju hidroelektrana unatoč protivljenju lokalnog stanovništva.

Utjecaji koje velike brane izazivaju su različiti i složeni, a mogu biti kratkoročni, dugoročni te trenutni, direktni i indirektni. Na primjeru brane i akumulacije HE Jablanica (Jablaničko jezero) koja je izgrađena prije 60 godina, najbolje će se prikazati posljedice koje donosi izgradnja brana (sl. 26.). Prvo na što obraćamo pažnju svakako su sociološke posljedice. Naime, izgradnja HE Jablanica imala je razorne posljedice za ljude i okoliš jer je potopljena plodna kotlina između Konjica i Ostrošca, te donji tok Neretve, Rame i Idbarčice koji su bili gusto naseljeni – 4 500 do 5000 stanovnika. Sva su naselja bila povezana cestom i željeznicom. Naknade za izgubljene domove i zemljišta su bile mizerne, a država čak nije poduzela nikakve mjere za stambeno zbrinjavanje i novo zapošljavanje. Usto, mnoga su naselja bila odsječena, bez komunikacija, što je rezultiralo stagnacijom razvoja sa intenzivnim iseljavanjem lokalnog stanovništva. Na taj način bogati kraj postao je najsiromašniji kraj općine Konjic. Što se tiče ekoloških posljedica, najveća je posljedica bila gubitak plodnog tla i pretvorba rijeke tekućice u stajaćicu, čime je izgubljeno više od 30km toka rijeke Neretve. Usto, potopljen je i veliki broj vrela čiste pitke vode. Kao jedan od najvećih promašaja izgradnje brana je zapravo povezana sa izgradnjom ove brane. To je brana Idbar na rijeci Bašćici izgrađena 1959. godine, koja je formirana zbog namjere da bude pomoćna akumulacija kako bi se zaustavili nanosi u Jablaničko jezero (sl. 25.).

Sl. 25. Brana Idbar na rijeci Baščici kod Konjica izgrađena 1959. godine

Izvor: Pogled. ba, 2015: <http://m.pogled.ba/clanak/brana-idbar-kod-konjica-betonska-neman-koja-se-naziva-promasajem-stoljeca/71227> (13.01.2018.)

Međutim, ova visoka lučna betonska brana prilikom probnog punjenja je napuštena zbog tehničkih manjkavosti i opasnosti od urušavanja koje je moglo imati katastrofalan ishod. Danas promatrajući ovu branu u Idbru, dolazimo do pouke da je potrebno uvijek dobro izanalizirati sve mogućnosti te zatim pristupiti realizaciji određenih projekata.

Osim toga, vidljive su i klimatske posljedice koje su najčešće prisutne u obliku magle i vlaženja priobalnog pojasa, danas čak i do 80% na prostoru Konjica koji je prije obilježavala idealna klima sa snježnim zimama i toplim ljetima. Npr. kraj je bio poznat po vinogradima i odličnim sortama grožđa, a danas je u potpunosti ostao bez ove kulture. Također, na dnu akumulacije razvijaju se podvodne trave i alge s nepovoljnim utjecajem na razvoj turizma i rekreacije, ali i na smanjenje staništa riba. Najveći negativan utjecaj je na nestanak mnogih ribljih vrsta, posebno endemskih vrsta salmonida, naročito atraktivne glavatice. Temeljna i jedina pozitivna ekonomska posljedica izgradnje brane je proizvodnja električne energije.

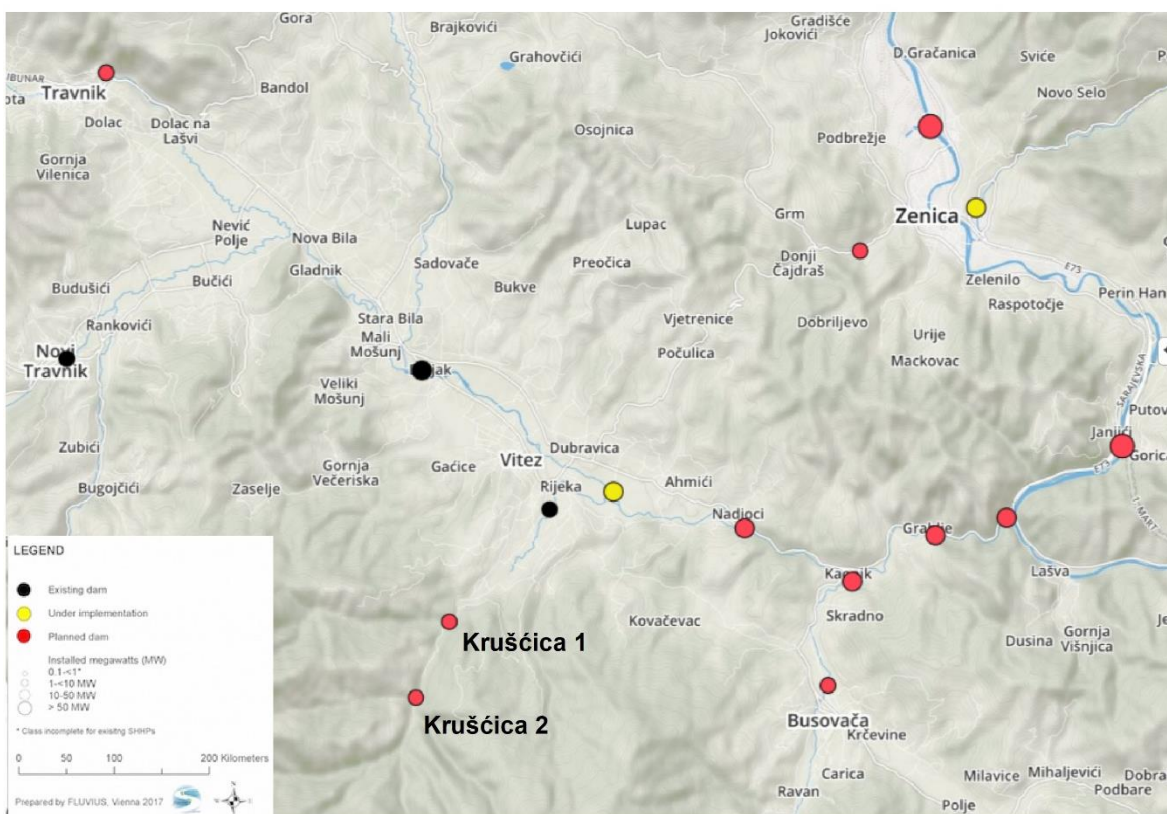

Sl. 26. HE Jablanica – prvo i najveće hidroenergetsko postrojenje na rijeci Neretvi, izgrađena 1955. godine

Izvor: Elektroprivreda BiH, <http://www.elektroprivreda.ba/foto/9558/hidroelektrana-jablanica>
(13.01.2017.)

Međutim, i taj jedini pozitivan učinak ne donosi posebnu korist za lokalno stanovništvo. Zaposlenost se ne smanjuje jer su postrojenja većinom automatizirana, a prihodi većinom idu drugima, čije je sjedište obično daleko od akumulacije. Zaključno, 60 godina je dovoljno dug period za praćenje svih pojava koje se dešavaju na ovoj akumulaciji te nam daju dovoljno dobar primjer za budućnost. Ali, unatoč tome današnje vlasti podupiru izgradnju mnogih hidroelektrana koje nam nisu potrebne niti će ikad biti potrebne. Postoje mnogi primjeri koji upućuju na problematiku izgradnje hidroelektrana kako na području FBiH, tako i cijele BiH, od kojih izdvajam dva primjera, a to su mHE „Kruščica“ i mHE na rijeci Ljuta.

MHE „Kruščica“ predstavlja jedan od primjera privatnih investicija gdje koristi imaju samo lokalni moćnici, gdje se mišljenja lokalnog stanovništva zanemaruju kako bi pojedinci profitirali.

Sl. 27. Položaj planiranih objekata mHE Kruščica 1 i mHE Kruščica 2

Izvor: Save the Blue Heart of Europe, 2017:

<http://www.balkanrivers.net/en/map?base=B2&overlays=3,2> (17.01.2018.)

Potrebno je istaknuti da je 2015. godine općina Vitez usvojila prostorni plan u kojem je područje istoimene planine Kruščica predviđeno za zaštitu u kategoriji zaštićenog krajolika – parka prirode (sl. 27.).

Osim toga, navedena mHE se ne spominje čak niti u prostornom planu SBŽ. Također glavni cilj za razvoj ovoga područja je bio naime potencijal za razvoj turizma i turističkih kapaciteta. Međutim, dolazi do izmjene i dopune prostornog plana u kojem se predviđa izgradnja mHE, i to samo u dijelu područja rijeke Kruščice gdje su unesene mHE „Kruščica1“ i mHE „Kruščica2“. Osim toga, javne rasprave povezane sa izmjenom i dopunom nisu održane, te javnost nije bila pravovremeno obaviještena. To nam ukazuje na problem da vlast zajedno za lokalnim moćnicima radi što i kako želi, te da im problem ne predstavlja što se na jednom području nalaze dvije nespojive stvari. Prema raznim informacijama, lokalno stanovništvo je protiv izgradnje prije svega što će izgradnjom mHE

biti više štete nego koristi za lokalno stanovništvo. Rijeka Kruščica također predstavlja izvor za opskrbljivanje stanovništva općine Vitez te većeg dijela grada Zenice pitkom vodom, a planirane mHE se nalaze u obuhvatu vodozaštitnoga područja izvorišta Kruščice. Činjenica da će se izgradnjom mHE smanjiti nezaposlenost, kao što tvrde političke vlasti i investitori je lažna, s obzirom da su današnje mHE većinom automatizirana postrojenja. Stoga, mnogo veću korist i profitabilnost lokalno stanovništvo vidi ukoliko se područje valorizira u turističke svrhe, čime će se stvoriti mnogo više radnih mjesta, a profit će ostvarivati lokalno stanovništvo, a ne samo privatni investitori. Lokalno stanovništvo je pokrenulo razne prosvjede protiv izgradnje, a to je i osnovno ljudsko pravo da brane svoje pravo na zdravu životnu sredinu i zdravu pitku vodu. Dok s druge strane imamo investitore i one koji štite njihove interese čiji je osnovni motiv isključivo profit. Očigledno je da je privatni iznad javnog interesa.

Sličan primjer imamo i na području općine Konjic, ali sa znatno manjim otporom javnosti protiv izgradnje mHE na rijeci Ljuta. Naime na rijeci Ljuta je planirana izgradnja deset mHE koje bi obuhvatile oko 250 000 m² površine te preko 500 000 m³ iskopa (sl. 28.). Međutim u pitanju je zapravo sedam mHE i tri velike hidroelektrane visine cca 30 metara sa pripadajućim akumulacijama. Stoga je podatak o izgradnji deset mini hidroelektrana pogrešan u svim dokumentima, što se smatra zapravo suštinskom greškom, a ne lingvističkom, prema tome hidroelektrane Memiškići, Dindo i Donje Luko prema međunarodnoj definiciji i klasifikaciji nisu mHE. Slična situacija je i s područjem na kojem se planira izgradnja mHE. Naime, cijeli sliv rijeke Ljute predviđen je za budući nacionalni park, i to prema odluci³⁰ Parlamenta FBiH. Iako mnogi smatraju da se izgradnjom hidroelektrana „tiroloskog tipa“³¹ ne bi dovelo do trajne devastacije kanjona, gradnja brane bilo kakvog tipa ipak izmjenjuje pejzažne karakteristike kanjona, u ovom slučaju kanjona

³⁰ U cilju prethodne zaštite budućeg nacionalnog parka Parlament FBiH je donio „Odluku o utvrđivanju Igmana, Bjelašnice, Treskavice i kanjona rijeke Rakitnice (Visočica) područjem posebnih obilježja od značaja za FBiH u cilju očuvanja bioloških, pejzažnih, hidroloških i geomorfoloških vrijednosti ovoga područja. Također, prema Zakonu o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini FBiH, do donošenja novog PP FBiH područje sliva Ljute se nalazi u zoni obuhvata planinskog masiva Bjelašnica – Igman – Treskavica – Visočica (kanjon Rakitnice) koji je predviđen za zaštitu – stupanj nacionalnog parka.

³¹ Tirolski vodozahvat prvi put upotrijebljen u južnom Tirolu, jedan je od najčešće primjenjivanih vodozahvata na planinskim rijekama, na rijekama s bujičnim režimom otjecanja, te se ovaj tip hidroelektrana primjenjuje kod izgradnje malih hidroelektrana. Glavne karakteristike su mu da radi bez prisustva radnika u toku eksploatacije, te može kaptirati i najmanje protjecanje riječnog toka.

Ljute koje je područje izrazitih prirodnih ljepota. Opredjeljenjem investitora za varijantu izgradnje mHE u donjem toku rijeke sa visokim branama i akumulacijama negativan utjecaj na okoliš je ogroman, prvenstveno zbog toga što je investitor u potpunosti izmijenio prvotne projekte, te se znatno udaljio od svojih prvotnih tvrdnji u kojima je obećavao minimalne utjecaje na okolinu samo kako bi ostvario veći profit i povećao proizvodnju električne energije. Potrebno je napomenuti da su ogromne manipulacije vidljive i u Studijama utjecaja na okoliš, gdje se mnogi podatci ne podudaraju, posebice podatci za ekološki prihvatljiv protok.

Sl. 28. Smještaj objekata mHE u slivu rijeke Ljute

Izvor: Kumulativni utjecaji na okoliš 10 mHE u slivu rijeke Ljute, Institut za hidrotehniku G.F. u Sarajevu (15.11.2017.)

Što se tiče koristi za lokalno stanovništvo, ona je uistinu minimalna kao i kod prethodnog slučaja. U studiji kumulativnog utjecaja pronalazimo podatak kako će se trajno zaposliti minimalno 20 – 30 radnika, što je nemoguće iz razloga što je predviđena gradnja potpuno automatiziranog postrojenja i sustava. U studijama se navodi i potencijal za razvoj privrednih aktivnosti, sportskog ribolova i turizma na umjetnim akumulacijama, što je također neutemeljena tvrdnja s obzirom da je mnogo veći potencijal zapravo u izvornom i prirodnom obliku kanjona. Prema mišljenju mnogih aktivista, poput udruge za zaštitu okoline Zeleni Neretva, okolišna dozvola ne može se izdati prvenstveno zbog toga što projekt ugrožava okoliš u znatnoj mjeri, zatim da nije u skladu sa prostorno-planskom dokumentacijom FBiH, a niti u skladu sa međunarodnim obavezama države po pitanju zaštite okoliša.

5. RAZLIČITI POGLEDI NA SUSTAV PROSTORNOG PLANIRANJA FBiH

U ovome dijelu rada navedeni su različiti pogledi na sustav prostornog planiranja FBiH. Glavna metoda tijekom ovog istraživanja je bila istraživačka metoda nestrukturiranog intervjua. U razgovorima su sudjelovale Lejla Salkić, dipl. ing. arh., pomoćnica ministra za prostorno uređenje SBŽ te doc. dr. Aida Korjenić, redovna profesorica PMF-a, Odsjeka za geografiju, Univerziteta u Sarajevu.

Na prvo pitanje o učinkovitosti sustava prostornog uređenja FBiH sugovornice su se složile da je sustav na dosta nezadovoljavajućoj razini. Prva sugovornica dipl. ing. arh. Lejla Salkić, smatra da sustav prostornog uređenja FBiH je već 20 godina neučinkovit i u stagnaciji, jer za tako dug period nadležni organi nisu donijeli PP FBiH, kao ključni strateški razvojni dokument prostornog uređenja FBiH. S druge strane, druga sugovornica doc. dr. Aida Korjenić, smatra da prostorno uređenje u FBiH je trenutno u razvoju koji ide sporom dinamikom, ali ipak ima pomaka. Pokušavaju da se usuglase županijski Zakoni sa Federalnim što je osnova u prostornom planiranju. Njihova realizacija i primjenjivanje u velikoj mjeri ovise od političkih struktura i dogovora koji se odvijaju između njih na svim razinama, tako da je zapravo složena administrativno-politička situacija ta koja određuje primjenu i učinkovitost prostornog uređenja u Federaciji.

Na pitanje zašto se unatoč „svjesnosti“ o trenutnoj situaciji, ne poduzimaju potrebne mjere da se riješe problemi, prva sugovornica smatra da je problem naime u nadležnim federalnim organima koji nepostojanje PPFBiH ne vide kao problem ili ne postoji namjera niti interes da se taj problem riješi. S druge strane, druga sugovornica smatra da se odgovornost u izvršavanju obaveza i poslova vezanih za prostorno uređenje ogromnog državničkog aparata gubi u hijerarhiji odnosa, a još uvijek nema pritiska EU koji bi oslovlili izvršenje obaveza kada je u pitanju prostorno planiranje i uređenje.

Mnogi smatraju da je trenutna politička i ekonomska situacija u državi te nepostojanje međusobne suradnje, među glavnim uzrocima nepostojanja Prostornog plana Bosne i Hercegovine, a samim time i Prostornog plana Federacije. Osim toga problem i osnovni uzrok nepostojanja razvojne planske dokumentacije na državnom i federalnom nivou, jest što planovi u suštini jedino integriraju prostor, a njihovo nepostojanje ima obrnuti učinak, prema mišljenju prve sugovornice. Dok je drugo mišljenje da su to dva najvažnija razloga, s tim da najviše utječaja zapravo ima politička situacija. Želja političkih struktura u entitetu

Republika Srpska da se ovaj dio BiH razvija zasebno i ima sebi svojstvene strategije razvoja bez usklađenosti sa Federacijom, kao jedan cjelovit teritorij, jedan je od najvećih problema. Iako postoji suradnja između ministarstava prostornog uređenja ova dva entiteta, ipak proces usklađivanja planskih dokumenata je dugotrajan i često bez konkretnih rješenja.

Nepovezanost i neusklađenost mnogih dokumenata predstavlja veliki problem u sustavu prostornog planiranja. Kao primjer imamo Prostorni plan SBŽ koji je izrađen bez ikakvog „krovnog“ dokumenta što ostavlja naravno razne mogućnosti za mnoge manipulacije. Sugovornica Aida Korjenić smatra da su Općinama i Županijama potrebni prostorni planovi kako bi se razvijali u ekonomskom i svakom drugom polju. Čekanje da se krovne institucije dogovore i usvoje prostorne planove na višem nivou dovodi Županije i Općine u nezavidan položaj, te oni sami pristupaju izradi Prostornih planova te se u određenoj mjeri vezuju ili za nacrt prostornih planova višeg nivoa ili čak za Prostorni plan BiH iz 1980. godine. Dok s druge strane sugovornica naglašava da se danas još uvijek prostorni planovi, a time i PPSBK/KSB usuglašavaju sa važećim prostornim planom R BiH iz 1981. godine koji se još primjenjuje, a njegovo usuglašavanje sa PP FBiH koji je u izradi niti je moguće, niti je zakonska obaveza do njegovog usvajanja.

Činjenica je da trenutno u Bosni i Hercegovini približno 50% općina nema prostorni plan/ili plan nije realiziran u stvarnosti otvorila je pitanje o uzroku i problemu nedostatka prostornih planova na razini općina. Mišljenje prve sugovornica je da je nedostatak razvojne planske dokumentacije na općinskoj razini prvenstveno posljedica nedostatka financijskih sredstava, te kao jedan od načina za razrješavanje problema navodi da je neophodno vršiti sufinansiranje izrade planske dokumentacije sa viših razina vlasti kroz realizaciju projekata poticaja izrade razvojnih planskih dokumenata, kao npr. u Srednjobosanskoj županiji. Mnogo više problema u ovome pitanju pronalazi druga sugovornica, koja smatra sljedeće. Naime, nedovoljna upućenost političkih i administrativnih struktura o samoj važnosti prostorno-planskih dokumenata samo je jedan od problema. Drugi problem je taj što u urbanističkim sektorima, te u ministarstvima prostornog uređenja rade podobni a ne sposobni ljudi, pogotovo nisu zaposleni prostorni planeri nego veću zastupljenost imaju pravnici, ekonomisti, i drugi stručnjaci koji bez geografa prostornih planera ne mogu u potpunosti napraviti planski dokument ili ga realizirati. Također, kada je u pitanju realizacija prostornih planova, prema Uredbi o jedinstvenoj metodologiji izrade prostornih planova, predviđena je izrada prostornih planova u GIS-u, a Općine i Županije nemaju odgovarajuće softvere i programe koji bi pratili grafičke priloge rađene u ovom programu.

Na pitanje o glavnim akterima u sustavu prostornog uređenja mišljenja su slična. Prva sugovornica navodi kao glavne aktere resorne organe svih razina vlasti koji su nadležni za poslove prostornog uređenja. Dok druga sugovornica uz državne (županijske i općinske) institucije kao glavne aktere, navodi i stanovništvo, privredne subjekte te razne nevladine organizacije.

Na pitanje o sudjelovanju javnosti u donošenju odluka u sustavu prostornog uređenja FBiH, prva sugovornica je navela kako su inoviranjem zakona iz oblasti prostornog uređenja i građenja stvorene zakonske predispozicije za transparentnost i maksimalno uključivanje javnosti u poslove prostornog planiranja kroz obavezne javne rasprave o planskim dokumentima u izradi, ali nažalost o sudbini planskog dokumenta ne odlučuje javnost nego politika. Dok je mišljenje druge sugovornice da je zapravo glavno pitanje koliko je javnost zapravo zainteresirana u moru drugih problema kojima je opterećena.

Osvrćući se na zakonski okvir prostornog planiranja dolazimo do zaključka da pravni okvir koji regulira prostorno uređenje i razvoj u prostoru nije definiran u potpunosti. Prva sugovornica navodi da danas u FBiH pravni okvir prostornog planiranja postoji, ali nažalost ne na svim razinama vlasti, te je njegovo nepostojanje na državnoj razini nenadoknativ nedostatak, isto kao i što je nedostatak da na federalnoj razini ne postoji interes da se realizira. Također slično mišljenje dijeli i druga sugovornica, koja još naglašava da se zakon ne provodi u cijelosti, te da je krivac opet politička situacija i administrativno ustrojstvo države.

Na pitanje o nepostojanju zadovoljavajućeg broja stručnog kadra koji je osposobljen za rad u prostornom planiranju u Federaciji mišljenja su podjednaka. Naime, problemi u poslovima prostornog planiranja prema mišljenju prve sugovornice nisu produkt nepostojanja stručnog kadra, nego što u ovoj oblasti odluke donosi politika, a ne struka. Također, iznosi mišljenje da su geografi, kao prostorni planeri u praksi neophodni te smatra da će u budućnosti doći do poboljšanja položaja geografa u sustavu prostornog planiranja. Drugo mišljenje je da se geografi – prostorni planeri trebaju zapravo izboriti svojim znanjem i sposobnošću na tržištu rada, jer imaju mogućnosti pronaći mjesta u raznim institucijama i firmama zbog širokog dometa njihovog znanja. Dok kao razlog za smanjenu potražnju za navedenom strukom navodi sistematizaciju u zaposlenjima koja još uvijek, kako za geografe prostorne planere tako i za mnoga druga zanimanja nastala uvođenjem Bolonjskog sustava

obrazovanja, nije urađena. S tim u vezi javnost u dovoljnoj mjeri ne prepoznaje geografe prostorne planere.

Na pitanje o slaganju s informacijom da je nedostatak prostornih planova posljedica nedostatka odgovarajućeg kadra (Uredba zahtijeva 6 diplomiranih inženjera te dipl. ekonomistu), te da mali broj instituta može zadovoljiti ove uvjete, obje sugovornice se negirale navedenu informaciju. Prva sugovornica je navela kako zapravo nedostatak obavezne razvojne planske dokumentacije nije posljedica nedostatka stručnih kadrova, nego posljedica da o sudbini izrade, usvajanja i provođenja planova nažalost u praksi odlučuje češće politika, a ne struka. A mišljenje druge sugovornice je da ovo također nije jedini razlog, jer firme koje dobiju izradu prostornih planova uvijek mogu dodatno angažirati stručnjake iz oblasti koja im je potrebna, a Instituti ukoliko već postoje onda raspoložu i značajnim brojem inženjera ili drugih stručnjaka.

Također, mišljenja o načinu na koji bi poboljšali horizontalnu i vertikalnu koordinaciju u sustavu su različita. Dok prva sugovornica dijeli mišljenje da je potrebna samo minimalna želja i motivacija da se uspostavi koordinacija na svim razinama, druga sugovornica smatra da samo politički konsenzus i dogovor mogu riješiti probleme vezane za koordinaciju kada je u pitanju prostorno uređenje.

Na pitanje o problemima u prostoru prva sugovornica je navela kako ona smatra da zapravo nerješivih problema iz područja prostornog uređenja nema, te je samo potrebna namjera da se problem riješi, tek ukoliko ona ne postoji onda je problem nerješiv. No, druga sugovornica je navela nekoliko primjera za koje smatra da predstavljaju problem u sustavu, a to su: traženje dozvola za lov u NP Una koje je zaštićeno područje; gradnja HE Randuk usprkos negodovanju lokalnog stanovništva; gradnja benzinskih crpki neposredno uz stambene zone i uz protivljenje lokalne zajednice, na mjestu koje nije po prostornom planu predviđeno za takvu gradnju.

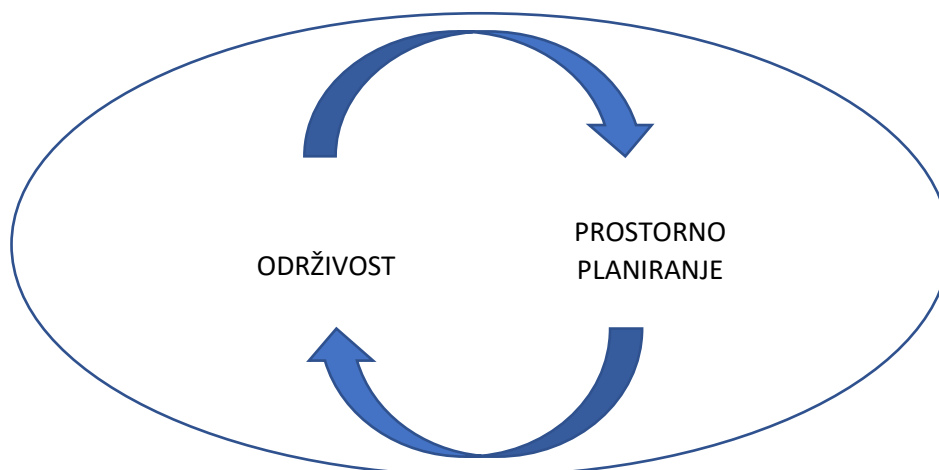
Prva sugovornica na pitanje o budućnosti prostornog planiranja kako u FBiH, tako i na cijelom području BiH gleda mnogo pozitivnije, te se nada da će u budućnosti doći do pozitivnog pomaka u ovoj oblasti te da će o poslovima prostornog uređenja i planiranja odlučivati struka. Dok s druge strane imamo negativniji pogled na budućnost prostornog planiranja FBiH. Naime, sugovornica navodi kako se boji da pozitivan pomak u sustavu prostornog planiranja možemo očekivati jedino ukoliko institucije EU budu vršile pritisak i

davale ultimatum, i u tom smislu ograničavale sredstva usmjerena ka razvoju ovog područja.

Na kraju, možemo zaključiti da je krivac svega trenutna politička nestabilnost u državi, te dok se ne poboljša trenutna situacija, pomaka u razvoju prostornog planiranja i napretka države neće biti.

6. BUDUĆNOST PROSTORNOG PLANIRANJA FBiH

Analizom stanja sustava prostornog planiranja FBiH dolazimo do zaključka da je trenutna situacija u potpunosti nezadovoljavajuća. Naime, glavni cilj cjelokupnog sustava je postizanje učinkovitog i efikasnog sustava prostornog planiranja i upravljanja razvojem koji će u najvećoj mjeri pridonijeti socioekonomskom rastu i razvoju FBiH. Osim toga, prostorno planiranje današnjice donosi nove izazove i nove odgovornosti, a to je upravo postizanje prostorne održivosti³² u modernom i svjesnom društvu. Iz čega proizlazi, da je opći cilj prostornog planiranja održivost, dok prostorno planiranje daje glavni institucionalni kontekst i učinkovita politička sredstva za postizanje prostorne održivosti.

Sl. 29. Međusobna povezanost prostorne održivosti i prostornog planiranja

³² „Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe.“ United Nations General Assembly (1987), Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (10.12.2017.)

Na primjeru SR Njemačke smo vidjeli da se sustav uistinu može dovesti na zadovoljavajuću razinu. Iako je SR Njemačka imala katastrofalne posljedice nakon II. svjetskog rata, ona je ipak uspjela urediti i organizirati sustav prostornog planiranja. Tijekom 1960. godina donijela je čvrstu odluku o sažimanju niza različitih propisa kojima se utjecalo na razvoj prostora, i donijeli Građevinski zakonik (Baugesetzbuch) koji uređuje urbanističko planiranje, sadržaj urbanističkih planova i postupke njihovih donošenja, zatim nastoji osigurati njihovu provedbu. Također, obuhvaća i propise koji se odnose na način korištenja zemljišta, i građevinski i drugi način korištenja, te njegovim uređenjem primjenom postupka urbane preparcelacije, uređenja međa i izvlaštenja. Osim toga, zakonikom su obuhvatili i mjere za zaštitu prirode u slučajevima kada se zelene površine namjenjuju za građevinsko korištenje itd. (Krtalić, 2004). Samo jedna odluka i jedan Građevinski zakonik su zapravo bili preduvjet za intenzivan i kontroliran razvoj cjelokupnog sustava.

Stoga, postoje mogućnosti kao što smo vidjeli da se ostvari učinkovit sustav uz donošenje pravih odluka i propisa. Međutim, u FBiH je potrebno prvo započeti manjim korakom postavljati ciljeve i donositi odluke za ostvarenje zacrtanih ciljeva. Kako bi se krenulo naprijed, potrebno je provesti razne mjere na gotovo svim razinama sustava u skorijoj budućnosti.

Stoga, može se izdvojiti nekoliko glavnih mjera za budućnost:

- Prioritetna je izrada osnovnih prostorno-planskih dokumenta na državnoj razini- Prostornog plana BiH i/ili Strategije prostornog razvoja BiH, te svakako potrebna je izrada Strategije prostornog razvoja FBiH na entitetskoj razini;
- Poboljšanje horizontalne i vertikalne koordinacije predstavlja glavnu mjeru kojom bi se omogućio efikasniji i usklađeniji sustav prostornog planiranja na svim razinama;
- Omogućavanje zajedničke vizije ili koncepta za određena područja, aktivirajući najšire sudjelovanje i javne rasprave;
- Poboljšanje „Programa za provođenje javnih konzultacija“ radi postizanja ekonomičnijeg i bržeg procesa izrade plana, kojim bi se omogućilo sudjelovanje službi za prostorno uređenje uz angažman stručnih konzultanata;
- Povećati razvoj naprednih i učinkovitih načina na koje građani mogu sudjelovati u postupku donošenja odluke o prostornim projektima;
- Osnivanje Zavoda za planiranje koji bi se bavio djelatnostima izrade, izmjene i dopune, praćenja primjene i usuglašavanja različitih razina prostornih planova;

- Osnivanje instituta za prostorno planiranje na entitetskoj i županijskoj razini koji se odnose na stručni aspekt planiranja i razvoja prostora;
- Unapređenje procesa prostorne legislative kroz povećanje učinkovitosti i kvalitete rada službi lokalnih uprava koje se bave prostornim uređenjem;
- Poboljšanje u izradi i distribuciji geodetsko-katastarskih podataka te standardizacija primjene geoinformacijskog sustava – GIS -a. Također, uvođenjem novijih tehnologija potrebne su mjere kojima bi se postojeći kadar osposobio za korištenje novijih tehnologija;
- Međutim, prijeko potrebna je mjera revitalizacije kojom bi se zapošljavali stručno osposobljeni mladi ljudi u sustavu prostornog planiranja.

ZAKLJUČAK

Cjelovitost, dinamičnost i multidisciplinarnost su osnovna obilježja prostornog planiranja. S obzirom na značenje prostora i okoline za razvoj društva u cjelini, pojačani naponi na upravljanju razvojem prostora su neizbježni. Da bi se ostvario i unaprijedio razvoj prostornog planiranja na istraživanom području BiH, neophodno je poduzeti značajne mjere u razvoju naučno – istraživačkog rada, unapređenju baza podataka, organizacija kako bi se omogućila primjena novih informacijskih tehnologija u planiranju.

Proučavanjem prostornog obuhvata istraživanja navedene hipoteze su potvrđene. Naime, potvrđena je pretpostavka koja se prvobitno odnosi na prostornu organizaciju BiH, koja je rezultat političkih sporazuma. Geografski, funkcionalni, ekonomski, povijesni i drugi kriteriji u prostornoj organizaciji današnje BiH su očigledno nevažni. To nam potvrđuje činjenica da ni nakon 20 godina nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma nije stvorena samoodrživa, stabilna i funkcionalna država. Iako je 1995. godine Daytonski sporazum potpisan kao mirovni sporazum, u BiH se taj mir uglavnom živi kao nastavak rata samo drugim sredstvima.

Moderno prostorno planiranje pojavilo se kao odgovor na potrebu za rješavanjem specifičnih socijalnih i ekonomskih problema koji su prvenstveno proizlazili iz povećane koncentracije ljudi i djelatnosti kao posljedica industrijske revolucije.

Pretpostavka da je cjelokupan sustav prostornog planiranja u FBiH neučinkovit i nerazvijen, u odnosu na susjednu zemlju Republiku Hrvatsku, SR Njemačku, Austriju te Finsku, je potvrđena. Osim toga, zaostajanje u socio – ekonomskom rastu i razvoju u FBiH mnogi smatraju posljedicom nerazvijenosti sustava kako prostornog tako i regionalnog planiranja.

Nadalje, učinkovitost u sustavu ne možemo očekivati ukoliko je međusobna nepovezanost glavna karakteristika cjelokupnog sustava. Horizontalna i vertikalna koordinacija predstavljaju samo jedan od ciljeva koji se u bliskoj budućnosti zasigurno neće ostvariti. Stoga, možemo potvrditi i sljedeću hipotezu o međusobnoj nepovezanosti unutar sustava.

Određivanje resursa i potencijala, prepoznavanje i evidentiranje prirodnih ograničenja, prepoznavanje vrijednosti i svakako određivanje pravca razvoja baziranog na - geografskim obilježjima područja, osnovna su obilježja koja vežemo za organizaciju i

uređenje prostora kao sastavni dio prostornog planiranja. Međutim u FBiH, nepridavanje važnosti ocjenama i analizama trenutnog stanja predstavlja problem s kojim se susrećemo svakodnevno. Mnogi projekti u FBiH započinju s realizacijom unatoč neistraženosti područja i njegovim potencijalima što se potvrđuje i ranije navedenim primjerima hidroelektrana. Time je potvrđena i peta hipoteza.

Posljednjom hipotezom osvrćemo se na gospodarsku i društvenu situaciju FBiH koje su usko povezane sa prostornim i regionalnim planiranjem. Ukoliko bi se posvetila veća pažnja i omogućilo sudjelovanje svih aktera, situacija bi se znatno poboljšala. Osim toga, kada bi se poštovali zakoni o prostornom uređenju, prostorni planovi i ostali dokumenti situacija bi bila u potpunosti drugačija i samim time zadovoljavajuća.

U bosanskohercegovačkoj praksi prostornog planiranja još uvijek je prisutan stari model planiranja unatoč usvojenim novim zakonima. Prilagodljivost, primjenljivost, učinkovitost i transparentnost su odlike novih pristupa u prostornom planiranju modernih i razvijenih država, koje u BiH ne mogu zaživjeti iz mnogo razloga. Iako su zakonom propisane, promjene se trenutno ne ostvaruju, poput primjene GIS-a, uvođenja javnih rasprava u procese planiranja, unapređenja procesa prostorne regulative, te unapređenje kvalitete rada lokalnih uprava koje se bave prostornim uređenjem.

Zbog samog načina pristupanja problemima u prostornom planiranju i njihovim zanemarivanjima napredak zasigurno ne možemo očekivati u skorijoj budućnosti. Stoga svi ciljevi i načela prostornog planiranja na području FBiH ostaju samo mrtvo slovo na papiru.

LITERATURA

1. Ahmetović, S., 2014: Reljef kao faktor razmještaja stanovništva u Bosni i Hercegovini, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 1, 97 – 111.
2. Ahmetović, S., Stjepić – Srkalović, Ž., Gutić, S., 2015: Klima kao faktor razmještaja stanovništva i naselja u Bosni i Hercegovini, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 3, 17 – 29.
3. Barić, A., 2015: Integralni pristup u prostornom planiranju – temelj budućeg razvoja Hrvatske, <http://franjevacki-institut.hr/sadrzaj/pdf/2015-06-17-13-13-8829-.pdf> (20.10.2017.)
4. Bilić, N., Jukić, M., 2014: Nezaposlenost mladih – ekonomski, politički i socijalni problem s dalekosežnim posljedicama za cjelokupno društvo, *Pravni vjesnik* 30 (2), 485 – 505.
5. Bublin, M., 2010: *Prostorno planiranje i zaštita okoline*, Građevinski fakultet u Sarajevu, Sarajevo
6. Bulić, M., Čilimković, A., 2014: Javne rasprave u BiH – od forme ka suštini, *Centri civilnih inicijativa*, Tuzla
7. Čerić, A., Zerem, N., 2017: Promjena režima podzemnih voda u tresetištu Ždralovac odvodnjavanjem močvare zbog eksploatacije treseta, u: *ANNUBIH Posebna izdanja CLXIX* (ur. Beus, V., Šarić, T.), Unapređenje poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u kraškim, brdskim i planinskim područjima – racionalno korištenje i zaštita, Sarajevo, 283 – 296.
8. Enciklopedija Jugoslavije, 1983: Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, *JLZ*, Zagreb
9. Imamović, E., 1998: *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, ART 7, Sarajevo.
10. Jahić, H., Spahić, M., Mezetović, A., 2014: Geografski centar Bosne i Hercegovine, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 1, 73 – 82.
11. Korjenić A., 2015: Prostorno planiranje u Bosni i Hercegovini – Legislativni okvir, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 3, 63 – 74.
12. Krtalić, V., 2004: Sustavi planiranja korištenja zemljišta: povijesni prikaz, postojeće stanje, prijedlog mogućeg oblikovanja hrvatskog sustava planiranja korištenja zemljišta, *Novi informator*, Zagreb

13. Krtalić, V., 2009: Planiranje korištenja zemljišta-Usporedba načina i sustava planiranja u nekim državama članicama EU i Republike Hrvatske, *Novi informator*, Zagreb
14. Kuka, E., 1992: Menadžment ljudskih resursa, *Praktični menadžment* 2 (3), 64 – 66.
15. Kukić, S. 2011: Reforme u uvjetima etnički konfliktnih društava – primjer Bosne i Hercegovine, *Informatol.* 44 (1), 11 – 26.
16. Lepirica, A., 2012: Reljef Bosne i Hercegovine, u: *Zbornik radova departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo* 41 (ur. Lazić, L.), Novi Sad, 1 – 17.
17. Marić, M., 2017: Depopulacija hrvatskog stanovništva u BiH tijekom 20. stoljeća: Utjecaj ratova i izbjeglištva na primjeru katoličke župe Stjepan Krst, *Motrišta* 93 – 94, 55 – 71.
18. Marinović – Uzelac, A., 1992: Regionalizacija iz vidokruga prostornog planiranja, *Društ. Istr.* 1 (1), 69 – 85.
19. Marinović – Uzelac, A., 2001: *Prostorno planiranje*, Dom Svijet, Zagreb.
20. Markotić F. A., 1999: Ratni učinci na promjene u broju stanovnika Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1991. – 1998., *Društvena istraživanja Zagreb* 8 (5 – 6), 751 – 766.
21. Markotić, A. F., 2000: *Bosna ostaje bez svjedoka*, Matica hrvatska, Zagreb.
22. Mujanović, E., 2013: *Nezaposlenost mladih u Bosni i Hercegovini: trenutna situacija, izazovi i preporuke*, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Sarajevo.
23. Musa, S., Razmještaj naselja u Bosni i Hercegovini, https://www.academia.edu/6547740/RAZMJJE%C5%A0TAJ_NASELJA_U_BIH (04.09.2017)
24. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
25. Nordhaus, W. D., Samuelson, P.A., 2005: *Ekonomija*, Mate d.o.o., Zagreb.
26. Nurković, S., 2006: Suvremeni socijalno – geografski problemi regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine, *Annales Ser. hist. social.* 16 (1), 202 – 212.
27. Osmanković, J., 2004: Regionalizacija i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine u poslijeratnom razdoblju, u: *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu* 2 (1), 33 – 44.

28. Osmanković, J., 2006: Strategija regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine u procesu pristupanja Europskoj uniji, *Pregled – časopis za društvena pitanja* 4, 93 – 122.
29. Piha, B., 1973: *Prostorno planiranje*, Novinska ustanova službeni list SFRJ Beograd, Beograd.
30. Pobrić, A., 2002: Osnovne značajke i posljedice migracijskih kretanja u Bosni i Hercegovini, *Migracijske i etničke teme* 18, 4, 349 – 364.
31. Radeljak, P., 2012: Prostorno planiranje na Području Šibensko-knjinke županije od druge polovice 20. stoljeća, *Sociologija i prostor* (50), *Institut za društvena istraživanja u Zagrebu*, 345 – 377
32. Sivac, A., Banda, A., 2016: Geografsko poimanje prostornog planiranja, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 5, 109 – 118.
33. Spahić, M., 2007: *Geografija za 8 razred osnovne škole*, Sarajevo Publishing, Sarajevo.
34. Spahić, M., Jahić, H., 2014: Geografske regionalizacije Bosne i Hercegovine u svjetlu evroatlanskih integracija, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 1, 35 – 52.
35. Spahić, M., Teminović, E., Jahić, H., 2015: Spomenik prirode Prokoško jezero – stanje i perspektive, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 4, 27 – 41.
36. Tošković, D., 2006: Uvod u prostorno i urbanističko planiranje, II. dopunjeno izdanje, *Akadska misao*, Beograd
37. Transportna strategija Federacije Bosne i Hercegovine, 2016 http://www.parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/propisi/El_materijali_2016/Traansposrtna%20strategija%20BiH.pdf (26.7.2017.)
38. Varišić, M., 2011: *Rijeka bez povratka: Ekologija i politike velikih brana*, Heinrich Böll Stiftung, Konjic.
39. Vresk, M., 1990: *Grad u regionalnom i urbanom planiranju*, Školska knjiga, Zagreb
40. Vresk, M., 1997: Regionalna geografija danas, *Acta Geographica Croatica* 32, 69 – 82.
41. Žiga, J., 2016: Demografsko – strukturne promjene u Bosni i Hercegovini nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, u: *Simpozij s međunarodnim učesćem: Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine*,

knjiga CLXVI (ur. Pejanović, M., Šehić, Z.), Sarajevo, 19. studenog 2015., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 219 – 228.

Publikacije:

Evropska perspektiva Bosne i Hercegovine: Ka uravnoteženosti ili ekstremnoj nejednakosti?, ALDI Udruženje građana, 2004.

Federacija Bosne i Hercegovine u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2017.

Izveštaj o provedenoj javnoj raspravi na temu Nacrt prostornog plana Federacije BiH za period od 2008. do 2028. godine, Federalno ministarstvo prostornog uređenja, 2012.

Kumulativni utjecaj na okoliš 10 mHE u slivu rijeke Ljute - Studija utjecaja na okoliš, Institut za hidrotehniku G. F., Sarajevo, 2017.

Lokalni plan razvoja turizma za područje Buškog jezera, Institut za turizam i okoliš, Sveučilište u Mostaru, 2013.

Makroekonomski pokazatelji po kantonima FBiH 2016, Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo, 2017.

Nacrt zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo pravde, Sarajevo, 2016.

Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o usvajanju programske osnove za uređenje prostora oko Buškog jezera, Službeni glasnik općine Tomislavgrad broj 9/80, 2008.

Prostorni plan Federacije Bosne i Hercegovine za period 2008. – 2028. /skraćena verzija/, Federalno ministarstvo prostornog uređenja, Sarajevo, Mostar, 2012.

Prostorni plan kantona Središnja Bosna / Srednjobosanskog kantona 2005. – 2025., Ministarstvo prostornog uređenja, obnove i povratka, Sarajevo/Zagreb, 2005.

Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2015. godini, Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo, 2016.

Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2017.

Zakon o građenju, Službene novine Federacije BiH broj 55/02, 2002.

Zakon o proglašenju spomenika prirode „Prokoško jezero“, Ministarstvo prostornog uređenja, obnove i povratka, 2005.

Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH broj 2/06, 2006.

Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine – procjena utjecaja – Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo, 2014

Zaštita prirode – Međunarodni standardi i stanje u Bosni i Hercegovini, Udruženje za zaštitu okoline Zeleni Neretva, Konjic, 2012.

Izvori:

Agencija za statistiku BiH, Demografija i socijalne statistike: Registrirana nezaposlenost u septembru 2017, 2017; <http://www.bhas.ba> (25.11.2017.)

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, <http://www.bhas.ba> (20.07.2017.)

Asocijacija za kulturu, obrazovanje i sport, 2016; <https://akos.ba/cvrsnica-posjetite-krov-hercegovine/> (25.11.2017.)

BH Foto Magazin, 2014: <http://bhfotomagazin.blogspot.ba/2014/03/vodopad-u-jajcu-na-rijeci-plivi.html> (20.12.2017.)

Elektroprivreda BiH, <http://www.elektroprivreda.ba/foto/9558/hidroelektrana-jablanica> (13.01.2017.)

Klix.ba, 2017: <https://www.klix.ba/lifestyle/putovanja/makadamom-do-prokoskog-turisti-uzivaju-nane-prodaju-pite-za-30-eura-katuni-se-bespravno-grade/170616079> (12.1.2018.)

Pogled. ba, 2015: <http://m.pogled.ba/clanak/brana-idbar-kod-konjica-betonska-neman-koja-se-naziva-promasajem-stoljeca/71227> (13.01.2018.)

Popisa stanovništva 2013: stanovništvo prema etničkoj/nacionalnoj pripadnosti – detaljna klasifikacija, <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/> (13.09.2017.)

Ramsar – Ramsar site in Bosnia-Herzegovina, 2009; <https://www.ramsar.org/news/livanjsko-polje-ramsar-site-in-bosnia-herzegovina> (19.12.2017.)

Save the Blue Heart of Europe, 2017: <http://www.balkanrivers.net/en/map?base=B2&overlays=3,2> (17.01.2018.)

Popis slika:

- Sl. 3. Geografski položaj i smještaj Bosne i Hercegovine*
- Sl. 2. Teritorijalno - administrativno ustrojstvo BiH*
- Sl. 3. Teritorijalno-administrativno ustrojstvo Federacije Bosne i Hercegovine*
- Sl. 4. Hipsometrijska karta Bosne i Hercegovine*
- Sl. 5. Panoramski pogled na planinski masiv Čvrsnice*
- Sl. 6. Geografski položaj Livanjskog polja sa akumulacijskim zonama Buško jezero i Ždralovac*
- Sl. 7. Močvarno područje Ždralovac smješteno u sjeverozapadnom dijelu Livanjskog polja*
- Sl. 8. Riječne doline BiH sa najvećim gradovima*
- Sl. 9. Plivski vodopad u Jajcu. Ušće rijeke Plive u rijeku Vrbas*
- Sl. 10. Prirodno kretanje stanovništva BiH u razdoblju od 2000. - 2016. godine*
- Sl. 11. Sastav stanovništva BiH po etičkoj pripadnosti prema Popisu stanovništva 2013. godine*
- Sl. 12. BiH u sustavu europskih i regionalnih prometnih tokova*
- Sl. 13. Prometni sustav Bosne i Hercegovine sa planiranom trasom Vc*
- Sl. 14. Stopa nezaposlenosti BiH do rujna 2017. godine*
- Sl. 15. NUTS regionalizacija BiH*
- Sl. 16. Međusoban odnos glavnih faktora razvoja u prostornom planiranju*
- Sl. 17. Shematski prikaz etapnog razvoja prostornog planiranja BiH u sklopu bivše SFRJ*
- Sl. 18. Razine planiranja, vrste planova i odnosi među planovima*
- Sl. 19. Prokoško jezero 1960. godine (slika lijevo) i 2015. godine (slika desno). Uzurpacija zaposjednutim objektima posebno vikend – kućama*
- Sl. 20. Spomenik prirode Prokoško jezero*

Sl. 21. Postojeći ugostiteljski objekti u Neumu, Centar I. te izmjene i dopune dijela regulacijskog plana Centar I.

Sl. 22. Izmjene programske osnove uređenja prostora oko Buškog jezera

Sl. 23. Komparacija stanja na topografskoj karti 1:25000 i trenutnog stanja suhodoline Babin do karta 2 (segment topografske karte Bjelašnica – Istok 1:25000 i satelitski snimak Google Earth za isto područje)

Sl. 24. Postojeće, planirane i hidroelektrane u izgradnji na području Bosne i Hercegovine

Sl. 25. Brana Idbar na rijeci Baščici kod Konjica izgrađena 1959. godine

Sl. 26. HE Jablanica prvo i najveće hidroenergetsko postrojenje na rijeci Neretvi izgrađena 1955. godine

Sl. 27. Položaj planiranih objekata mHE Kruščica 1 i mHE Kruščica 2

Sl. 28. Smještaj objekata mHE u slivu rijeke Ljute

Sl. 29. Međusobna povezanost prostorne održivosti i prostornog planiranja

Popis tablica:

Tab. 1. Porast, prirast i migracijski saldo stanovništva BiH 1948.-1991. godine

Tab. 2. Razlika u ukupnom broju stanovništva BiH između dvije popisne godine

Tab. 3. Usporedba organizacije prostornog planiranja između Republike Hrvatske i EU država

Tab. 4. Nadležnost u okviru prostornog planiranja u Bosni i Hercegovini

Tab.5. Procjena broja stanovnika na području Općine Tuzla i Grada Tuzla za 2028. godinu prema Nacrtu PP FBiH

Tab. 6. Izgrađene hidroelektrane na području BiH do 1992. godine